

บัญญัติชาตก

ประชุมกันที่ในพระที่นั่งไต้โบรณ ๕๐ เรื่อง

ภาคที่ ๑๕

นวนวนชาตก

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยารัษฎพงษ์พิตร (จิตร บุนนาค)

ท.ม. ท.จ. ต.ช. ร.ค.ม (ศ) ร.จ.พ.

เมื่อบรมโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

7 250

๓๔

บัญญัติชาตก
ประชุมนิทานในประเทศอินเดียโบราณ ๕๐ เรื่อง
ภาคที่ ๑๕
นวนวนชาตก

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาอำมาตย์ตรี พระยารำไพวงษ์สมบัติ (จิตร บุนนาค)
ท.ม, ท.จ, ต.ช, ร.ด.ม (ศ) ร.จ.พ,
เมื่อขมโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

มหาอำมาตย์ตรี พระยารำไพพงศบริพัตร (จิตร บุนนาค)

พ.ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๗๐

อธิบาย

หนังสือขัณฑ์ญาสชาคกัณฑ์ คือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง พระสงฆ์ชาวเขียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาตกไว้ ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐ จนถึง ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนั้นพากันไปเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เขาแยกอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้น ในบ้านเมืองของตน แต่งเป็นอย่างขรรดกถาธรรมาธิบาย เช่นคัมภีร์มัจฉลัตถกปิณี เป็นต้น บ้าง แต่งเป็นเรื่องสาสนประวัติ เช่นคัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาตก เช่นเรื่องขัณฑ์ญาสชาคกัณฑ์เขาอย่างนิบาตชาคกัณฑ์ โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ถาวร และให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคงถาวรเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก แต่หนังสือขัณฑ์ญาสชาคกัณฑ์ เห็นจะแต่งในตอนปลายสมัยที่กล่าวมา เพราะความรู้ภาษามคธสูญทรมาลงไม่ถึงหนังสือแต่งขึ้นก่อน

หนังสือขัณฑ์ญาสชาคกัณฑ์นั้นฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ลาน จำนวนรวม ๕๐ ผูกด้วยกัน เดียวกันเห็นจะมีอยู่แต่ในประเทศสยาม กับที่เมืองหลวงพระบางแลที่กรุงกัมพูชา ที่อื่นหาไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคยได้ฉบับไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า “เขียงใหม่ขัณฑ์ญาส” แต่พระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์ใดองค์หนึ่งดำรัสว่าเป็นหนังสือแต่งปลอม พระพุทธทวณะสั่งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมิได้มีหนังสือขัณฑ์ญาสชาคกัณฑ์เหลือ

อยู่ คำที่ถือว่าแต่งปลอมพระพุทธรูปนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระมา
 ฮ่องคนั้นหลงเชื่อว่าหนังสือนิบาตชาตก หรือที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่า
 “เรื่องพระเจ้าห้ารัชทายาทสืบชาติ” เป็นพระพุทธรูป ซึ่งที่แท้หาเป็น
 เช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้
 พระราชทานพระราชวิจารณ์ไว้ในพระราชนิพนธ์ค่าน้ำหนังสือนิบาตชาตก
 ภาคต้น ซึ่งโปรดให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาตกนั้นคง
 เป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมืองมีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อพระ
 พุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ในยลัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็นอุปมา
 ในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็ธรรมดาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีตัวดีและ
 ตัวชั่ว ตัวดีจะเป็นคนก็ตามจะเป็นสัตว์เดือบริจจานก็ตาม ย่อมเรียกว่า
 มหาสัตว์ มาเกิดสมมติขึ้นต่อภายหลังพุทธกาลว่า มหาสัตว์ในเรื่อง
 ชาตกนั้น คือพระพุทธรูปในอภิศาติ ครั้นเมื่อมาดบแต่งร้อยกรองพระ
 ไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่งประสงค์จะปลุกศรัทธาให้มั่นคงตาม
 ความเชื่อของคน จึงแต่งประชุมชาตกประหนึ่งว่าพระพุทธรูปใดที่ทรง
 แสดงไว้ชัดเจนว่า มหาสัตว์นั้น ๆ มาเกิดเป็นพระพุทธรูปแล้วบุคคลหรือ
 สัตว์อื่น ๆ นั้นมาเป็นผู้นั้นผู้นี้ในปัจจุบันชาติ รูปเรื่องชาตกจึงเป็นเช่น
 ปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาตก เพราะความเป็นดังอธิบายมานี้ ที่
 พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เอานิทานในพื้นเมืองมาแต่งเป็นชาตก เป็นแต่
 แต่งตามแบบอย่างหนังสือเก่า ซึ่งพระคณิศรจนารักษ์ได้แต่งมาแต่ปาง
 ก่อน หาได้ตั้งใจจะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพระพุทธรูปไม่ พระ
 เจ้าแผ่นดินพระมาหากเข้าพระทัยหลงไปเอง

นิทานในขัณฺณสาชากก เป็นนิทานที่ไทยเรารู้กันอยู่ชั้มหลาย
 เรื่อง เช่นเรื่องสมุทโฆม เรื่องพระสุตตนาถมนโนทรา เรื่องสังขของ
 เรื่องคาวี เรื่องพระรถเสนเป็นต้น การที่เอาหนังสือขัณฺณสาชากกมา
 แปลพิมพ์จะเป็นประโยชน์สอยสว่นให้รู้ ว่านิทานเหล่านั้นเรื่องที่เขาเล่า
 แคโบราณเป็นอย่างไร ที่เอามาแต่งเป็นโคลงฉันท์แลยทละคอนกลอนอ่าน
 เอามาแก้ไขเสียอย่างใดบ้าง แลให้รู้เรื่องนิทานเก่าแก่ของประเทศนั้น
 ซึ่งมีไค้ปรากฏในท่อนักอกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่าหนังสือขัณฺณสาชากก
 จะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง.

ฉ.

ปัญญาสาตก

๔๕ วนาวนชาตก

พระราชกริรมย์ (แจ่ม บุรณนนท์) เปรียญ ๖ ประโยค

วัชรราชบุรณ เรียง

ตาด ตูมสี กลิปุตตาคี อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
กฏจุมุทริ กถิ จินฺจมาณวิกิ อารพุก กเถสิ

สตุถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับสำราญ
พระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวัน อารพุก ทรงพระปรารภนางจินฺจมาณวิกาผู้
เอาไม้ประกับทอง ทำให้เหมือนกับหญิงมีครรภ์ให้เป็นอุบัติเหตุ กเถสิ
จึงตรัสเทศนาสาตกนี้ให้เป็นผล อันพระสังคติกถาจารย์กำหนดด้วยคาถา
เบื้องต้นว่า ตาด ตูมสี กลิปุตต คังนี้เป็นอาทิ

เอกทิวสํ หิ แท้จริง วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมสนทนา
กันในโรงธรรมสภาว่า คูกรอาวโสทั้งหลายนางจินฺจมาณวิกาเอาไม้มา
ประกับทองของตน ทำอาการให้เหมือนกับหญิงมีครรภ์ แล้วกล่าวถ้อย
คำเป็นอุบาย ให้ประชาชนทั้งหลายเกิดความสงสัยว่า คนใดมีครรภ์
กับพระบรมศาสดาจารย์ เพื่อประสงค์จะให้พระพุทธรูปองค์เสียมจากลาภ
สักการะที่เกิดขึ้น ก็ไม่สามารถจะทำให้พระพุทธรูปองค์เสียมจากลาภ
สักการะถ้อยอุบายอันนั้นได้ ตัวของนางเองต้องถึงซึ่งความฉิบหาย คือ
ถูกแผ่นดินสูบลงไป ในนรกทั้งเป็นคังนี้

๕ บัญญัติชาตก

อด สตุถา ลำคัษนั้น สมเด็จพระมหารามุนีผู้เป็นบรมศาสดา
 ไต่ทรงสทักขัตถ์คำที่ภิกษุทั้งหลายสนทนากันนั้น ด้วยทิพโสทญาณ
 จึงเสด็จอุฎฐาการทรงพระดำเนียรมาสู่โรงธรรมสภา เสด็จประทับเหนือ
 พุทธอาสน์ที่ปลาคไว้ ในท่ามกลางพุทธบริษัท แล้วจึงมีพระพุทธานุญาตวิส
 คามว่า อุกกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายนั่งสนทนาดังเรื่องอะไรกัน ครั้น
 ภิกษุทั้งหลายทูลความตามที่ไต่สนทนานั้นให้ทรงทราบ จึงมีพระพุท
 ธานุญาตว่า อุกกรภิกษุทั้งหลาย นางจิณฺณมาณวิกาณนั้น จะได้ประทุษร้าย
 เราด้วยมายา แต่ในบัดนี้ชนชาติกันเท่านั้นหามิได้ แม้ถึงในบรรพชาติ
 ปางก่อน นางก็ได้มีความริษยาประทุษร้ายเราด้วยมายา เพราะได้ฟัง
 กิตติคุณบุญญาธิการอันจะเกิดขึ้นแก่เรา ครั้นนางกระทำกาลกิริยาแล้ว
 ก็ไปเกิดในนรกดุจชาติอื่นเหมือนกัน มีพระพุทธานุญาตดังนี้แล้ว ก็ทรง
 คุชณภาพ พระภิกษุทั้งหลายนั้นจะใคร่ทราบอดีตนิทานจึงทูลอาราธนา
 พระพุทธรองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตริสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

—

อดีตเต ภิกษเว วิเทหรณฺเฑ โกลฺมihanคเร โกลมลฺลรชชา
 นาม รชฺชํ กาเรสี ฯลฯ ในกาลเป็นอดีตกาลล่วงแล้ว มีพระ
 ราชาราชองค์หนึ่งทรงพระนามว่าโกลมลราช ไต่ครองราชสมบัติอยู่ในโกลม
 มหานคร อันเป็นราชอาณาจักรแห่งวิเทหรณฐ พระองค์มีอัครมเหสี
 สองนาง พระอัครมเหสีหนึ่งชื่อว่า วลีกาเทวี พระอัครมเหสีสองชื่อว่า
 กัณฺธิมาเทวี พระอัครมเหสีทั้งสองนางนั้น สมบูรณ์ด้วยสรรพพลลักษณะ
 อันอุดมควรจะทักนา ทั้งเป็นต้นนำมาซึ่งความยินดีและความเลื่อมใส แล

บริบูรณ์ไปกัวยสิริวิลาสอันงาม เปรียบประดุจกังวานางเทพอัสรกัญญา
ในสวรรค์ แลเป็นใหญ่กว่านางสนมทั้งหลายประมาณพันหนึ่ง พระ
อัคมเหสีทั้งสองนั้น เป็นที่รักแลเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าโกมลราช
เป็นอย่างยิ่งเสมอกัน

ครั้น โทษิตโต ในกาลนั้นพระโพลีศัตว์จุติจากเทวโลก ลงมา
ปฏิสนธิในครรภ์พระอัคมเหสีหนึ่ง ซึ่งมีพระนามว่าวลิกาเทวี ฝ่าย
พระอัคมเหสีทั้งสอง ชื่อว่ากณฺหิมาสน์ ก็ทรงครรภ์ในเรือนเดียวกัน
ในลำคายนั้ โทหฺลฉนฺท คือความแพ้ออง ก็ยังเกิดชนแก่พระอัคมเหสี
ทั้งสองนาง คือพระอัคมเหสีหนึ่ง มีความปราณนาระใคร่ประพาส
สวนอุทยาน แลปราณนาระประพาสป่า ทั้งปราณนาระเที่ยวไปในประเทศ
ต่าง ๆ แต่ฝ่ายข้างอัคมเหสีทั้งสองนั้น ปราณนาระบริโภคนิเวศินทา
โลหิตสดในท่ามกลางราชพิธี ทั้งสองอัคมเหสีจึงทูลความปราณนา
ของตน ๆ ให้พระราชสามีทรงทราบ

ท้าวโกมลราชได้ทรงสคัยความแพ้อองของพระอัคมเหสีทั้งสองทั้ง
นั้น จึงรับสั่งให้หาพราหมณ์ผู้ทายนิมิต (โหรจารย์) เข้ามาเฝ้าทรง
กระทำสักการแก่พราหมณ์นั้นเป็นอันมาก ทรงเล่าความปราณนาของ
พระอัคมเหสีทั้งสองให้ฟัง แล้วจึงตรัสถามว่า คุณพราหมณ์ บุตร
ทั้งสองของเราที่อยู่ในครรภ์นางอัคมเหสีทั้งสองนั้น จะมีลักษณะ
บุญญาธิการต่างกันอย่างไร นางทั้งสองจึงมีความปราณนาต่างกันดังนี้
ฝ่ายพราหมณ์ผู้ทายนิมิตพิจารณา ดูลักษณะความแพ้อองแล้ว
จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวราช พระราชกุมารทั้งสอง

นั้นมีขุณยสาสนาต่างกัน มีลักษณะคติต่างกัน พระราชาผู้เป็นบุตร
พระอัครมเหสีทั้งสองนั้น เป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะอันดี เป็นผู้
ขุณยสาสนาการมากแลมีพระปัญญาสามารถ ทั้งทรงฉลาดรอบรู้ใน

สรรพวิชาแลศิลปต่าง ๆ แต่จะได้รับความลำบากเป็นอันมาก พระราช
บิดาแลพระราชมารดาจักไม่ได้ทรงเลี้ยงดู รุกขเทพดาในอรัญญประเทศ
จักเป็นผู้เลี้ยงรักษา เมื่อพระราชาผู้นั้นแก่กล้าเป็นวิญญูรู้ความแจ
งชัด ก็จักได้ครองราชสมบัติในพระนครทั้งสองโดยแท้ พระพุทธเจ้าข้า

ก็แต่ฝ่ายพระราชาผู้บุตรพระอัครมเหสีทั้งสองนั้น เป็นผู้ขุณย
สาสนาน้อย ทั้งไม่ฉลาดในสรรพวิชา เมื่อเจริญวัยใหญ่กล้ารู้ความ
แจ่มชัด จักได้ครองราชสมบัติในโกฏุมหานครสันตคามเท่านั้น ก็จักสัน
ตมนิพพานในคราวเดียวกันกับพระราชมารดาโดยแท้ พระพุทธเจ้าข้า

ท้าวโกมลราชได้ทรงสดับดังนั้น จึงให้จารึกถ้อยคำที่ทนายของ
พราหมณ์ผู้ทำนายนิมิตนั้นไว้ให้มั่นคงเป็นหลักฐาน สำหรับจะได้สอบ
ดูกาลในเบื้องหน้าต่อไป

ก็ในนางอัครมเหสีทั้งสองนั้น นางอัครมเหสีชื่อว่าวลิกาเทวี
เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศีลแลอาจารย์สมบัติ มีใจโสมนัสยินดีเป็นปรกติมิได้
มีฉันทาคติแลโทสาคติในนางอัครมเหสีทั้งสองนั้นเลย

แต่ฝ่ายนางอัครมเหสีชื่อว่ากัณโถเทวีนั้น มีสันดานประกอบไป
ด้วยความริษยา อันความวิหิงสาครอบงำอยู่เป็นนิตย์ นางจึงคิดโดย
อุบายร้ายทรของเราเป็นผู้ขุณยสาสนาน้อยแลอายุสั้น เมื่อได้เสวย
ราชสมบัติเพียงสามปีเท่านั้นก็จักตาย ฝ่ายบุตรของนางวลิกาอัครมเหสี

นั้นเป็นผู้มีปัญญาแลบุญญาธิการมาก จักได้เสวยราชสมบัติในพระนคร
ทั้งสอง อย่างกระนั้นเลย เราจักคิดอุบาย ชำยบุตรของนางวลิกา
อัครมเหสินเสียเถิด ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงเรียกหญิงคนใช้อันสนิท
ของนางวลิกาเทวีนี้นมา แล้วจึงสั่งกำชับว่า คุณนางผู้เจริญ เจ้าจง
ปฏิบัติถ้อยคำของเราไว้ เราจะให้ สิ่งของเป็นสินขลคอบแทนแก่เจ้า
ในกาลเมื่อนางวลิกาอัครมเหสิคลคอบบุตรออกมาแล้ว เจ้าจงเอาบุตร
ของนางนั้นได้ลงในหีบ แล้วนำเอาหีบนั้นไปขุดหลุมฝังไว้เสียในป่า
แล้วเจ้าจงเอาท่อนไม้มาพันด้วยผ้าที่เขื่อนไปด้วยโลหิตแล้วจงกล่าวว่า นี
บุตรของพระอัครมเหสีชื่อว่าวลิกา แล้วรีบไปทูลพระราชาให้ทรงทราบ
นางกำชับดังนี้แล้ว จึงให้ทรัพย์แสนหนึ่งแก่หญิงคนใช้นั้น

ฝ่ายนางอัครมเหสีชื่อว่าวลิกานั้น ครั้นครวัแก่ถึงวันทศมาสแล้ว
นางก็ทรงสืบนิมิตเห็นว่า มีนางกาตัวหนึ่งมาคายนเอาพระจันทร์ทอง
จากปากของนาง แล้วก็บินไปตกลงในเขือกตนนั้นเอง ครั้นนางตื่น
จากบนทมาก็เกิดความกลัวเป็นกำลัง นั่งอยู่บนที่ไสยาสน์จนเวลาอรุณขึ้น
ครั้นสว่างแจ้งแล้วนางจึงให้หาไพร่ผู้ทาสย์นนิมิตมา แล้วเล่าความ
ตามที่ได้ทรงสืบนั้นให้ฟัง ไพร่ผู้ทาสย์นนิมิตจึงพยากรณ์ว่า ข้า
แต่พระแม่เจ้าในกาลเมื่อพระแม่เจ้าคลอดพระราชโอรสออกมา จักมี
หญิงสนิคนคนหนึ่ง มาลักเอาพระโอรสนั้นไปทิ้งเสียในป่า แต่ทว่า
จะมีเทวดาในป่านั้นเลี้ยงรักษาไว้ แต่ตัวของพระแม่เจ้านั้นจะต้องตก
ทุกข์ได้ยากเกิดความลำบากหาที่พึ่งมิได้ ฝ่ายพระราชผู้เป็นพระราช
สามีก็จะทรงพระพิโรธ กระทำโทษแก่พระแม่เจ้า คือกระทำให้เป็นทาสี

สำหรับใช้สอยของหญิงอื่น

พระแม่เจ้าจงทราบดังข้าพเจ้าถวาย

พยากรณ์

พระนางวลิกาอัครมเหสีได้ฟังพยากรณ์ดังนั้น ก็มีพระทัยหวากวั้น
เกิดทุกข์โศกนาฏิกตทวารวาทีกาล ครั้นลมกก็มีชีวิตในพระครรภ์
เกิดจนการคลอดในเฒ่า เวลานั้นพอพระราชเสด็จไปปราบข้าศึก
ในปัจฉิมคาม แลเมื่อเวลาจะเสด็จไปนั้น ได้ตรัสสั่งนางสนมทั้ง
หลายว่าบุตรเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ พวกเจ้าจงเอาใจใส่พิทักษ์รักษาบุตรใน
ครรภ์นางวลิกาเทวให้จงดี ตรัสกำชับดังนี้แล้วก็เสด็จออกจากพระนครไป

ฝ่ายหญิงคนใช้ผู้รับสินบนนั้น ครั้นพระราชกุมารออกจากครรภ์
ก็เข้าอุ้มเอาพระราชกุมารนั้นใส่ลงในหีบ แล้วรยนำไปสู่บ่า ครั้นถึงใต้ต้น
จันทน์แดง ก็ชักหลุมเอาหีบที่ใส่พระราชกุมารฝังลงในหลุมนั้น แล้ว
รยไปเอาท่อนไม้มา เอาผ้าที่เย็บด้วยโลหิตพันท่อนไม้นั้นเข้า แล้วจึง
ร้องบอกว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า บุตรของพระแม่เจ้าเป็นท่อนไม้

เมื่อนางวลิกาอัครมเหสีได้ฟังดังนั้น จึงเงยขึ้นดูก็เห็นเป็นท่อนไม้
นางก็ทรงพระกรรแสงให้ปริเทวนาการอยู่ไปมา จึงกล่าวพระคาถาว่า

ตาด ตุมสี กาลิปุตต

กฤษทนต์โห ถถิ ชาโต

อนโต คพฺเภ จเลติเจว

โส ภโรติ สทฺทํ นิภูมเม

สุณามิหิ สทฺทํ ทว

ปฺริโส ปฺตุโตติ ตุสฺสึ

อทุทสํ ตุํ ทณฺทมฺปิ

อจิตุโกติ ปโรติ

ทุกฺขํ โส ชาโต มมณฺจ

ลขามิหิ ทาสํนิ

มริสฺสามิ ฐุํ เสณฺหา

อิทานิ จิวามิ กสฺมา ฯ

ความว่า คุณพ่อผู้เป็นบุตรกลี อย่างไรเจ้าจึงมาเป็นท่อนไม้ไป
 ด้งนี้เล่า เมื่อเจ้ายังอยู่ในครรภ์ก้นนอย เมื่อเจ้าออกจากครรภ์ได้
 ยืนเสียงร้องไห้ แม่ได้ฟังเสียงเจ้าร้องก็มีความยินดีว่าบุตรของเราเป็น
 ชายด้งนี้ ครั้นแม่ได้เห็นเจ้าเป็นท่อนไม้ไป แม่ก็ร้องไห้เสียใจว่าบุตรของ
 เราไม่มีจิตใจด้งนี้ ความทุกข์อันนั้นแลได้บังเกิดขึ้นแก่แม่แล้ว แม่มี
 ความละอายแก่หญิงทั้งหลายเป็นอันมาก จะอยู่เป็นคนต่อไปอย่างไร
 ไ้ แม่จะตายเสียประเสริฐกว่ามีชีวิตอยู่ นางทรงพระกรรแสงให้รำพึงไร
 อยู่ไปมาด้งนี้

ครั้นเวลาสายณหสมัย ท้าวโกมลราชเสด็จยาตราทัพกลับมา
 ถึงพระนครแล้วเสด็จขึ้นสู่ปราสาท ได้ทรงสดับว่า พระราชบุตร
 ของนางวลีการาชเทวีเป็นท่อนไม้ด้งนี้ ก็ทรงพระพิโรธเป็นกำลัง มี
 อาการคั่งงอว่าอสรพิษที่มีผู้มาประหารที่ชนคทางคณั้น จึงตรัสปรึกษา
 ตักพ้อด้วยพระวาทะยายคายมีประการต่าง ๆ แล้วรับสั่งให้หาตัว
 เพ็ชฌณาเข้ามาเฝ้า มีพระราชโองการตรัสสั่งว่า เจ้าจงพาตัวหญิง
 กาลกณนั้นไปฆ่าเสียณที่อันเป็นภายนอกพระนครนี้

ฝ่ายนางกลีหลิมาอัครมเหสีทั้งสองได้ฟังด้งนั้น จึงทูลขอโทษ
 แล้วสั่งนายเพ็ชฌณาว่า ท่านจงพาตัวนางวลีกานไปมอบให้แก่หญิงแม่
 ครวไว้สำหรับคักน้ำใช้ในโรงครัว เพ็ชฌณาก็พานางวลีกานไป
 มอบให้หญิงแม่ครว ตามพระเสาวนที่สั่งนั้น นางวลีกาเทวีก็ตกเป็นทาสี
 ราชการรารคักน้ำด้งนั้นมา

อด โข อธิวฐา เทวตา ในกาลนั้น รุกขเทวคาผู้สิงสถิต
 อยู่ณต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ครั้นเห็นหญิงทาสีเอาหีบมาฝังลงในที่นั้น
 จึงดำริหว่า ในหีบที่ฝังไว้นั้นจะเป็นอะไรหนอ ครั้นดำริหดังนี้แล้ว
 จึงลงจากวิมานชุกหีบขึ้นเบียดคักไคเห็นพระราชกุมารมีผิวพรรณเสมอกับ
 ทองคำจึงพิจารณาครั้นรู้เหตุทั้งปวงแล้วคิดว่า การที่นางกัณ्हลิมาทะ
 ณะทำอย่างนั้น เป็นกรรมอันหนักน่าสังเวชจริงหนอ พระราชกุมารนั้น
 เป็นหน่อพุทธางกูร จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลภายหน้า
 เพราะเหตุนี้ เราควรจะพิทักษ์รักษาพระราชกุมารไว้ จำเริญแต่นั้นมา
 รุกขเทวคาได้เลี้ยงบำรุงพระราชกุมาร ด้วยน่านมแลอาหารอันเป็นทิพย์
 จนพระราชกุมารมีพระชนม์ได้ ๗ ขวบ

ฝ่ายนางกัณ्हลิมาคัมเหยทั้งสองนั้น ครั้นถึงเวลาจะคลอดบุตร
 ลมก็มีสีขาวตกในครรภ์ก็เจื่อนการหวนไหว เทวตาที่รักษาพระนคร
 นั้นไซ้มีความโกรธ เพราะโทษที่นางกระทำแก่นางวลิกาเทวี กับ
 ทั้งวิบากแห่งกรรมที่นางกระทำนั้นมาบีบคั้น ครรภ์ของนางจึงหลงซัด
 อยู่ไม่คลอกลึง ๗ วัน นางได้รับความทุกข์เวทนาอันหยาดซ้ำสาหัส
 ปานประหนึ่งว่าจะถึงมรณพิบัติฉนั้น

ท้าวโกมลราชได้ทรงทราบความ จึงรับสั่งให้หาแม่หมอเข้ามา
 แล้วตรัสถามว่า เป็นดังนี้ด้วยเหตุอะไร หญิงแม่หมอบทูลว่า เทวตา
 ผู้รักษาพระนครมีความโกรธ เพราะโทษที่นางกัณ्हลิมิตได้กระทำความ
 หยาดซ้ำแก่นางวลิกาเทวีนั้น ถ้าพาพระนางกัณ्हลิมิตไปหานาง
 วลิกาเทวี แล้วให้กราบไหว้วิงวอนขอน้ำล้างเท้ามารคยศีรษะของนาง

บุตรนั้นจะคลอจากพระครรภ์โดยง่ายคาย ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง
ก็รับสั่งให้ทำเหมือนคังค้ำแม่มคทุสนั้นทุกประการ

ฝ่ายนางกัณท์ลีมาเทวีนั้น ครั้นได้น้ำล้างเท้าของนางวลิกาเทวี
มารคยบคั้วระแล้ว นางก็ปราศจากทุกข์เวทนาอันสาหัส แลมีความสุข
โสมนัสปราศจากโรค นางก็ประสูติพระราชกุมารโดยสวัสดิภาพ ท้าว
โกมลราชจึงมอบพระราชกุมารนั้น ให้นางวลิกาเทวีไปนม่ำเลี้ยงรักษา
พร้อมด้วยหญิงแม่นมทั้งหลายอีกหกสิบนาง ครั้นวันทพระราชทาน
นามพระราชกุมาร พระองค์ทรงถือเอาชื่อของนางวลิกาเทวีแต่นาง
กัณท์ลีมาเทวีมารวมกัน แล้วทรงตั้งพระนามพระราชกุมารนั้นว่า กัณท์
วลิกุมาร เมื่อกัณท์หวลราชกุมารนั้นเจริญวัยได้ ๑๖ ปี ท้าวโกมลราช
ก็ทรงกระทำการอภิเษกให้ชนครองราชสมบัติ มีพระนามอีกโดยว่า
พระยากัณท์หวลราช

ฝ่ายรุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ต้นไม้เงินต้นแดงนั้น เลี้ยงรักษา
พระราชกุมารโพธิสัตว์มาได้ ๗ ขวบ จึงให้นามพระโพธิสัตว์ราชกุมารว่า
วนวนกุมาร โดยถือเอาเหตุที่ตนได้เลี้ยงรักษามาในชานน เมื่อ
พระราชกุมารโพธิสัตว์มีพระชนม์ได้ ๗ ขวบบริบูรณ์แล้ว จึงคิดรำพึงว่า
บิดาของเราเป็นเทวดา เหตุไรตัวเราจึงมาเป็นมนุษย์เล่า อย่า
กระนั้นเลย เราจักถามบิดาของเราให้รู้เหตุ ครั้นคิดดังนี้แล้ว เมื่อ
จะถามจึงกล่าวพระคาถาว่า

เทวราช นโม ตยตถุ มาตา มม กสุมมา นตถิ

กัการณานิ มนุสฺสโต ตวึเปี เทวปุตฺโต กสุมมา ฯ

ความว่า ข้าแต่เทวราชเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระองค์ผู้เป็น
บิดา เหตุไฉนมารดาของข้าพเจ้าจึงไม่มี ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์เพราะเหตุอะไร
ส่วนบิดาเหตุไฉนจึงเป็นเทวบุตรเล่า

รกขเทวกาได้ฟังคำถามดังนั้น เมื่อจะบอกเนื้อความแก่พระราชา
กุมารโฬิสัตถ์ จึงกล่าวพระคาถาทั้งหลายว่า

สุโณหิ วณฺเณ ตาต

โกมลราชา ปิตาว

โกณฺณิณฺทเร จ ราชา

กาเรสี รชฺชสมฺปตฺติ

ตสฺส มเหสีโย จ เทว

วลิกา เจว ปจฺจมา

อด ทุตฺติยา กณฺหฬิมา

เทว ปิยา รณฺโณ สมกา

วลิกา จ ทว มาตา

กณฺหฬิมา นาม มาตา

วลิกณฺหสฺส จ อหุ

อุโก วิสมชาติกา

อุชฺชาติกา เต มาตา

อิจฺจนาปกตา กณฺหฬิมา

วิชายนํ ตํ อาทาย

นิกฺขณฺว วเน มหา

ทณฺฑกํ อุคฺคเหตฺวาน

ทว ปุตฺโตติ ปเวทิ

ลณฺจปี อาทาย สพฺเพ

อนฺเตปฺปฺรา สทาสีหิ

โกมลโลปี กุทฺโธ มาตุ

อุทกาวหิ ทาสี อกา

ปจฺจนา ธาตี อทา ตสฺส

ทานิ ธาตฺถิจฺฉิ อกา

ปจฺจุคฺคณฺเณ ทว มาตุ

กตเวทึ จิโต ตาต

กิริตฺวาน ปจฺจุคฺคณฺเณ

ทุกฺขา มฺหณฺจตุ สพฺพทา ฯ

ความว่า คุณรพณ์ผู้เป็นบุตร เจ้าฟ้างค์คำบิศา ฯ จะเล่าให้เจ้าฟ้างค์
 พระเจ้าโกมลราชผู้เสวยราชสมบัติอยู่ในโกฏินคร ท่านเป็นพระราช
 บิศาของเจ้า พระราชบิศาของเจ้านั้นมีอัครมเหสีสองนาง คือนางวลิกา
 เป็นอัครมเหสีหนึ่ง นางกัณห์ลลิตาเป็นอัครมเหสีที่สอง ทั้งสองนาง
 เป็นที่รักของพระราชบิศาของเจ้าเสมอกัน ส่วนนางวลิกาอัครมเหสีหนึ่ง
 นั้น เป็นพระมารดาของเจ้า นางกัณห์ลลิตาอัครมเหสีได้เป็นมารดาของ
 กัณห์ลลิตราชกุมาร นางอัครมเหสีทั้งสองนั้น มีชาติสันดานไม่เสมอกัน
 ส่วนนางวลิกาที่เป็นพระมารดาของเจ้านั้น มีชาติอันซื่อตรง ฝ่าย
 นางกัณห์ลลิตานั้นมีชาติสันดานประจบสอพลอด้วยวิธยา ครั้นเจ้าคลอกลออกมา
 จึงให้สินยลแก่นางทาสีภายในอันสนธิของแม่เจ้า พระเจ้าโกมลราชบิศา
 ของเจ้ารู้ไม่เท่าทัน ก็กริ้วโกรธมารดาของเจ้า กระทำมารดาเจ้าให้
 เป็นทาสีสำหรับตักน้ำใช้ในโรงครัว มาภายหลังจึงให้มารดาเจ้าเป็น
 แม่นมของกัณห์ลลิตราชกุมาร มาบัดนี้มารดาของเจ้าก็กระทำกิจเป็นแม่
 นมอยู่ คุณรพณ์ผู้เป็นบุตร เจ้าฟ้างค์อยู่ในกตเวทียุติการคุณของ
 มารดาเจ้าแล้วจึงกระทำอุปการะตอบแทนคุณ ให้มารดาของเจ้าพ้นจาก
 ความทุกข์ทั้งปวงในกาลทุกเมื่อเทอญ

พระวนวนราชกุมารโพธิสัตว์ ได้ฟังเทวทายออกแจ้งดังนั้น มี
 ความสังสารพระมารดาก็ปริเทวนาการรำรังให้ แล้วกราบไหว้เทวบุตร
 บิศาบอกว่า ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้าขอลาท่านเข้าไปในเมือง เพื่อจะได้กระทำ
 อุปการะตอบแทนคุณมารดา ขอบิศาจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปในกาลนี้เถิด

ปัญญสาตก

คุกรพ้อผู้เป็นบุตร การที่เจ้าจะไปในนั้นเป็นการดีแล้ว แต่เจ้าจะไปทำอะไรได้ ข้าแต่ท่านผู้เป็นบิดา - ข้าพเจ้าจะไปรับการงานแทนมารดา แล้วจะปรนนิบัติมารดาให้มีความสุขสบาย คุกรพ้อผู้เป็นบุตร เจ้ายังเด็กนักจะกระทำการงานอะไรได้ อีกประการหนึ่ง ถ้านางกัณ्हลิมารู้ว่าเจ้าเป็นบุตรของนางวลิกา เขาก็จะจับเจ้าเชืมนาคให้ถึงแก่ความตาย เจ้าไม่มีที่พึ่งก็จะต้องตายอยู่ที่นั่นโดยแท้ เพราะฉะนั้น เจ้าอย่าเพิ่งไปเลย ถ้าหากว่าเจ้าจะไปหามารดาของเจ้า เจ้าจงไปเรียนศิลปศาสตร์ในสำนักพระคยาสให้ ใต้เสียก่อน แล้วจึงยกโยธาทหารพร้อมด้วยบริวารไปล้อมพระนครไว้ แล้วจึงตระเตรียมการรบเถิด ข้าแต่เทวบิดา ก็พระคยาสนั้นท่านอยู่ณที่ใดเล่า ขอท่านได้บอกกล่าวแนะนำให้ข้าพเจ้าทราบด้วย

ในลำดับนั้น เมื่อรุกขเทวดาจะนำมรรคาทางที่อยู่ของพระคยาส จึงกล่าวสอนว่า คุกรพ้อผู้เป็นบุตร ที่อยู่ของพระคยาสนั้นอยู่ทางทิศอุดร เมื่อเจ้าไปในนั้นประมาณสัก ๗ วันจึงจะถึง ครั้นถึงแล้วจงกราบไหว้เท้าพระคยาสนั้น แล้วจึงวิงวอนขอเรียนศิลปศาสตร์ แล้วจงปฏิบัติท่านอยู่ณที่นั้น ครั้นรุกขเทวดาแนะนำดังนี้แล้ว ก็เปลื้องเครื่องประดับออกจากกาย มอบให้พระราชกุมารโพธิสัตว์ แล้วจึงบอกว่า คุกรพ้อผู้เป็นบุตร เราสิ้นอายุเพียงเท่านั้นแล้ว เราจะเจตนาไปยังเกิดในพิภพทวารวดี เจ้าจงอย่ามีความประมาท จงออกส่าห้ไปเรียนศิลปศาสตร์ในสำนักพระคยาสนั้นให้จงได้ บอกดังนี้แล้วก็จุติจากรุกขวิมาน อันตรธานไปยังเกิดในวิมานทองในทวารวดีเทวพิภพ

๔๘ วนาวนชาตก

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ราชกุมารแลไป มีได้ประสพเทวบุตรผู้เป็น
บิดาที่ปริเวนนาการร่ำร้องให้อยู่ไปมา แล้วจึงกล่าวพระคาถาทิ้งหลายว่า

อิทานาห์ เอกโกว	วนาวเน วิจารณ์
พหุปี พุยกุณสีหา จ	ยกุขบีสาจา จ สหยา
ฉาติสาโลหิตา นตถิ	เทว อทุทส บัตรี
จุโต ทานี ปรโลกิ	วิมานปี สุลลณิ อสิ
โก มม นาโถ การุณโณ	กุหิ อสุสโม ตาปสสุส
โก ตั เทส วิเนสุตติ	กถิ จิปุ ปาปุนิสฺสุตติ ฯ

ความว่า เรายังเราเป็นผู้คนเดียวเที่ยวอยู่ในบ้านน้อยใหญ่ เลือ
โคร่งแลราชสีห์ทั้งหลายก็มีอยู่เป็นอันมาก ทั้งยังกล้วยไม้ดอกก็มากมาย
เพื่อนแลญาติสาโลหิตทั้งหลายของเรา ก็มีไถ่มาในบ้าน เราได้เห็นอยู่
แต่เทวบุตรคฤปิคา เรายังท่านก็จุติไปปรโลกเสียแล้ว ทั้งวิมาน
อันเป็นที่อยู่ของท่านก็ว่างเปล่า ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งพาแลมีความกรุณา
แก่เราต่อไป อาศรมยทของพระคายนั้นระอยที่ใดเราก็มิได้เห็น ใคร
เล่าจะเป็นผู้นำเราไปสู่ที่อยู่ของพระคายนัส เมื่อเป็นดังนี้ ไฉนเราจะ
ไปถึงอาศรมยทได้โดยเร็วเล่า พระราชกุมารโพธิสัตว์เจ้าปริเวนนาการ
รำพรรณดังนี้แล้ว มีอผายนาคามีหน้าเฉพาะทิศอุดร เจริญไปโดย
ทางที่รกชเทวคาไคยอกขแจ้งดังนี้

ในทันใดมีคำถามเข้ามาว่า นางกัณ्हลิมาทูจักฆ่าพระโพธิสัตว์
ราชกุมารเสียด้วยกรรมอะไร อนึ่งเพราะกรรมอะไร พระโพธิสัตว์
ราชกุมารจึงต้องพลัดพรากจากพระราชบิดามารดาทั้งนี้ ฟังมีคำวิชันนา

แก้วว่า การที่พระโพธิสัตว์ราชกุมารจะต้องถูกฆ่า แลต้องพลัดพราก
จากพระราชมารดานั้น ด้วยอำนาจกรรมที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำไว้
แล้วแต่ในชาติก่อน

ทั้งได้สัทฺธมา ในชาติก่อนที่ได้ล่วงมาแล้วนั้น พระโพธิสัตว์
ราชกุมารนั้น ได้บังเกิดเป็นครุฑทวารก ไปเที่ยวเข้ากับมารคาบิคา
ทั้งสอง ครั้นไปเห็นฟองไก่อ้าฟองหนึ่ง จึงหยิบเอาฟองไก่อ้านั้นไป
นางไก่อ้าเห็นดังนั้นจึงผูกเวรว่า ทารกผู้นั้นมาถือเอาฟองคือบุตรของ
เราไป ย่อมกระทำให้บุตรของเราพลัดพรากจากความรักของเรา ทารก
ผู้นั้นทำบุตรของเราให้ตายจากเราไปฉนั้นใด ในอนาคตกาลภายหลัง ขอ
ให้เราได้กระทำทารกนั้นให้พลัดพรากจากมารคาบิคา แลกระทำให้ทารก
นั้นถึงซึ่งความตายฉนั้น ครั้นนางไก่อ้าผูกเวรอาฆาตดังนี้แล้ว นาง
สิ้นชีวิตก็มาเกิดเป็นนางกัณท์ลิลมาเทวี เพราะเวรนั้นแล นางกัณท์ลิลมา
เทวีจึงจะฆ่าพระราชกุมารโพธิสัตว์ แลกระทำให้พระราชกุมาร
โพธิสัตว์ต้องพลัดพรากจากมารคาบิคาดังนี้

โส โพธิสฺสโต เมื่อพระราชกุมารโพธิสัตว์ดำเนินไปในป่า ครบ
กำหนด ๗ วัน ก็มาถึงอาศรมบทของพระคายนนั้น จึงเข้าไปหา
พระคายนสกราบไหว้แล้วก็นั่งลงอยู่ในที่ควร พระคายนสเห็นพระราช
กุมารโพธิสัตว์มา ก็บังเกิดมีจิตตประสงค์ด้วยเมตตาการุณา มีความ
เอ็นดูพระราชกุมารโพธิสัตว์นั้น กุญฺจทั้งวายุบุตรแลนคิตาของตน จึงถามว่า
คุณรมาณพ เจ้ามาแต่ที่ไหน พระราชกุมารโพธิสัตว์กราบไหว้แล้ว
จึงบอกว่า ข้าแต่พระคายนสผู้เจริญ ข้าพเจ้านี้เป็นผู้พลัดพรากจากมารคา

บิณฑา มาเจริญวัยอยู่ในอรัญญประเทศ พระทาสจึงถามถึงเหตุว่า
 เพราะอะไรเล่า เจ้าจึงได้พลัดพรากจากมารดาบิดามา พระราชกุมาร
 โภธิสัตว์จึงเล่าความตามทีเผลอได้บอกเล่านี้ให้พระทาสทราบสิ้นทุก
 ประการ แล้วจึงอ้อนวอนว่า ข้าแต่พระทาสผู้เจริญ ขอท่านได้มีความ
 กรุณาให้ข้าพเจ้าได้อยู่ศึกษาศิลปศาสตร์ด้วยเถิด

พระทาสได้ฟังพระราชกุมารโภธิสัตว์บอกเล่าดังนั้น ก็บังเกิด
 ความเมตตากรุณาทวามากขึ้น จึงรับไว้ให้อยู่ในอาศรมบท แล้วเริ่ม
 การสอนศิลปศาสตร์ทั้งหลาย จำเริญแต่เพียงตนจนถึงที่สุด เมื่อให้
 พระโภธิสัตว์ราชกุมารได้ ศึกษาศิลปศาสตร์ชำนาญดีแล้ว ก็ให้
 พักอาศัยอยู่ในพระอาศรมบทนั้น จนพระชนม์ได้ ๘ ขวบเต็มบริบูรณ์

ฝ่ายพระราชกุมารโภธิสัตว์นั้น ระลึกถึงมารดาที่ตกยากอยู่เนืองๆ
 มิได้ขาด ด้วยสามารถแห่งจิตที่มีความกตัญญูต่อมารดา อยู่มา
 ราววันหนึ่ง จึงเข้าไปเฝ้าลาพระทาสว่า ข้าแต่พระทาสผู้เจริญ
 ข้าพเจ้าจะขออำลาไปเยี่ยมมารดา ขอท่านได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้า
 ได้ไปแทนคุณมารดาสมดังความคิด แลได้โปรดชี้ทิศที่จะไปยังเมือง
 โกฏินครนั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด

พระทาสได้ฟังดังนั้น เมื่อจะชี้ทิศบอกมรรคา จึงเรียกพระ
 ราชกุมารโภธิสัตว์ให้ออกมานอกพระอาศรมแล้วพูดว่า ดูกมลปรัญ ท่าน
 จงมาบนงเขยูกดาวทองนี้ แล้วจงกำหนดให้มั่นคง ดาวทองนี้ตรงเมือง
 โกฏินคร ซึ่งเป็นที่อยู่ของบิดามารดาของท่าน

บัญญัติสาตก

พระราชกุมารโพธิสัตว์กำหนดดวงคานนั้นได้มั่นคงแล้ว ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าก็เข้าไปหาพระคายนทร์ขอให้ปริเวนนาการรำไร ด้วยความเสนาหาอาลัยในพระคายนทร์ ครั้นสร้างความสำเร็จความวิโยคแล้วก็กราบไหว้อำลาพระคายนทร์ไป โดยทางทิศที่พระคายนทร์ชี้ให้ นั่น ครั้นไปได้ ๗ วันทิศทั้งปวงก็ยังเกิดมีกมลนอบน้อมการ พระจันทร์แลพระอาทิตย์แลดวงดาวทั้งหลายก็มีไคลเปล่งแสงให้ปรากฏ พระราชกุมารโพธิสัตว์ก็ไม่สามารถที่จะกำหนดทิศนั้นได้ ก็ลงทางไปจนถึงสระโยกขรณินแห่งหนึ่ง จึงลงไปกินน้ำและอาบน้ำที่ในสระนั้นตามปรารถนา แล้วก็ชุกรากบัวและเก็บผักมาเคี้ยวบริโภคต่างอาหาร แล้วไปนั่งอยู่ณโคนต้นไม้ไทรโดยควรแก่ความสุขสำราญ จึงลุกขึ้นตระเตรียมการที่จะเที่ยวทางต่อไป

ดังได้สัปดาห์มา ในสระโยกขรณินนั้น มียักษ์คนหนึ่งชื่อว่ากาลยักษิน้อยอยู่กับนางยักษ์นี้ผู้เป็นภรรยา ทั้งเป็นผู้หวงห้ามสระโยกขรณินนี้ด้วย แท้จริง กาลยักษินั้นเป็นผู้บำรุงปฏิบัติท้าวเวสสุวรรณ ได้พรจากท้าวเวสสุวรรณนั้นว่า ถ้าผู้ใดไม่รู้ จักกรรมแลอกรรม ผู้นั้นจึงเป็นภิกษุอาหารของท่าน ถ้าผู้ใดเป็นผู้รู้ จักกรรมแลอกรรม ท่านจงอย่าเคี้ยวกินผู้นั้นเป็นภิกษุอาหาร

ก็ในสมัยนั้น กาลยักษินี้ไปบำรุงท้าวเวสสุวรรณอยู่ ครบกำหนด ๗ วัน จึงจะกลับมา นางกาลยักษินี้ผู้เป็นภรรยาของกาลยักษิน้อยผู้เฝ้าสระนั้น ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ราชกุมารลุกขึ้นจะเดินไป เมื่อนางจะจับพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น จึงกล่าวว่า คุณรมาณพหนุมน้อย เหตุไรเจ้า

จึงมาลักรากบัวแล่นน้ำในสระของเรานิน เจ้าจะเป็นภักษาหารของเรา
เจ้าจงหยกย่นอยู่ก่อน ว่าทั้งนี้แล้ว ก็จับพระโพธิสัตว์มาปรีภายคำว่าทย
ถองตบตี แล้วจำไว้ในเรือนจำด้วยเครื่องจำต่าง ๆ แล้วคุกคามว่า
คุกรเต็กหน่มน้อคนร้าย บัดนี้สามเภาไปบำรุงทั่วเวสสุวรรณอยู่ยังไม่
กลับมา ถ้าสามเภาของเรากลับมาก็จักฆ่าท่าน แล้วบงเนอของท่าน
นินเป็นภักษาหาร

ฝ่ายพระราชกุมารโพธิสัตว์ ได้รับทุกข์เวทนาคันสาหัส ก็ร้องไห้
ปริเทวนาการครวญคร่ำ เมื่อยลัดถึงมารดาขึ้นมาจึงกล่าวคาถาว่า

อมมา มยุห์ อชานนตี	ปุตโต ชีวโก อิติ
กฤษทณโฑติ สณฺณาย	มม น อนุโสจนติ
มาตุ คุณฺโณ วรตโร	สิรสา มยุห์ วนหามิ
ชีโว รุกขตุ มม	กริ ปณฺณิคุณฺโณ ทว
อมหากัมม รมณิ อชช	อมมา จ สุจิตา โหตุ
ทีฆายุ อชรรมา	อมมา จ สา อาคเมตฺ ๑

ความว่า แม่ของเราก็มิไ้รู้ว่า บุตรของตนยังมีชีวิตอยู่ มา
สำคัญเสียว่า บุตรของตนเป็นท่อนไม้ จึงไม่เศร้าโศกถึงเราผู้เป็น
บุตร ข้าพเจ้าขอให้ให้คุณของมารดาซึ่งเป็นคุณอันประเสริฐ ด้วยเคียด
เกลียดของข้าพเจ้า ขอพระคุณของมารดาจงรักษาชีวิตของข้าพเจ้าไว้
ข้าพเจ้าจะกระทำการตอบแทนพระคุณของท่าน ความตายของข้าพเจ้า
ในวันนั้นแล แม้จะมีสุขมีอายุยืนยาวอย่ารู้แก่รู้ตายเถิด อนึ่งแม่นัน

จึงคอยทำข้าพเจ้าอยู่เถิด แต่พระโพธิสัตว์ราชกุมารรังให้คร่ำครวญ
ถึงมารคาอยู่ดังนี้ กาลล่วงไปไ้ ๖ วัน

ครั้นวันที่ ๗ กาลยักษีก่กลับมาจากข้างท้าวเวสสุวรรณ นาง
กาลยักษีนี้นักรบยาจึงบอกว่า ข้าแต่สามี ข้าพเจ้าได้จับกุมารหนุ่มน้อย
ซึ่งมาอาบน้ำในสระ แล้วลักเฝ้าไว้ในสระนั้นกินเป็นอาหาร ข้าพเจ้าผูก
ด้วยเครื่องจำใส่ไว้ในเรือนจำแล้ว กาลยักษีจึงกล่าวว่า เจ้าจงไปพา
กุมารหนุ่มน้อยนั้นมาหาเรา เราจะถามกุมารนั้น ว่ารู้ธรรมแล
อธรรมหรือไม่ ถ้ากุมารนั้นไม่รู้จักธรรมแลอธรรมเราจึงจะกินกุมารนั้น
เป็นภิกษาหารได้ นางกาลยักษีจึงไปขอพระโพธิสัตว์ราชกุมารออก
จากเครื่องจำจึงออกมา

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ราชกุมารกระทำเมตตาคิดดีให้เป็น
ประโยชน์แล้ว ก็เดินมาตรงหน้ากาลยักษี

ฝ่ายกาลยักษีแลเห็นพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น มีรูปงามยิ่ง
แลมีผิวท่งทองคำ ควรเป็นที่นำมาซึ่งความเลื่อมใส ทั้งประจบด้วย
วักยกำตหนุ่มน้อย ก็เกิดความรักใคร่ในพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น
จึงมีวาจาว่า คุณรมาณพ ทวีท่านกำลังหนุ่มน้อย ท่านต้องเป็นภิกษา
หารของเรา

พระโพธิสัตว์ราชกุมารจึงถามว่า คุณรยักษี เราจะเป็ภิกษาหาร
ของท่านด้วยเหตุอะไร คุณรมาณพ เพราะเหตุที่ท่านมาลักน้ำแลเฝ้า
ของเรากิน ท่านจึงต้องเป็นภิกษาหารของเรา คุณรยักษี น้ำแลเฝ้า
ในสระจะเป็นของท่านด้วยเหตุอะไร คุณรมาณพ น้ำแลเฝ้าในสระ

จะเป็นของเรา เพราะเราบำรุงทั่วทุกเวรราช ทั่วทุกเวรราชให้พระแก่
 เรา คุณกรยักษ ท่านจะกินชนได้ทั้งสิ้นหรือ หรือจะเว้นชนเช่นไร
 บ้าง คุณกรมาณพ ทั่วทุกเวรราชได้อันุญาตเราไว้ว่า ถ้าผู้ใดรู้จัก
 ธรรมแลอธรรม ผู้นั้นไม่เป็นภิกษุอาหารของเรา ถ้าผู้ใดไม่รู้จักธรรมแล
 อธรรม ผู้นั้นจึงเป็นภิกษุอาหารของเรา เพราะฉะนั้น ตัวท่านเป็นเด็ก
 นักจักรู้จักอะไร ท่านคงต้องเป็นภิกษุอาหารของเราเพียงแท้ คุณกรยักษ
 เราจักธรรมแลอธรรมอยู่ เราไม่ใช่ภิกษุอาหารของท่าน คุณกรมาณพ
 ถ้าท่านรู้ท่านจงกล่าวให้เราฟัง คุณกรยักษ ภรรยาของท่านได้ขโมยเรา
 จำไว้ให้เราอดอาหารถึง ๗ วัน เราเป็นผู้หิวหนักไม่อาจกล่าวให้ท่านฟัง
 ได้ กาลยักษจึงให้ภรรยานำอาหารมาให้พระโพธิสัตว์บริโภคนั้น แล้ว
 จึงเตือนว่า ท่านได้บริโภคน้ำอาหารแล้ว เหตุไรจึงยังไม่กล่าวธรรม
 ให้เราฟังเล่า คุณกรยักษ ตัวของเรามีหมองยังไม่ผ่องใส ไม่ควร
 กล่าวธรรมแก่ท่าน กาลยักษจึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำชำระกาย แล้ว
 ให้นุ่งผ้าสาฎกอันใหม่แล้วเตือนว่า เหตุไรท่านจึงยังไม่กล่าวธรรมเล่า
 คุณกรยักษ ผู้ที่ระแแสตงธรรม ย่อมแสตงโดยเหตุอันควร ๒ ประการ
 คือ อาสนะสมควรประการ ๑ บุคคลสมควรประการ ๑ เพราะ
 เหตุนั้น อาสนะแลบุคคลยังมีไต่สมควร เราจึงไม่อาจกล่าวธรรมได้
 คุณกรมาณพ ก็อาสนะแลบุคคลเช่นไรเล่าจึงจะสมควร คุณกรยักษ ท่าน
 จงตกแต่งอาสนะที่เราจะนั่ง แสตงธรรมด้วยเครื่องอลังการอันวิจิตรต่าง ๆ
 แล้วจงจัดตั้งเครื่องสักการบูชา มีประทีปลอยเทียนดอกไม้เป็นต้นแล้ว
 ประนมมือตั้งสัจมีความเคารพนับถือเรา เมื่อท่านทำได้เช่นนั้น ก็ชื่อว่า

อาสน์และบุคคลสมควร

ยักษ์ก็กระทำตามคำพระโพธิสัตว์บอกนั้น

ทุกประการ

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ราชกุมารก็ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ ให้
ยักษ์นั้นสมาทานศีลห้าแล้ว เมื่อจะแสดงธรรมด้วยพุทธลิลาส คือ
ตามอย่างธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงกล่าวเตือนว่า คุณ
ยักษ์ ท่านจงเงี่ยโสตลงสดับธรรมในกาลนี้ แล้วจึงกล่าวพระคาถา
ทั้งสามว่า

ธมฺโม กุสโล เจว

ธมฺโม อกุสโล จ

อุโภ น สมวิปากิโน

ธมฺโม จ สกฺขมฺเปติ

ธมฺโม นิริยํ เนติ

ปญฺหิตโต หิ วิชาเนย

ธมฺโม อนาวิโล เจว

มณฺโฆติ ยถา รุจิ

ธมฺโม อสฺสจีโกปี

คามสฺสโกโร วีย จ

ธมฺโม มุนีหิ ปสฺสฺสโจ

ธมฺโม วิญญูหิ คุรหิโต ฯ

ความว่า ธรรมได้แก่ธรรมที่เป็นกุศล ธรรมได้แก่ธรรมที่เป็น
อกุศล ธรรมที่เป็นกุศลแลธรรมที่เป็นอกุศลทั้งสองนี้ มีวิบากผล
ไม่เสมอกัน ธรรมที่เป็นกุศลย่อมให้สัตว์ถึงสุคติสวรรค์ ธรรมที่
เป็นอกุศลย่อมนำสัตว์ไปสู่ทุรก ผู้ที่เป็นบัณฑิตรู้ชัดแล้วอย่างนี้เที่ยว
หนึ่งธรรมเป็นของบริสุทธิ์ใสสะอาด เปรียบดังแก้วมณีโชติที่มีรัสมิรุ่งเรือง
ส่วนธรรมเป็นของเศร้าหมองไม่ใสสะอาด เปรียบดังกุสุกรในบ้าน ธรรม
เป็นสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายสรรเสริญ ส่วนธรรมเป็นสิ่งที่นักปราชญ์
ทั้งหลายกล่าววิเคียณ

เอว มหาสตุเต เมื่อพระมหาสัตว์แสดงธรรมเทศนาอยู่อย่างนี้
สองสามภรรยาถือกลียกยแลนางกาลยักซิงก็ช้องสาธุการ ขณะ
นั้นกาลยักยจึงถอนเขี้ยวแก้มฉีกอกยชาธรรม แล้วจึงกล่าวว่า ตุกร
ท่านผู้เป็นสัตบุรุษจำเค็มแค้นไป ข้าพเจ้าจะไม่กลืนกินสัตว์ที่มีชีวิตออก
ต่อไป แล้วจึงถามว่า ตุกรท่านผู้เป็นสัตบุรุษ ท่านมาแต่ที่ไหน แล
ยักนท่านจะไปในที่ใด

พระโพธิสัตว์จึงเล่าความตั้งแต่เบื้องต้นจนที่สุด ตามคำที่เทพบุตร
ได้บอกแลนั้นให้ยักยฟัง แล้วจึงบอกว่ายักนเรจักไปยังเมืองโกฏินคร
เพื่อจะกระทำการอุปการศอบแทนคุณมารดาที่ได้ตกยาก ขอท่านจงเอนดู
ช่วยบอกหนทางให้เราไปด้วยเถิด

กาลยักยจึงบอกว่า ถ้าท่านไปทางนี้โดยทิศอันเป็นระหว่างทิศ
ประจิม จักได้เสวยราชสมบัติในเมืองกาลสิกรฐอันหากษัตริย์มิได้ พระ
ราชาในเมืองนั้นสิ้นพระชนม์มาได้ ๗ วันแล้ว ฝ่ายนางอัคคเมหิของ
พระราชานั้นยังเป็นหม้ายอยู่ อนึ่งอำมาตย์ทั้งหลายกำลังปรึกษา หา
อุบายที่จะเสาะหาพระราชาครองเมืองนั้น พระโพธิสัตว์จึงถามว่า เมือง
นั้นไกลสักเพียงไร กาลยักยจึงบอกว่า ตั้งแต่ขึ้นไปไกลได้ ๓๐ โยชน์
นางกาลยักซิงจึงว่า ข้าแต่สามีในหนทางนี้ประกอบไปด้วยสัตว์ร้าย
มีเสือโคร่งแลราชสีห์เป็นต้น ท่านจงพาพระกุมารนี้ไปส่งเถิด อย่า
ให้ลำบากด้วยอันตรายในทางนั้นเลย กาลยักยก็เห็นด้วย จึงให้
พระโพธิสัตว์ขึ้นนั่งบนบ่าแล้วก็แยกไปโดยกำลังเร็ว ครั้นถึงแดนเมือง

บัญญัติสาตก

กาลสิกรฐ จึงให้พระโพธิสัตว์ลงจากบ่า แล้วให้นั่งอยู่ณภายใต้ต้น
ไทรใหญ่อันมีอยู่ภายนอกเมือง ส่วนตนก็กลับมายังที่อยู่ของตน

ในกาลนั้น อำมาตย์ทั้งหลายมีปโรหิตาจารย์เป็นต้นซึ่งอยู่ในเมือง
นั้น จึงปรึกษากันว่า เราจะได้ใครเป็นพระราชาอันสามารถที่จะสั่งสอน
ให้ชาวพระนครของเราทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์
ได้ ฝ่ายพระราชเทวีของเรานั้น ก็เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบ
แหลม สามารถจะสั่งสอนชาวพระนครทั้งหลายได้ โดยแท้ แต่ที่ว่า
ไม่สามารถที่จะออกสู้รบข้าศึกศัตรูในที่รบได้ เพราะฉะนั้น เราทั้งหลาย
ควรจะเสาะหาผู้ที่มีปัญญาแลสามารถในการสงคราม มาเป็นพระราชา
ปกครองบ้านเมือง ก็แต่เราทั้งหลายจะเสาะหาบุคคลเช่นไร แลจะ
หาด้วยอุบายอย่างไร จึงจะได้บุคคลเช่นนั้นมาเป็นพระราชา

ในลำดับนั้น ปโรหิตาจารย์จึงพูดว่า ผู้ใดที่เป็นผู้รู้รอบแลรู้
ศิลปศาสตร์มาก แลเป็นประธานของชนทั้งหลายมากด้วยกัน ผู้นั้น
แลสมควรเป็นพระราชาของเราทั้งหลาย หม่อมอำมาตย์จึงกล่าวกันว่า
ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์โปรดตามความชอบใจของท่านอาจารย์
ผู้ใดจะ ข้าพเจ้าทั้งหลายหาเชอฟังคำของท่านไม่ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
จะต้องกราบทูลพระราชเทวี ตามที่ใดหารอทนให้ทรงทราบก่อน ครั้น
เห็นพร้อมกันแล้ว จึงนำความนั้นขึ้นกราบทูลพระราชเทวี

พระราชเทวีได้ทรงสยัคังนั้น จึงมีพระเสาวนัสสั่งว่า ถ้ากระนั้น
ท่านทั้งหลายจงสร้างปราสาทมีเสาดันเกี้ยว ให้สูงประมาณสามอสุภขณ
ที่ท่ามกลางพระนคร ครั้นอำมาตย์เหล่านั้นรับพระเสาวนัส สร้าง

ปราสาทให้สำเร็จภายในสามวันแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ให้ทาเสาะปราสาทนั้น
 ด้วยน้ำมัน แล้วทรงอธิษฐานว่า ผู้ใดเป็นผู้มีบุญสามารถจะครอง
 ราชสมบัติก็ได้ หรือผู้ใดมีบุญควรจะได้ช่วยร่วมสังฆวาสกับเราก็คือ ขอ
 ให้ผู้นั้นขึ้นสู่ปราสาทที่มีเสาด้านเคียวนั้นได้ ถ้าว่าผู้ใดเป็นคนกาลกัณณ
 ขอบ่าให้ผู้นั้นขึ้นสู่ปราสาทนั้นได้เลย ครั้นทรงอธิษฐานดังนี้แล้ว จึง
 มีพระเสาวนีย์ตรัสยังคิ้วย่า ท่านทั้งหลายจงขึ้นสู่ปราสาทนั้นทีละคน ๆ
 เด็ด ครั้นมีพระเสาวนีย์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จขึ้นประทับณสุวรรณบัลลังก์
 แล้วให้เอาเชือกผูกปราสาทนั้นเหนียวมาพอสักใจก็ได้ จึงเสด็จขึ้น
 สู่ปราสาทนั้นพร้อมด้วยนางบริวาริกาทั้งหลาย แล้วเมื่อพระแกลดมีพระ
 เสาวนีย์สั่งว่า ท่านทั้งหลายจงประชุมชาวพระนครทั้งปวง ตลอดจน
 คนเฝ้าประตูเป็นที่สุด แล้วจงขึ้นสู่ปราสาทนั้นทีละคน ๆ ถ้าผู้ใดขึ้นได้ก็
 จักได้เป็นพระราชาครองอาณาจักร

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระเสาวนีย์แล้ว ทำปโรหิตให้เป็นหัวหน้า
 แล้วเรียงตัวขึ้นบนเสาด้านนั้น ๆ ก็ไม่สามารถจะขึ้นปราสาทนั้นได้ ตลอดจน
 จนชาวพระนครทั้งหลายก็ไม่มีผู้ใดขึ้นได้แม้แต่สักคนเดียว

พระราชเทวีเห็นดังนั้น จึงมีพระเสาวนีย์ตรัสว่า กูกรท่านทั้งหลาย
 ผู้เจริญ แว่นแคว้นบ้านเมืองที่มีพระราชาปกครอง ย่อมดำรงอยู่ได้
 เป็นอันดี ถ้าไม่มีพระราชาอยู่ปกครองแล้ว ก็มีแต่ความเลื่อม
 ง่ายเดียว เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงจัดขบวนราชรถ อันมีเศวตฉัตร
 ขาวแลเครื่องอลังการขาวล้วนเทียมเข้าด้วยม้าสีขาวยาวทั้งหลายแล้วเสด็จ
 ไปว่า ถ้าผู้ใดมีบุญญาธิการสมควรที่จะได้ราชาภิเษกในราชสมบัติ

ขอให้ขมยราชรถลงไปเกยที่นั่น การเลี้ยวขมยราชรถ เป็นธรรมดา
ที่ใดทำกันสืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษครั้งโบราณ กัน

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระเสาวนีย์แล้ว ก็พากันประทับพระนครด้วย
เครื่องอลังการต่าง ๆ แล้วเทียบมณฑลสิ่งของทั้งสี่ชนิดคองคกมทเข้า
ในขมยราชรถอันเป็นมงคล แล้วปลุกด้วยเครื่องลาถอันวิจิตรในเบื้อง
บนขมยราชรถนั้น แล้วนำเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือพระมงกุฏ
พักเครื่องกัน พระขรรค์ เสด็จฉัตร ฉลองพระบาท ตั้งไว้ในที่สถ
ขมยราชรถข้างหนึ่งแล้ว จึงให้เสนาเมืองคี่นึ่งผ้าขาว ประดับเครื่อง
อลังการล้วนขาว ตามแฉกคี่นึ่งขมยราชรถนั้น แล้วให้ประโคมดนตรี
ไปในเบื้องหลัง ครั้นถึงการท่งนั้นแล้ว จึงให้พระราชเทวีทรงหลังนำรถ
ลงบนเชือกสำหรับขั้รถ แลลงอนรถแลประภูกสำหรับรถ ด้วยพระ
สุวรรณภิงคาร คือพระเต้าน้ำทอง แล้วทรงอธิษฐานว่า ถ้าผู้ใดมี
บุญญาธิการอาทรองราชสมบัติในเมื่อนี้ได้ ขอให้ขมยราชรถลงไป
ยังสำนักคี่นึ่งเด็ก ทรงเลี้ยวอธิษฐานท่งนั้นแล้วก็ปล่อยขมยราชรถนั้นไป

ฝ่ายขมยราชรถนั้น กระทำประทักษิณราชมนเทียรแล้วขึ้นสู่ทาง
ใหญ่ไป ชนทั้งหลายมีโหราเสนาบดีเป็นต้น ต่างคนต่างก็
กราบไหว้เทพท้าวอธิษฐานว่า ขอให้ขมยราชรถลงมาสู่สำนักเราคี่นึ่ง
ขมยราชรถนั้นก็ก้าวล่วงเลยบ้านเรือนคนทั้งปวงนั้น แล้วออกจากพระนคร
พ้นหน้าตรงไปสู่คี่นึ่งไทรใหญ่ที่พระโพธิสัตว์ยืนทมอยนั้น

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีโหราเป็นต้น เห็นขมยราชรถแล่นไป
โดยกำลังเร็วคี่นึ่ง จึงร้องว่า ท่านทั้งหลายจงชักสิ่งของให้ขมยราชรถ

กลับเลียบเถิด ท่านเสนาบดีได้ฟังดังนั้นจึงห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่า
ทำขมขยราชรถให้กลับเข้าพระนครเลย เมื่อขมขยราชรถนั้นจะไปสัก ๓๐๐
โยชน์ก็จึงไปเถิด เราทั้งหลายจะติดตามไป ขมขยราชรถนั้นครั้นถึง
คันไทรใหญ่ ก็กระทำประทักษิณพระไพริสค์แล้วหยุดกระเทวียมที่จะ
ขึ้นเกยพระไพริสค์

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีท่านเสนาบดีเป็นต้น ได้เห็นพระไพริสค์
นั้น มีผิวพรรณดังทองคำกำลักรุ่นนุ่ม ทั้งมีรูปอันงามควรเป็นที่
เลื่อมใส แลบริบูรณ์ไปด้วยสรรพลักษณะอันอุดมดี จึงพร้อมกันว่า
มาฉะพูนหนุ่มผู้บริบูรณ์ไปด้วยสรรพลักษณะอันอุดมดี เป็นผู้เกิดใน
ตระกูลกษัตริย์ชดยมหาศาล มาฉะพูนนี้เป็นบุตรกษัตริย์โดยแท้ที่จะ
สืบแปรเป็นผู้ใดผู้หนึ่ง นอกจากบุตรกษัตริย์นั้นเป็นอันไม่มี ครั้น
เห็นพร้อมกันดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า บุกรท่านทั้งหลายผู้เจริญ มาฉะพ
นนี้เป็นผู้นอนอยู่แต่ผู้เดียว เราทั้งหลายได้เห็นปรากฏอยู่ ถ้าหาก
ว่ามาฉะพูนจักเป็นผู้มีบุญสมควรแก่เศวตฉัตรแล้วไซ้ เมื่อเรา
ทั้งหลายประโคมดนตรี ก็จักไม่คั่นตกใจแลจักไม่ลุกขึ้นหนีไป ถ้า
หากว่า มาฉะพูนจักเป็นคนกาลกัณโณไม่มีบุญไซ้ เมื่อได้ยินเสียง
ดนตรีที่เราประโคม ก็จักสั่นตกใจกลัวมีความหวั่นไหว แล้วลุกขึ้น
วิ่งหนีไปจากที่นี่ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงประโคมสรรพดุริยดนตรี
โดยเร็วพลัน

ในขณะนั้น พนักงารดนตรีทั้งหลายก็ประโคมดนตรีขึ้นพร้อม

กัน

เสียงคนครั่นนักร้องก้องกังวลงเสียงคลั่นที่ดังสนั่นในท้องมหา

สมุทรนั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์คืนขึ้นเพราะเสียงคนครที่ประโคมนั้น จึงเลิก
ผ้าที่ห่มคลุมพระเศียรขึ้นแลดู ครั้นเห็นหมู่มหาชนทั้งบิษยราชรถฤษี
ว่า เสด็จมาถึงเราแล้ว จึงชักผ้าคลุมพระเศียรทั้งเก่า แล้ว
พลิกพระกายกลับขึ้นทมิโดยเบื้องซ้าย

ในลำคัมนี้ อำมาตย์ทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นประธาน ต่างก็พา
กันยกอัญชลีกรรพาทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวคา บัดนี้ราชสมบัติ
มาถึงพระองค์แล้ว ขอพระองค์จงเสด็จออกสู่การเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระโพธิสัตว์ได้สดับคำทูลดังนั้น จึงออกสู่การจากที่บนทมิ ทรง
นั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิแล้วจึงตรัสถามว่า กูรต่านทั้งหลาย พระราชา
ผู้ปกครองท่านทั้งหลายไปข้างไหน ข้าแต่สมมติเทวคา พระราชา
ของข้าพระองค์ทั้งหลายเสด็จทิวังคตแล้ว พระพุทธเจ้าข้า กูร
ต่านทั้งหลาย ก็พระราชาอนุชาหรือพระราชกุมารของพระราชนั้นไม่มี
หรือ ข้าแต่สมมติเทวคา พระราชาอนุชาแลพระราชกุมารของพระ
ราชนั้นมิได้มี พระพุทธเจ้าข้า ถ้ากระนั้น เราจะรับครองราช
สมบัติตามถ้อยคำที่ท่านทั้งหลายเชือเชิญเรา

ลำคัมนี้ มหาชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นประธาน จึงทำการ
อภิเษกพระโพธิสัตว์ ให้เสวยถวัลยราชย์เป็นพระราชา ทรงพระนามว่า
พระเจ้าวนาวราช ครองราชอาณาจักรกาสิกรัฐ

ในกาลนั้น พระเจ้าวนาวราชโพธิสัตว์ก็เสด็จขึ้นทรงราชรถ พร้อม

ด้วยมหันตบิรวารยคแลเสนามาคยราชบิพาร เล็ดจ้เข้าสู่พระนครราช
 นิเวศน์สถาน แลวชนนพระราชมนเทียร เล็ดคประทับณราช
 บัลลังก์ ทรงทรวจตราแต่งตั้งฐานันดรคักก็มีเสนาบดีเป็นต้น แลว
 เล็ดจ้ชนสัพพนมหมางคลปรางค์ปราสาท

ฝ่ายพระราชเทวีอัครมเหษีหม้าย ไต่ทอดพระเนตรเห็นพระวนวน
 ราชโพธิสัตว์ ก็เกิดความโสมนัสยินดีรักใคร่ โดยสำคัญในใจว่า
 พระโพธิสัตว์นั้นเป็นบุตรของตน จึงมีพระเสาวนิตรัสว่า กุณรพ่อผู้
 เป็นบุตรทั้งนี้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็กราบไหว้พระราชเทวี โดยสำคัญ
 ในใจว่า พระราชเทวีนั้นเป็นพระมารดาของพระองค์ แลวพระราชเทวี
 จึงสวมกอดพระโพธิสัตว์ให้ชนนงเห็นอดัก จุมพิตแล้วตรัสถามว่า

กุณรพ่อผู้เป็นบิยบุตร พ่อมาแต่ที่ไหน บิคามารดาของพ่ออยู่ณที่ใด
 ครันไคฟังคำพระโพธิสัตว์เล่าความตามทีเทพทาไคบอกเล่าให้ฟัง
 ทุกประการ นางก็มีความสงสารร่ำร้องไห้ แลวมีพระเสาวนิต
 รัสว่า กุณรพ่อผู้เป็นบิยบุตร พ่ออย่ามีความทุกข์ร้อนเสียใจไปเลย
 จำเคิมแก่นไป มารดาจะเลี้ยงเจ้าเหมือนคังบุตรของเราทีเกิดแต่อุทร
 ณัน คังแก่นนั้นมาพระโพธิสัตว์ก็ไคเป็นพระราชาครองราชสมบัติใน
 เมืองนั้น โดยทศพิธราชธรรมประเพณี

ครันกาลต่อมา พราหมณผู้เป็นปโรหิตาจารย์จึงคิกว่า พระราชา
 ของเรานยังหนุ่มนัก ไม่สมควรทีจะอยู่ร่วมรักกับพระอัครมเหษีซึ่งเป็น
 ผู้ใหญ่ อีกประการหนึ่งเล่า คิวเราก็มัวยอนเจริณคังอยู่ในความเป็น
 ผู้ใหญ่ ไม่สมควรทีจะมากราบไหว้รัชชาการอยู่กัยพระราชาซึ่ง

เป็นกุมารหนุ่มน้อย เมื่อเป็นดังนี้เราควรจะพ้อลงพระราชพาชนะไปบน
 ขรรพต แล้วผลักให้ตกลงไปในเหวให้ถึงแก่ความตาย ครั้นคิด
 ดังนี้แล้ว จึงไปเฝ้าพระราชโพนีสัตว์ถวายบังคมแล้วทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทวราช พระราชาทั้งหลายแต่ครั้งโบราณมา เมื่อได้ราชา
 ภิเษกเป็นกษัตริย์ในพระนครแล้ว ย่อมขึ้นไปบนขรรพตอันปราศจาก
 มลทิน แล้วทรงสรงสนานพระเศียร เทียบประพาสเล่นอยู่ณขรรพต
 นั้น ส่วนพระองค์มิได้เสด็จสรงสนานพระเศียรโดยขัตติยราชประเพณี
 นั้น ด้วยเหตุอันใด ครั้นพระโพนีสัตว์ตรัสว่า เรามิได้รู้ราชประเพณี
 พราหมณ์ปโรหิตจึงทูลว่า กาลนี้พระองค์ได้ทรงทราบแล้ว ขอ
 พระองค์เสด็จขึ้นขรรพตทรงกระทำตามราชประเพณีนั้นเถิด พระ
 พุทธเจ้าข้า

อถ โส วนานรราชา ลำคยนั้น พระเจ้าวนานรราชาโพนีสัตว์
 จึงตรัสรับว่า ถ้ากระนั้น เราจะกระทำตามราชประเพณีในเมืองนี้
 แล้วมีพระราชดำรัสให้ประทับมรรคาที่จะไปยังที่ขรรพตนั้น จึงให้ประชุม
 โยธาทหารเตรียมการที่จะเสด็จเสด็จแล้ว ทรงเสวยพระกระยาหาร
 มีรสเลิศต่าง ๆ แล้วเสด็จเข้าที่สรงทรงเครื่องประดับสำหรับกษัตริย์เสด็จ
 แล้ว กรกุมพระขรรค์แก้วบุรยาครเสด็จลงจากปราสาทขึ้นประทับณคอก
 พระยาคชสาร พร้อมด้วยเสนามาคัษราชบริพารแลนางสนมแวดล้อม
 เป็นชนก เมื่อพระราชโพนีสัตว์เสด็จถึงเชิงขรรพตแล้วก็เสด็จลงจาก
 คอกพระยาคชสารจะเสด็จขึ้นบนวิมลขรรพต

ในขณะนั้น พราหมณ์ปโรหิตจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช

ส่วนอำมาตย์ราชเสนาแลนางปริจาริกาทั้งหลาย จงยับยั้งอยู่ณเชิง
 บรรพตนี้ ขอพระองค์จงเสด็จขึ้นบนบรรพตพร้อมกับข้าพระองค์สองคน
 เท่านั้น ครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว จึงให้พระโพลีสัตวเสด็จประทับณคอ
 ของคน แล้วพาแยกชนมเบียงบนบรรพต ครั้นถึงเหวแห่งหนึ่งจึงทูล
 พระโพลีสัตวลงในเหวนั้น

ก็ในท้องบรรพตอันเป็นภายในแห่งเหวนั้น มีต้นรังคันหนึ่งมีกิ่ง
 เป็นสาขางอกงามเจริญขึ้นโดยลำดับ เมื่อพระโพลีสัตวถูกทูลตกลงไป
 บนยอดไม้รังกั้น จึงทรงยึดไม้รังก้วยพระกรแล้ว ประทับนั่งอยู่
 ณยอดไม้รังกั้น พระสกลนัยกายก็มีไต่กระทยสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ทรง
 สบายพระองค์เป็นปรกติอยู่ มิได้มีวิการสิ่งใดในพระสรีรกาย

ฝ่ายพราหมณ์บโรหิตันั้น ครั้นทั้งพระโพลีสัตวลงไปในเหวแล้ว
 จึงกลับมาเรียกพวกราชบริพารทูลบอกว่า บุกรพ้อทั้งหลายผู้เจริญ พระ
 ราชาของเราทั้งหลายเสด็จขึ้นไปบนบรรพตแล้ว ทรงวิ่งไปวิ่งมากี่หลาย
 ไปบนบรรพตนั้น เราเที่ยวเสาะหาในที่ต่าง ๆ แลร้องเรียกเชิญเสด็จ
 ก็มีไต่พบพระองค์ ท่านทั้งหลายจงพากันไปเที่ยวค้นหาพระราชาของ
 เราเถิด

พวกเสนาอำมาตย์ราชบริพารแลนางปริจาริกาทั้งหลาย ได้ฟัง
 พราหมณ์บโรหิตาทูลบอกดังนี้ ต่างคนก็พากันตกใจร้องให้ปริเทวนากว
 แล้วพากันขึ้นไปบนบรรพตเที่ยวค้นหาในสถานที่ต่าง ๆ เที่ยวร้องเชิญ
 เสด็จสืบวันยังค่ำ ก็มีไต่ประสบพระโพลีสัตว จึงพากันกลับเข้าพระนคร
 แล้วทูลพระราชาทูลให้ทรงทราบ

ปัญญาสชาคก

พระราชเทวีได้ทรงสยักับดังนี้ ก็ทรงพระกรรแสงรำปริเทวนาการ
มีพระหฤทัยเคียดแค้นไปด้วยโทมนัส จึงมีพระเสาวนิตรัสปริพาษ
พราหมณ์ปโรหิตด้วยพระคาถาว่า

ทุฏฐโห โห พราหมโณ พาโล มม ปุตฺตํ วณฺเจติ

โส รโห คโต มาเรติ กามณฺจ มรณํ ปตฺโต๑

ความว่า พราหมณ์ผู้ประทุษร้ายใจพาล ลวงเอาบุตรเราไปฆ่า
เสียในที่ลับ บุตรของเราถึงความตายแล้วโดยแท้

ในกาลนั้น มหาชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นประธาน ก็พากัน
เที่ยวค้นหาพระราชโอรสในตัวในสถานที่ต่าง ๆ อีก ๗ วัน ครั้นไม่พบ
พระโอรสตัว จึงประชุมกันที่หน้าพระลาน เมื่อได้เห็นพระราชเทวียัง
ทรงพระกรรแสงรำปริเทวนาการอยู่ดังนี้ จึงพากันทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
การที่กระทำสมาคมกับพระราชผู้เป็นกุมารหนุ่มน้อยนั้นมิสมควร ขอ
พระแม่เจ้าจงเสาะหาพระภักติของคือน ซึ่งมียุญญาภิสมภารแลมีวัย
เสมอกับพระแม่เจ้าเถิด

พระราชเทวีจึงทูลว่า บุกรท่านทั้งหลาย นี่ท่านทั้งปวงเห็นจะ
สำคัญว่า พระราชาหนุ่มน้อยนั้นเป็นสามีของเรา ความที่จริงคือ
พระราชานุ่มน้อยนั้นได้ปฏิญาณตนว่าเป็นบุตรเรา เพราะเหตุนี้
เราจึงมีความเศร้าโศกกระทมไปด้วยทกขโทมนัส

เมื่อเสนาบดีราชบริพารได้ฟังดังนี้ จึงทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
ที่พระแม่เจ้ามีพระเสาวนิตรสันสนสมควรแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายก็เห็นเป็น
การจริง ก็แต่ว่าเคยวนยานเมืองของเราปราศจากพระราชผู้ปกครอง

เราทั้งหลายจักกระทำอย่างไรดี จึงมีพระเสาวนตรีว่า เราไม่
 อาทิจะคิดอีกแล้ว ท่านทั้งหลายจงปรึกษาหารือกันเถิด แค้นใจเรา
 จักเป็นอันหนึ่ง จักไม่ปรึกษาหารือด้วยท่านทั้งหลายทั้งปวง ถ้าแล้ว
 เราขึ้นปรึกษาไป ความครหาจักบังเกิดขึ้นแก่เราอีก

จำเดิมแต่นั้นมา เหล่าอำมาตย์ทั้งหลายก็ช่วยกันตรวจตราดูแล
 ราชกิจทั้งปวง ฝ่ายพระราชเทวีก็ทรงบำเพ็ญกุศลบุญคุณมีทานเป็น
 ตัน แล้วทรงอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระเจ้าวนวนราชโพธิสัตว์ ทุกวัน ๆ
 เป็นนิจนิตนมีได้ขาด

อต ตสุมี อธิวฐา ในกาลนั้น เทพดาทั้งสองซึ่งสิงสถิต
 อยู่ณบรรพตนั้น ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ถูกพวหมณทั้งลงไป แล้วยัก
 กิ่งรังนั้นขยับนโยคไม่รังคังนั้น จึงปรึกษากันว่า ถ้าว่าพระราชากรมผู้
 เป็นหน่อพทธางกรณจักตายอยู่ในเหวนั้นเป็นทองบรรพตนี้ใช้ เราทั้งสอง
 ก็จักเข้าไปใส่เทวสุมาคมไม้ไ้ โดยแท้ เพราะเหตุนั้น เราทั้งสอง
 จะทำการสังเคราะห์แก่พระราชาโพธิสัตว์นั้น ครั้นปรึกษากันแล้ว จึง
 ก่อกองไฟให้ โพลงขึ้น ทำแสงให้สว่างส่องไปในเหวนั้น แล้วเทพดา
 องค์หนึ่งจึงนฤมิตอักษตภาพเป็นกระต่าย วิ่งไปในที่จำเพาะหน้าพระโพธิ
 สัตว์ ทำเป็นคันร่นไปมาแล้วทำเป็นตายอยู่ณที่นั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นกระต่ายวิ่งมาตายอยู่ตังนั้น จึงคิดว่า เราจัก
 นำเณอกระต่ายนั้นมาขึงขริโลก แล้ววิ่งเข้าไปขึงกระต่ายนั้น กระต่าย
 แปลงนั้นก็หายไจนอนอยู่ พระโพธิสัตว์เห็นกระต่ายหายไจอยู่จึงคิดว่า
 กระต่ายตัวนั้นยังไม่ตายยังเป็นอยู่ ถ้าหากว่า เราขริโลกเณอกระต่ายนั้น

เราก็ได้มีความสุขประมาณครึ่งเท่านั้น แล้วจึงได้วิบากผลใน
 ขยายสันกาลนาน เพราะเหตุนี้ เราก็ไม่ฆ่ากระต่ายในบริโลก คิด
 ถึงนี้แล้วก็ปล่อยกระต่ายนั้นเสีย

ในลำดับนั้น เทพดาทั้งสองก็แปลงกายเป็นมนุษย์ เข้าไปหา
 พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านนี้มาจากไหน แลท่านเป็นผู้คนเคียวมานั่งอยู่
 ้วยเหตุใด พระโพธิสัตว์จึงบอกเหตุที่พราหมณ์ไปโรหิตลงมาให้ฟัง
 แล้วถามว่า ท่านทั้งสองนี้มาจากไหน เราทั้งสองอยู่ในบ้านเอง
 ท่านทั้งสองมานั่ง้วยเหตุใด เราทั้งสองมานี้ เพื่อประโยชน์จะฟัง
 ธรรมเทศนา ท่านรู้ธรรมหรือไม่ เรารู้บ้าง ถ้าท่านรู้ท่านจง
 แสดงธรรมแก่เราทั้งสอง เราแสยทั้งมีความหิวกระหายนัก ไม่
 สามารถจะแสดงธรรมแก่ท่านได้ เทพดาทั้งสองนั้นจึงนำอาหารทิพย์
 มาให้พระโพธิสัตว์บริโภค ครั้นพระโพธิสัตว์บริโภคแล้ว จึงเตือนว่า
 ท่านจงแสดงธรรมแก่เราทั้งสองเถิด พระโพธิสัตว์คอบว่าอาสนะยังไม่
 สมควร เทพดาทั้งสองจึงนฤมิตรมาสนั่นอันประดับด้วยเครื่องอลัง
 การต่าง ๆ แล้วเชิญพระโพธิสัตว์ให้นั่งเหนืออรรมาสน์ แล้วเตือนว่า
 ท่านจงแสดงธรรมในกาลนี้เถิด

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงว่า ถ้ากระนั้นท่านทั้งสองจงงีบโศ
 ดงสักเถิด เราก็แสดงธรรมให้ท่านทั้งสองฟังในกาลนี้ ว่าถึงนี้แล้ว
 ก็กล่าวพระคาถาว่า

สตฺตานํ มรณํ ชฺวํ	ชีวิตํ อชฺวํ เจว
สํขารา อนิจฺจา วต	ขยวชฺชมฺมิโน จ
ยถา อุตฺถกฺกมฺโภ จ	จิปฺปภินฺโน อสารถิโก
อปฺปฏิสันธึโย เจว	เอวํ สมฺปทเมเวตํ
อิติ โลกธมฺมา นาม	ตสฺมาหํ น โสจ ยิตํ ฯ

ความว่า ความตายของสัตว์ทั้งหลายเป็นของยังยืนคงที่ ชีวิต
 ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายเป็นของไม่ยังยืนคงที่ สังขารทั้งหลาย
 เป็นของไม่เที่ยง มีความสิ้นแลความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านอุปมา
 ไว้ว่า หน่อไม้ที่มีความแตกทำลายโดยพลัน เป็นของไม่มีแก่นสาร
 ไม่มีใครที่จะติดต่อกับควบคุมได้ฉันใด สังขารทั้งหลายก็เป็นของไม่เที่ยง
 มีอันจะแตกทำลายโดยพลัน มีได้ มีแก่นสาร ไม่มีใครควบคุมติดต่อกับ
 ได้ฉันนั้น สภาวะแปดประการคือ มีลาภได้ลาภ ๑ ความไม่ไ้ลาภ
 เสื่อมจากลาภ ๑ ความมียศได้ยศ ๑ ความไม่ไ้ยศเสื่อมจากยศ ๑
 นินทากล่าวโทษติเตียน ๑ ปลื้สา ความสรรเสริญยกย่อง ๑ สุขได้
 ความสุขกายสุขจิตต์ ๑ ทุกข์ได้ความทุกข์ระทมจิตต์ ๑ ทั้งแปดนี้
 เรียกว่าโลกธรรม เพราะเป็นธรรมมีอยู่สำหรับโลก โดยเหตุนี้ เมื่อ
 โลกธรรมอันใดอันหนึ่งมาถูกต້องเรา เราจึงมิได้ไ้ไ้ราไ้โลกเลย

ตํ สุตฺวา เทวตา เทพตาทั้งสองได้ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว
 ก็มีจิตต์ชื่นชมโสมนัส จึงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยอาหารมีรสอันเลิศ

ต่าง ๆ กัยทั้งคอกไม้มีอันงามทั้งหลาย แล้วพากันยกพระโพธิสัตว์
ขึ้นจากเหว แล้วให้นั่งอยู่ณที่ปากเหวนั้น

มีคำถามว่า เพราะวิยากรรมอะไร พระโพธิสัตว์นั้นจึงถูก
พราหมณ์ลวงเอาไปทิ้งเสียในเหว มีคำวิสัชนาว่า คงได้สัจขึ้นมาใน
ชาติที่เป็นอดีตล่วงแล้วนาน เมื่อพระโพธิสัตว์ยังเกิดเป็นนายโคบาล
ต้อนโคทั้งหลายไปให้กินหญ้า ครั้นได้เห็นกบตัวหนึ่ง จึงจับกบนั้นคว่าง
ลงไปในท้องแห่งเหว แล้วก็หัวเราะเล่นโดยอาการทวีนเริง กบนั้น
ได้มาเกิดเป็นพราหมณ์ปโรหิต เพราะเวรอันนั้น เมื่อปโรหิตเห็นพระ
โพธิสัตว์ก็มีความโกรธยิ่งนัก จึงลวงพระโพธิสัตว์ให้ขึ้นไปบนภูเขา
แล้วทิ้งเสียในเหวดังนี้

ตถา วณานกุมารโ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์วณานกุมาร
เมื่อประคิษฐานอยู่ปากเหวแลดูไปในทิศานทิศ ก็ไม่สามารถจะกำหนด
ทิศที่ตนมานั้นได้ จึงลงจากบรรพตโดยทิศอื่นอื่น แล้วเหิรไปโดยทาง
อื่นอื่น ครั้นเข้าไปในบ้านอันใหญ่แล้วก็ข้ามภูเขานอันใหญ่ แต่เหิร
ยักย้ายข้ามภูเขายกขึ้นเป็นหลายวัน จึงยลถึงสระโยกขรณแห่งหนึ่ง
ครั้นถึงสระโยกขรณแล้ว ก็ลงคมนาอยน้ำในสระนั้น แล้วก็เก็บ
เง้าบัวและผลบัวทั้งหลายบริโภคเป็นอาหาร

แท้จริง ในสระโยกขรณนั้น พระยาภิรกายบุตรแลธิดาทั้งหลาย
เคยมาอาบน้ำและเล่นน้ำอยู่เนื่อง ๆ ครั้นเวลาจะกลับไป จึงให้ภักษ
ทั้งหลายประมาณห้าร้อยคนอยู่เฝ้าสระนั้น ครั้นภักษเหล่านั้นได้เห็น
พระโพธิสัตว์ทำอาการดังนี้ จึงจับพระโพธิสัตว์โยกแล้วผูกมัดไป

เฝ้าพระยาภิรมย์ แล้วทูลว่า ข้าแต่ท้าวเวทก มนุษย์ผู้มาดื่มน้ำอาบน้ำในสระโยกขรณนี้ แล้วก็เก็บเงาขั้วผักขั้วบริโลกเป็นอาหาร

พระยาภิรมย์ได้ฟังดังนั้น ก็มีความโกรธเป็นกำลัง จึงสั่งให้ประหารพระโพธิสัตว์ด้วยท่อนเหล็กทันที แล้วให้ขังไว้ในกรงเหล็ก แต่พระโพธิสัตว์ต้องถูกโยยตี แลถูกจำขังอยู่ในกรงเหล็กนั้นถึงสามปีทั้งมิได้บริโลกอาหารสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ก็มีใครกระทำกาลกิริยาตาย เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์ได้ดื่มน้ำในสระโยกขรณ น้ำในสระโยกขรณนี้รักษาพระชนมชีพไว้ได้ ทั้งพระสรีระกายที่ต้องถูกโยยตีก็มีไม่มีความบอบช้ำ ด้วยอำนาจที่ดื่มน้ำในสระนั้น

มีคำถามว่า เพราะวิบากกรรมอะไร พวกยักษ์จึงพากันประหารพระโพธิสัตว์ แล้วแลถูกสั่งให้ขังในกรงเหล็กต้องอดอาหารถึงสามปี มีคำวิสัชนาว่า ทั้งได้สัจขึ้นมาในกาลที่เป็นอดีตกาลล่วงแล้ว เมื่อพระโพธิสัตว์ยังเกิดเป็นคฤหบดี ได้มอชบุตรของตนคนหนึ่งถวายพระภิกษุ แล้วขอให้บรรพชาเป็นสามเณร สามเณรนั้นเป็นผู้เกียจคร้านมิได้ทำการศึกษายุบัตตามกิจของสามเณร ทั้งมิได้ศึกษาในลัทธิอักษรสมัย คือไม่เล่าเรียนเขียนอ่านตามที่อาจารย์สั่งสอนไว้ ภิกษุผู้เป็นอาจารย์นั้น จึงพาสามเณรไปหาบิดามารดาแล้วบอกว่า สามเณรบุตรของโยมนั้นเป็นผู้ไม่ประพฤติความดี ทั้งเป็นผู้เกียจคร้านไม่เล่าเรียนเขียนอ่านในลัทธิอักษรสมัย คฤหบดีผู้เป็นบิดาของสามเณรจึงว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้ากระนั้นพระผู้เป็นเจ้าจงคำว่าเขียนดีสามเณรนั้น แล้วอย่าให้สามเณรบริโลกอาหารเลย ถ้าหากว่า

สามเณรนั้นกระทำวัตรปฏิบัติโดยชอบตามกิจของตน แลหมั่นศึกษา
เล่าเรียนรบบรรุทธิกษรสมัยโดยชอบแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจึงให้บริโภคนอาหาร
เถิก เพราะวิบากผลแห่งวัตรกรรมนี้ คุฤหบดีมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์
จึงต้องถูกโยกค้ำแลนค้ำอาหารอยู่ในกรงเหล็กนั้นถึงสามปี

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์ทนทุกขเวทนาอยู่นั้น พระยาภินทรย่อเห็น
ที่สิริไสยาสน์ ใต้เห็นสยูนินิมิตประหลาดเป็นอัศจรรย์ ในสยูนินิมิต
นั้นว่า มีสมณองค์หนึ่งมานั่งข่อยบนอาสน์เทาสึงหอนประดับด้วยอสังการ
แล้วแสดงธรรมเทศนาอันไพเราะจับใจ ครั้นพระยาภินทรขึ้นขึ้นก็ปราศ
จะใคร่ฟังธรรมเทศนา จึงออกจากที่ไสยาสน์มาส่งพระพักตร์สระสา
พระเคียร บริโภคโภชนาหารมีรสอันเลิศต่าง ๆ แล้วให้หาเหล่าอำมาตย์
กุมภภัณฑ์เข้ามาเฝ้า จึงตรัสถามว่า ในเมืองเราผู้ที่มีธรรมแลอา
แสดงธรรมแก่เราได้มีบ้างหรือไม่ ครั้นพวกอำมาตย์กุมภภัณฑ์ทูลว่า
ข้าพเจ้าทั้งหลายหาทราบเกล้าไม่ จึงตรัสสั่งว่า ถ้ากระนั้นท่านทั้งหลาย
จงให้พวกภินทรแสดงธรรมแก่เราเถิด ครั้นพวกภินทรไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระ
พระนคร พวกอำมาตย์กุมภภัณฑ์รับสั่งแล้ว จึงให้พวกกุมภภัณฑ์
แลภินทรเอากล่องไปเที่ยวตีประกาศ ทั้งภายในพระนครแลภายนอก
พระนครถึง ๗ วัน ก็หาผู้ที่จะแสดงธรรมนั้นไม่ได้

ในลำดับนั้น พระยาภินทรระลึกขึ้นมาถึงพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า
คุกรท่านทั้งหลายผู้เจริญ มาณพที่เราให้จำไว้ในกรงเหล็กมีอยู่ ท่าน
ทั้งหลายจงไปถามมาณพนั้นดู พวกอำมาตย์กุมภภัณฑ์จึงไปหาพระ

โพธิสัตว์แล้วถามว่า ^๒คุณมาณพญั^๒เจริณ^๒ ท่านเป็นผู้^๒ริธรรมหรือไม่^๒
 ครั้นพระโพธิสัตว์ตอบว่า เราเป็นผู้^๒ริธรรม^๒ จึงพากันไปเฝ้าพระยาภิร
 แล้วทูลว่า ข้าแต่เทวตา มาณพนน^๒บอกว่าเป็นผู้^๒ริธรรม^๒ พระยาภิร
 ได้ฟังดังนั้น จึงให้ไปบอกพระโพธิสัตว์ออกมาแล้วให้ชานน้ำชำระกาย
 ด้วยน้ำหอม แลให้บริโภคนมโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ แลให้ที่นั่งเหนือ
 ธรรมาสน^๒ บุชชาด้วยเครื่องสักการทั้งหลายมีประทีป^๒ยู่เทียน^๒เป็นต้น
 แล้วบริษัทของคณมิกิรแลกุลมณิชา^๒ยักษ^๒เป็นอาทิ มาประชุม^๒ฟังธรรม^๒
 พร้อมกัน^๒ในที่นั้น^๒

พระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงธรรมแก่บริษัท มีพระยาภิรเป็นประธาน
 จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงรักษาศีลห้าประการก่อน ครั้นพระยาภิร
 ครัสติถามว่า ศีลห้าประการนั้นคืออะไร จึงทูลว่า ข้าแต่ महाराज
 ศีลห้าประการนั้นคือ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาที่เว้นจากการฆ่า
 สัตว์ ๑ อทินนาทานา เวรมณี เจตนาที่เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่
 เจ้าของมิได้ให้ ๑ กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เจตนาที่เว้นจากความ
 ประพฤตินอกในกามทั้งหลาย ๑ มุสาวาทา เวรมณี เจตนาที่เว้นจาก
 คำพูดเท็จ ๑ สุราเมรยมชฺช^๒ปมาท^๒ภูจ^๒านา เวรมณี เจตนาที่เว้นจาก
 เหตุแห่งความประมาทคือคมน้ำเมาได้แก่สุราเมรัย ๑ ทั้งห้าประการ
 เรียกว่าศีลห้า ท่านทั้งหลายจงสมาทาน^๒ถือมั่น^๒ในศีลห้านี้เถิด พระโพ
 สัตว์อธิบายศีลห้าดังนี้แล้ว จึงแสดงอานิสงส์ของศีลห้าต่อไปนี้ว่า คุณ
 महाराज บุคคลทั้งกเว้นจากปาณาติบาต ย่อมเป็นผู้^๒ไม่มีโรค^๒แลไม่มี
 ความ^๒บวช^๒ไข้^๒ แลไม่มีผู้^๒ใด^๒ที่จะเบียดเบียน^๒พยาบาท^๒ของ^๒เรา^๒ แลเป็น

ขุณฺณสาตก

ผู้ปราศจากทุกข์แลปราศจากอุบัตินทราย ทั้งจะเป็นที่รักของเทวดา
แลมนุษย์ทั้งหลายมากไม่มีประมาณ และมีอายุยืนยาวนาน ไม่ใคร
จะแก่ชรา และจะไม่พลัดพรากจากสัตว์แลสังขารอันเป็นที่รักเจริญใจ
และจะมีวรรณสีกายอันงามผ่องใสบริบูรณ์ไปด้วยรูปทรงสัณฐานอันดี ทั้ง
มีได้ มีความครั่นคร้ามแลความกลัวในท่ามกลางบริษัท แลเมื่อจะ
ทำกาลกิริยาก็ไม่มีสติหลงไหลพันเพือน ครั้นทำกาลกิริยาแล้วก็ไม่
ไปเกิดในอบาย อันนี้เป็นอันสงฆ์ของการทั้งทเว้นจากปาณาติบาต

บุคคลทั้งทเว้นจากอกินนาทานนั้น ย่อมเป็นผู้มีสังขัตติยบริบูรณ์ด้วย
ทรัพย์แลบริวารสมัคคีเป็นอันมาก ทรัพย์สมัคคีที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะยัง
เกิดขึ้น ที่ยังเกิดขึ้นแล้วก็จะถาวรยั่งยืนกาลนาน ทั้งจะบริบูรณ์ด้วย
สรรพศุภการคือรูปเสียงกลิ่นรสอันเป็นที่พอใจ เมื่อปรารถนาสิ่งใดก็จะ
ได้ สิ่งนั้นสำเร็จถึงความปรารถนา โจรภัยอัคคีภัยแลอุทกภัยราชภัย
ก็จักมิได้มีมาแผ้วพาน ทั้งตระกูลก็จักไม่ร้าวรานแตกจากกัน จักมี
ความสุขอยู่เป็นนิตย์ เมื่อผู้นั้นทำลายขันธสันชิต ก็จักไม่ไปเกิดใน
ตระกูลทยากจน อันนี้เป็นอันสงฆ์ผลทั้งทเว้นจากอกินนาทาน

ส่วนบุคคลทั้งทเว้นจากกาเมสุมิฉาจารนั้น ย่อมเป็นที่รักของ
เหล่ามนุษย์แลมนุษย์ทั้งหลาย แลไม่พลัดพรากหมู่ญาติอันเป็นที่รัก
ที่เจริญใจ ทั้งจะห่างไกลจากข้าศึกศัตรูที่จะผูกอาฆาตของแวง แล
จะพ้นจากทุกข์ภัยในอบาย ความใดก่อกวนทุกขภัยอาพาธทั้งหลายจักมิได้
มีมาแผ้วพาน อนึ่งผู้ทั้งทเว้นจากกาเมสุมิฉาจารนั้น จักไม่กลาย

เพศเป็นหญิงแลกระเทย แลจักมีภรรยาอันงามเป็นที่รักเจริญใจ อันนั้น
เป็นอันสงฆ์ของการทั้งคเวณจากกาเมสุมิจฉาจาร

ส่วนผู้ทั้งคเวณจากมสาวาทนั้น จักมีถ้อยคำอันไพเราะแลมี
เสียงอันไพเราะ เป็นที่รักเจริญใจของชนทั้งหลายทั้งปวง และจะมี
จักขุโสคมได้ วิกลวิการ ทั้งจะมีกายอันบริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน
แลมีสันอันอ่อนนุ่มพินอันชิตเสมอเป็นอันดี จะกล่าวถ้อยคำสิ่งใดก็มีได้
พลั้งพลาด แลมีวาจาอ่อนหวานปราศจากโทษ นำมาซึ่งความสุข
แก่สัตต คือเป็นที่รักเจริญใจของผู้ฟัง ทั้งจะเป็นผู้รอบรู้สรรพวิชา
แลฉลาดในอรรถพยานุชระ แลมีความกำรพิจิตต์มีได้เหลวไหล
ทั้งจะมีกลิ่นปากอันหอมฟุ้งไปทุกกลิ่นคอกอุบล อันนี้เป็นอันสงฆ์ผล
ของความมกเวณจากมสาวาท

บุคคลทั้งคเวณจากคัมสุราเมรียนั้น ย่อมเป็นผู้มีกิตติศัพท์กิตติคุณ
อันฟังเพื่อง แลมีปัญญาเป็นพหุสคมีสติสัมปชัญญะไม่พินเพื่อน มี
ศีลมีได้ วิบัติแตกทำลาย แลไม่เป็นบ้าไม่วิกลจริต ทั้งมีได้มีจิตต์
อันเลือนลอยฟังช้าน แลกล่าวถ้อยคำเลอียดอ่อนหวานไพเราะ ไม่
กล่าวคำที่เหลวแหลกส่อเสียดผู้อื่น แลมีกายวาจาใจชุ่มชื้นบริสุทธิ์
สะอาด เป็นที่รักเจริญใจของชนทั้งหลายที่เป็นญาติมิตร ทั้งเป็นผู้
มีจิตต์ปราศจากความตระหนี่ แลเป็นผู้มีศีลเป็นสัตตบรรมมีสันดานอัน
ซื่อตรง เมื่อเข้าสู่ที่ประชุมก็มีได้ครันความเกรงขามผู้ใด อันนี้เป็น
อันสงฆ์ของความทั้งคเวณจากคัมมนำเมา คือสุราเมรีย

อันสิ่งของสี่ห้าอย่างทำผู้ที่สมาทานถือนั้น ให้เจริญด้วยคุณ
สมบัติทั้งพรรณนามาฉนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายจงสมาทานถือนั้น
ในศีลอันมีองค์ห้าประการนั้นเถิด

เมื่อพระยาภิรได้ฟังธรรมของพระโพธิสัตว์ ก็มีจิตชื่นชมโสมนัส
เบิกบาน ร้องซ้องสาธุการชื่นชมพระธรรมเทศนา ส่วนพวกกัณฐะมีเสนา
มาตย์แล่นยกมณฑปเป็นต้น ต่างก็มีจิตชื่นชมโสมนัส ร้องซ้อง
สาธุการแล้ว ก็พากันบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเครื่องอสังการของคน ๆ ฝ่าย
พระยาภิรก็บูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเครื่องสักการอันยิ่งใหญ่ แล้วจึง
กล่าวว่า คุณกรท่านผู้เป็นสัตบุรุษตัวเราเฝ้ายากจนอนาถา ไม่สามารถจะ
บูชาธรรมของท่านให้เป็นการสมควรได้ คือไม่อาจที่จะหาเครื่องสักการ
บูชาอันมีค่าเสมอด้วยคุณธรรมที่ท่านแสดงแล้วนี้ มากระทำสักการ
บูชาให้สมควรได้ ก็แต่ที่เราผู้มีจิตอาศัยคนหนึ่งชื่อว่าสุวรรณคีรี เราจะ
บูชาคุณธรรมของท่านด้วยธิดาก่อน กล่าวดังนี้แล้ว จึงให้กระทำ
มณฑปขึ้นในท่ามกลางเมือง แล้วให้นำเอาแก้วแหวนเงินทองมากของ
ในท่ามกลางพิชิต มื้อชนทั้งสองคือพระโพธิสัตว์และธิดาของตน ให้
ขึ้นนั่งบนกองแก้วกองทองแล้ว หลังจากนั้นด้วยสุวรรณภิงคารคือพระแก้ว
ทอง มอบที่อุปราชาให้พระโพธิสัตว์แล้วให้อยู่ในรัตนวิมาน พระโพธิสัตว์
ก็ได้เสวยทิพย์สมบัติรัชชการอยู่ณเมืองนั้น โดยควรแก่ความสุข

ครั้นกาลต่อมาในราตรีวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ระลึกถึงมารดา
ของตนขึ้นมากก็ทรงกรรแสง นางสุวรรณคีรีเห็นพระภักดีาทรงกรรแสง
ดังนี้จึงถามว่า ข้าแต่พระสามี พระองค์ทรงกรรแสงด้วยเหตุใด

พระโพธิสัตว์จึงบอกว่า กุญชรเจ้าผู้มียักตรอันเจริญ เรวะระลกลงมาถ่ม
 มารดาของเรา ๆ จึงร้องไห้ เพราะว่ามารดาของเรานั้น เมื่อคลอดเรา
 ออกมา ถูกนางกัณโถหลิมาผู้เป็นแม่เลี้ยงที่สองมีความริษยา ให้เอาเราไป
 ฝังเสียที่โคนต้นจันทน์แดงในป่า เทวตาที่สิงสถิตอยู่ ณ ต้นจันทน์แดงนั้น
 ได้เล็งรักษาเรามา แล้วบอกว่ามารดาเราตกยากต้องทำการดักน้ำ
 ใช้ในโรงครัว ภายหลังมาได้ทำกิจเป็นแม่นมของบุตรนางกัณโถหลิมา
 เรวะระลกลงความยากของมารดาเรานั้น เราจึงร้องไห้ด้วยความสงสาร
 นางสุวรรณศิริได้ฟังดังนั้นมีความสงเวช ก็ร้องไห้ว่าไรปริเทวนาการ
 ด้วยพระสามี ครั้นรุ่งเช้าพระโพธิสัตว์ไปเฝ้าพระยาภิร นางสุวรรณศิริ
 ก็ตามพระสามีไปเฝ้าด้วย ครั้นถึงจึงพากันนั่งเฝ้าอยู่ที่อื่นสมควร

พระยาภิรได้เห็นพระโพธิสัตว์แลธิดาของตน พากันมาเฝ้า
 แต่เข้าเฝ้าปรกติก็มีความสงสัย จึงปฏิสันถารถามว่า กุญชรเจ้า
 ทั้งสองพากันมาเฝ้าวนนี้ บิดามีความประหลาดนัก จะพากันไปข้างไหน
 หรือ พระโพธิสัตว์จึงทูลว่า ข้าแต่ महाराजเจ้า ข้าพระองค์มาทั้งนี้
 เพราะระลกลงมารดา จะขอทูลลาไปเยี่ยมเยียนมารดา แล้วจะกลับมา
 ถอลงพระเกษพระคุณต่อภายหลัง มารดาของเจ้าอยู่ ณ ที่ไหน มารดา
 ของข้าพระองค์อยู่ ณ เมืองโกฏินคร เจ้าพลัดพรากจากมารดามาด้วย
 เหตุอะไร พระโพธิสัตว์จึงเล่าประพฤติเหตุตั้งแต่ต้นจนจบตาม
 เทพดาได้บอกนั้นให้ฟังถวิลถวิลประการ พระยาภิรได้ฟังดังนั้น
 ก็มีความสงสารสลดใจ ถิ่นน้าพระเนตรไม่ได้ก็ทรงพระกรรแสง แล้ว

ตรัสว่า ทูกรพ่อผู้เป็นบุตร พ่ออนุญาตให้เจ้าไปโดยความสุขสำราญ
ก็แต่ว่าจะพานางสุวรรณคีรีผู้เป็นภรรยาของเจ้าไปด้วยหรือไม่ ข้าแต่
มหाराชเจ้า แล้วแต่ใจของนาง จึงตรัสถามนางสุวรรณคีรีว่า ทูกร
ลูก เจ้าจักไปกับสามีของเจ้าหรือไม่ไป ก็ตามแต่ใจของเจ้าเถิด ข้าแต่
พระราชบิดา หม่อมฉันจะขอลูกลาไปกับพระสามีของหม่อมฉัน ขอ
พระองค์ไต่ทรงโปรดอนุญาต

ในขณะนั้น นางเทพคีรีผู้เป็นมารดา ได้ฟังจิกาทูลลาว่าจะไป
นางก็มีเหตุทุกข์แตกทำลาย เพราะความโศกอันเกิดแต่ความวิโยค
ที่จะพลัดพรากจากกัน ครั้นระงับความโศกศัลย์แล้ว จึงอวยพรว่า
เจ้าทั้งสองจงพากันไปโดยความสุขสวัสดิ์ ขอให้ปราศจากโรคภัย
สรรพวิบัติแลอันตรายทั้งปวง แลให้ได้พบมารดาสมดังความปรารถนาเถิด
ในลำคายนั้น พระยาภิรมย์จึงให้ช่างขนประดัยยกหางแลระย้า
ทั้งหลายอันล้วนแล้วด้วยทองคำ ให้ประดัยด้วยแก้ว ๑ ประการ แล
สรรพอาภรณ์อันวิจิตรต่าง ๆ แล้วพระราชทานให้แก่สามีภริยาทั้งสอง
คนละสำรับ แลทรงอวยชัยให้พรโดยอเนกประการ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์กับภรรยา ได้รับพระราชทานพระพรแล้ว
ก็กราบถวายบังคมลาพระยาภิรมย์แลนางเทพกนิรี ออกมาประดัยยกหาง
แลระย้าอันงามวิจิตร แล้วพากันบินขึ้นบนอากาศ เมื่อขึ้นไปโดยอากาศ
เวหาได้ ๑ วัน ก็แลไปเห็นอาคารมณฑปบรรณศาลาแห่งพระกายสองคั่นหนึ่ง
นางสุวรรณคีรีจึงพูดแก่พระโพธิสัตว์ว่า เราทั้งสองพากันบินมา
เห็นคั่นน้อยลำยาก เพราะลมแลแดดถึง ๑ วันแล้ว เราก็จักพากันลงไป

หยดพักอาศรัยที่อาศรมบนนั้น สักสองสามวันก่อนแล้ว จึงพากันบิน
 ค่อยไปเกิด เมื่อสองสามภรรยาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็พากันบินลงตรง
 อาศรมบน พากันเข้าไปหาพระนักพรตกราบไหว้แล้วนั่งอยู่ณที่ควรข้างหนึ่ง
 จึงกระทำปฏิสันถารถามพระคายนว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้
 เป็นเจ้าเห็นจะมีความสุขสบาย โรคภัยอันตรายทั้งหลายจะมีไต่
 มีมาพ้องพาน ทั้งมูลผลอาหารที่จะเลี้ยงชีพ ก็คงจะหาง่ายไม่ผิดเคือง
 ขัดสน คงบริบูรณ์อยู่ทั้งสี่ อนึ่งเล่า เหล่าเหล่าอภัยยังรุ่งร่ารื่นที่จะกินกั
 ทั้งรู้เล็กแลใหญ่ในป่าชัฏอันอาภะยรณด้วยสรรพสัตว์ทั้งหลายมีเนื้อร้าย
 เป็นต้น ยังมาเบียดเบียนฟักล่ากรายอยู่บ้างหรือ พระเจ้าข้า

พระคายนได้ฟังก็โสมนัสปริศนาด้วยถ้อยคำปฏิสันถาร จึงตอบว่า
 คุณรหนุ่มสาวทั้งสองท่าน เราขอใจที่เจ้าพากันมาได้ถาม เรานี้มีความสุข
 สบาย ทั้งมูลผลอาหารที่จะเลี้ยงชีวิตภาพก็หาง่ายไม่ขัดสน อนึ่งเล่า
 เหล่าที่มิชชาติแลเนื้อร้าย เป็นต้น ก็มีไต่กล่ากรายมาบีฑา แต่เราอยู่
 เลี้ยงชีพมาในป่า ก็หลยร่อยมาแล้ว ยังไม่ไต่เคยเห็นมนุษย์ชน
 ที่ไปมาสักผู้เดียว ฟังไต่เห็นท่านทั้งสองในวันนี้

ท่านทั้งสองนี้ประคยไปด้วยบกทางอันงามบริสุทธิ์ คุงเทพดา
 อันมาแต่เมืองสวรรค์ คุณาประหลาดอัศจรรย์ยิ่งนัก การที่ท่านทั้งสอง
 พากันมานั้นเป็นการดี จึงชำระเท้าเสียให้สิ้นธุลีในโรงน้ำ แล้วทำกุศตกิจ
 บริโภคผลไม้ต่าง ๆ มีผลมะพลับแลผลมะทราง เป็นต้น แต่ล้วนเป็น
 ผลาผลอันหวานอร่อยที่พึงใจ ทั้งนำคมอันเย็นใสจืดสนิทก็มีอยู่ในคุ่มเต็ม

ถ้าท่านทั้งสองต้องประสงค์จะบริโภค ก็จงบริโภคตามปรารถนาเถิด
ท่านทั้งสองนั้นพากันมาแต่ที่ไหน

สองสามภริยาจึงตอบว่า ข้าแต่พระคยาสผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสอง
นี้มาแต่เมืองโกลาสพระเจ้าข้า ท่านทั้งสองมาที่วันจึงถึงนี้ ข้าพเจ้า
มาถึงอาศรมนี้กำหนดกาลได้ ๗ วัน พระเจ้าข้า พระคยาสจึงคิดในใจ
ว่า เมืองโกลาสนั้นไกลยิ่งนัก ที่จะมาให้ถึงนี้ประมาณถึง ๗ ปี แต่
ชนทั้งสองนั้นเ็นมาถึงใน ๗ วัน

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ข้าแต่พระคยาสผู้เจริญ
ข้าพเจ้าทั้งสองขออาศัยพระผู้เป็นเจ้าอยู่สัก ๗ วัน พอรบภัยความกระวน
กระวายหายเหนื่อยแล้วก็จักลาไป ท่านทั้งสองจึงอยู่โดยความผาสุก
สำราญเถิด

สองสามภริยานั้น ครั้นพระคยาสให้อนุญาตแล้ว ก็พากันอยู่อาศัย
ในอาศรมขณานั้น เมื่อเวลาจะไปแสวงหาผลไม้ จึงเก็บขี้กทางไว้ ใน
อาศรมขณแล้วก็พากันไปเลือกเก็บมูลผลาผลที่ในป่าทุกวัน ๆ

อยู่มาวันหนึ่ง พระคยาสอยู่เฝ้าอาศรมบรรณศาลาถูกความหนาว
เยือกเยี่ยวจึงก่อไฟให้ โพลงขึ้นแล้วนั่งหลับตาผิงไฟอยู่ ไฟนั้นลามไป
ไหม้อาศรมขณแล้ว ก็เลยไหม้ขี้กทางของสามภริยานั้นจนหมด พระ
คยาสเห็นดังนั้น ก็เกิดความสังเวชสลดจิตคั่นั่งเศร้าใจอยู่

ฝ่ายสองสามภริยานั้น ครั้นกลับมาจากป่าเห็นไฟไหม้อาศรมขณ
หมดสิ้น ก็รู้ว่าขี้กทางไหม้ไฟทั้งหมด จึงพากันร้องไห้รำปริเทวนาการ
นางสุวรรณภริยาหมอบลงแทบเท้าพระภักดา แล้วก็ปริเทวนาการว่า ไร่ว่า

ข้าแต่พระสามีกาลนี้เราทั้งสองจะทำประการใด จะพากันไปทางไหน
 ก็มิได้รู้จักทิศที่จะไป ไม่มีใครที่จะเป็นผู้ชี้บอกหนทางให้เลย เราจะ
 พากันเที่ยวอยู่ในป่าอันประกอบด้วยสัตว์ร้ายอย่างไรได้ เราทั้งสองจะ
 พากันตายอยู่ในป่านี้โดยแท้ พระโพธิสัตว์สวมกขอครุณาแล้ว ก็
 ปรีทวนการรำพรรณว่า ดูกรเจ้าผู้มีพักตรอันเจริญ แต่ก่อนเราทั้งสอง
 มีความสุขอยู่ในปราสาททุกทิวาราตรีกาล ยักนี้จะมาเที่ยวอยู่ในทาง
 กันดารอันประกอบด้วยสัตว์ร้ายอย่างไรได้ ทั้งตัวเจ้าก็มีพินเท้าอันอ่อน
 จะยทรวไปอยู่ในป่าใหญ่ก็ประกอบไปด้วยภัยแล้งด้วยภัยอันตราย เรา
 ทั้งสองจะอยู่ในป่าเห็นจะไม่ได้โดยแท้ ชรอยแต่ปางก่อนเราทั้งสอง
 ได้เคยกระทำการมอันใดไว้ มาชาตินี้จึงต้องประสบความทุกข์อันยิ่ง
 ใหญ่เห็นปานดังนี้

เมื่อสองสามภริยาร้องให้ฟังรำพรรณดังนี้แล้ว ก็อยู่ในป่ากับพระ
 คายสนับประมาณเดื่อนหนึ่ง จึงปรึกษากันว่า เมื่อเราทั้งสองมาอยู่ในป่า
 อย่างนี้ ในจักรวัจหนทางที่จะไปเมืองโกฏินครแลชาวคราวของ
 มารดาเล่า ควรเราทั้งสองจักออกไปจากบ้านเที่ยวเสาะหาทาง แล
 เที่ยวสืบฟังข่าวคราวของมารดาเถิด ครั้นปรึกษากันดังนี้แล้ว พระโพธิ
 สัตว์จึงพานางสุวรรณคีรีมารดาพยาบาลพระคายน แล้วพากันเคียวไปในป่า
 โดยสัญญาณที่เคาเฝ้าว่า เมืองโกฏินครอยู่ทางทิศนี้ แต่เมื่อเที่ยวเคียวเคา
 อยู่ในป่าอันประมาณอีกเดื่อนหนึ่ง ก็ไปเห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง จึง
 ปรึกษากันว่า เราทั้งสองมีความลำบากเห็นคเห็นอนันต์ ควรจะหยุดพัก

ระยักรวนกระวายนภายในไร่ไถ่นั้น ต่อเวลาแคค่อนจึงจะพากันเที่ยว
 คุยไป ปรึกษากันจนแล้ว ก็เข้าไปหยกพักอาศัยอยู่ที่ไร่ไถ่นั้น
 ฝ่ายนั้นทยักษ์ผู้สิงสถิตอยู่ที่นั่น ครั้นเห็นสองสามีภรรยา
 พากันมาอาศัย ก็มีใจโลมณัตยิตจึงกล่าวว่า ท่านทั้งสองนี้เป็นภักษา
 ทารของเราแล้ว จึงถือตะบองเหล็กออกมากจากคันไถ

สองสามีภรรยาเห็นนั้นทยักษ์ก็สยงตกใจกลัวเป็นกำลัง จึงพากัน
 วิ่งหนีออกไปจากคันไถ่นั้นโดยกำลังเร็ว ต่างคนต่างวิ่งแยกทางกัน
 ไปคนละทาง สองสามีภรณาก็พลัดกันไป

ฝ่ายพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นวิ่งหนีไปพ้นแค้นของทยักษ์แล้ว ก็เที่ยว
 หาภริยาพลางว่าพิไรว่า เวระไรหนอที่เราได้กระทำมาแล้ว ภรรยาอัน
 เป็นภักของเรามาพลัดพรากไปจากเรา นางสุวรรณคีรีภรรยาของ
 เรานั้นไปอยู่ที่ไหนหนอ หรือถูกทยักษ์จับไปแล้วกระมัง ตัวเจ้าสี่เป็นหญิง
 มีกำลังพลภาพ เพราะถูกเที่ยวไพร เมื่อวิ่งมาวิ่งไปที่คงจะล้มลงใน
 ท่ามกลางป่า แต่เราเที่ยวค้นหาที่มีพยาน ชนงเมื่อนางนั้นมีไต่เห็น
 เราแล้ว นางจะเที่ยวค้นหาเราที่ในป่าอย่างไรได้ นางสี่เป็นธิดาของ
 พระยาภิรมราช เป็นหญิงมีแต่ความฉลาดเป็นเบื่องหน้า เมื่อวิ่งไป
 วิ่งมาด้วยความหวาดหวั่น คงถูกทยักษ์นั้นจับไปแล้วเป็นมันคง หรือ
 นางนั้นจะปลดปลงชนม์ชีพเสียแล้ว หรือจะยังมีชีวิตอยู่ ทำไฉนเราจึงจะ
 รัช่าวคราวของนางนั้น แต่เที่ยวค้นหาไปในทิศานุทิศ ก็ได้พบเห็นแต่
 ฝูงเนื้อทั้งหลาย ฝูงเนื้อนั้นครั้นเราเฝ้าถามว่า ท่านทั้งหลายได้เห็น
 ภรรยาของเราหรือไม่ ฝูงเนื้อก็มีไต่พุดบอกกระไรแก่เราเลย แต่

พระโฬิสัตว์ คร่ำครวญรำพึงไรเที่ยวเสาะหาภริยาไปในป่าโดยทิศานทิศ
 อย่างนั้นพอครบกำหนด ๗ วันก็บรรลุถึงอาศรมพระฤๅษีองค์หนึ่ง จึงเข้าไป
 นมัสการพระตาบส แล้วนั่งอยู่ตรงทิวข้างหนึ่ง จึงถามพระตาบสว่า ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าได้เห็นภรรยาของข้าพเจ้ามาทางนี้บ้าง
 หรือไม่ พระเจ้าข้า ทูลรอบาสก เรามิได้เห็นผู้ใดไปมาในที่นี้ ท่าน
 มาแต่ไหน ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสองสามีภริยาพากันมา
 แต่เมืองโกธาส พระเจ้าข้า ทูลรอบาสก เหตุไฉนท่านทั้งสองจึงได้
 พลัดพรากจากกันเล่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสอง
 หลงทางมา พากันเข้าพักอาศัยที่ร่มไม้ไทร ถูกยักษ์คนหนึ่งออกมา
 ไล่จับ ข้าพเจ้าทั้งสองพากันวิ่งหนีภัยโดยกำลังเร็ว ต่างคนต่างวิ่งไป
 ด้วยความกลัว จึงได้พลัดกันไป พระเจ้าข้า ทูลรอบาสก ท่านมี
 นามชื่อไร ภรรยาของท่านมีชื่อไร ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้า
 มีนามชื่อว่า วนาวนราชา ส่วนภรรยาชื่อว่า สวรรณศิริเทวี พระเจ้าข้า
 ทูลรอบาสก ท่านจะไปอยู่ที่ไหน ท่านมานเพื่อประโยชน์อะไร ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไปเมืองโกฏินคร ข้าพเจ้ามานเพื่อจะ
 อาศรัยพระผู้เป็นเจ้าอยู่สัก ๗ วัน แล้วก็อำลาไป พระเจ้าข้า ทูล
 รอบาสก เมื่อท่านจะอาศรัยอยู่ที่ตามปรารถนาเถิด เมื่อพระโฬิสัตว์
 ได้รับอนุญาตแต่พระตาบสแล้ว ก็อยู่อาศรัยในอาศรมบทนั้น ครั้นรุ่งเช้า
 ก็เข้าไปสู่บา เพื่อเสาะหาผลาผลทุกวัน

สวดเนคิริบิ โข ฝ่ายนางสวรรค์คืนนั้น ครั้นพลัดพรากจาก
 พระภักดาแล้ว นางก็มีความทุกข์ระทมไปด้วยความโศกเป็นของหน้า

นางรำร้องให้ยื่นเพื่อรำพรรณถึงพระภิกษุศาสดาว่า ข้าแต่พระสามี
 กาลนี้ท่านไปอยู่ณที่ไหน หรือท่านถึงมรณภพพิบัติเสียแล้ว หรือท่าน
 ถกยักนั้นจับเอาไป ท่านมาละทิ้งข้าพเจ้าไว้ในกลางป่า ไฉนท่าน
 ไม่เอื้อเฟื้อกรุณาแก่ข้าพเจ้าบ้างเลย ท่านมาตัดขาดละทิ้งข้าพเจ้าแล้ว
 หนีไปแต่ผู้เดียวด้วยเหตุอะไร เราทั้งสองเป็นผู้มีความยากลำบากมา
 ด้วยกัน ไฉนท่านมาหนีไปแต่ผู้เดียวดังนี้เล่า ทำอย่างไรข้าพเจ้า
 จึงจะรู้จักที่อยู่ของท่าน ข้าพเจ้าเคยเห็นหน้าท่านแล้วก็มีความยินดี
 ขอเชิญท่านมาหาข้าพเจ้าในกาลนี้เถิด ข้าแต่พระสามี ข้าพเจ้าเฝ้าระทม
 ไปด้วยความทุกข์โศกสุดที่จะพรรณานี้ไม่รู้ว่าจะพบจากกับผู้ใด ทั้งไม่มี
 ใครที่จะเป็นเพื่อนในหนทางเปลี่ยว ทั้งต้องนอนแต่ผู้เดียวไม่มีใครเป็น
 เพื่อนสอง อนึ่งเมืองโกฏินครนั้นจะอยู่ณทิศไหนก็มิได้รู้ ข้าพเจ้า
 รำร้องเรียกท่านสักเท่าใด ๆ ท่านก็มานิ่งเฉยเสียได้ ไม่กรุณา ถ้าข้าพเจ้า
 รู้จักมรรคาว่าท่านไปณที่ใด ก็จะขอติดตามท่านไปณที่นั้น แต่นาง
 รำรำพรรณเพื่อเที่ยวเรียกหาพระโพธิสัตว์อยู่ในป่าดังนี้ถึง ๗ วัน ก็มา
 ขลุถึงอาศรมยทพระฤษีที่พระโพธิสัตว์ผู้สามีอยู่อาศรัย

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์จะเข้าไปสู่ป่า จึงเปลื้องอาภรณ์เครื่อง
 ประดับกับทั้งพระภูษาของตนวางลงไว้ ในอาศรมแล้วก็เข้าไปสู่ป่า เที่ยว
 เสาะหาผลตามแต่เวลาเข้า

ฝ่ายนางสุวรรณครีนั้น ครั้นมาถึงอาศรมสถานก็เห็นมีการพระคาบส
 แล้วนั่งอยู่ณที่นอนขวางหนึ่ง จึงถามพระคาบสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
 ผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าได้เห็นมาณพผู้หนึ่งมาทางนี้บ้างหรือ ข้าพเจ้า

พระคายนั่งถามว่า ทูกรนาง เจ้านามช่อไร แลมาณพทเจ้า
ถามถึงนั้นช่อไร เป็นอะไรกันกับเจ้า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ มาณพ
นั้นชื่อว่าวนาวนราชาเป็นสามีของข้าพเจ้า ส่วนตัวข้าพเจ้าเป็นภรรยา
นามชื่อว่าสุวรรณคีรี พระเจ้าข้า ทูกรนาง มีมาณพหนุ่มผู้หนึ่งมาอยู่
ในทณ มาณพนั้นเข้าไปเปิดเครื่องประดับไว้ในอาศรม แล้วเขาก็เข้าไป
ไปฆ่าเพื่อจะแสวงหาผลาผล เจ้าจึงไปดูเครื่องประดับที่เขาเปิดวางไว้
ก็คงจะรู้ได้

นางสุวรรณคีรีได้ฟังดังนั้นก็มีความโสมนัส จึงเข้าไปในอาศรม
เห็นเครื่องประดับของพระภคิตาก็จำใจ จึงกลับมายบอกพระคยาว่า
เครื่องประดับนั้นเป็นของสามีของข้าพเจ้า พระเจ้าข้า พระคยาจึงบอกว่า
ทูกรนาง ถ้ากระนั้น เจ้าจงเข้าไปในโรงไฟ แล้วจงบริโภคมลผลาผลไม้
ตามปรารถนาเถิด นางจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ การที่
พระผู้เป็นเจ้ามีเมตตากรุณานี้ ข้าพเจ้ายินดีขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง
ทุกสิ่งแล้วก็จะบริโภคมลผลาผลต่าง ๆ แล้วอยู่ณที่นั้น

สายฝนหลสมเเป ครั้นเวลาเย็นพระโพธิสัตว์กลับมาจากป่า แต่พอ
เคิรเข้ามาถึงที่ทนายกรม นางสุวรรณคีรีได้เห็นพระภคิตา ก็วิ่ง
ออกมาท้อนรับแล้วบอกพระยาทรงให้สลดลงกับที่ พระโพธิสัตว์ได้เห็น
นางสุวรรณคีรีสลดลง ก็ไม่สามารถจะทรงพระกายอยู่ได้ ก็สวมกอด
นางสุวรรณคีรีรกรวยา ทรงโสการว่าไรว่าพรณพิลาป ก็ถึงวิสัญญีภาพ
สลดลงณที่นั้น

พระคายนเห็นสามภรรยาพากันสลบนิ่งไป ก็มีความสังเวชสลดใจ จึงไปตักเอาน้ำที่เย็นใสมารดลง ให้สามภรรยาทั้งสองกลับคืนคงได้สติ แล้ว ก็พาชนทั้งสองนั้นเข้าไปนั่งในอาศรม สองสามีภรรยานั้นก็มึนจิต ชื่นชมโสมนัส จึงพากันกราบไหว้พระคายน พรณนาพระคุณที่พระคายน ได้กระทำอุปการแก่ตนแล้วก็พากันบริโภคน้ำผลไม้สดใหม่สำราญ แล้วก็ อยู่อาศรัยในอาศรมบทนั้นประมาณเดือนหนึ่ง ในเวลาที่อยู่นั้นก็พากัน ไปหาผลาผลมาถวายพระคายน เสนียดนิรันดรมิได้ขาดวัน

ครั้นเมื่อเดือนหนึ่งล่วงไปแล้ว สองสามีภรณนั้น จึงพากันเข้าไปหา พระคายน แล้วกราบไหว้อาลัยว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้า ทั้งสองจะขอลาพากันไปเมืองโกฏินคร ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอยู่มี ความสุขสถาพรในทันที อนึ่งขอพระผู้เป็นเจ้าได้กรุณาโปรดชี้ทิศแลทาง ที่จะไปยังเมืองโกฏินครให้ข้าพเจ้าทั้งสองนี้ด้วยเถิด พระเจ้าข้า

พระคายนได้ฟังดังนั้น อาศรัยความกรุณาจึงยกทักษิณทิศเบื้องขวา ชวนชี้บอกว่า เมืองโกฏินครนั้นตั้งอยู่ทิศประจิม ท่านทั้งสองจงพากัน ไปโดยหนทางตรงมือเราขึ้น ก็จะถึงถึงเมืองโกฏินคร แล้วขอชวน ให้พบว่า ท่านทั้งสองจงพากันไปโดยสุขสวัสดิ์ ปราศจากโรคาภัยอันตราย แลทุกข์โศกสนธิทั้งปวงจงบังถึงผลสมดังมโนเรศความปรารถนา

สองสามีภรณารับพรแล้ว ก็พากันกราบลาพระคายน กำหนดทิศ ทางโดยถ้อยคำของพระนักพรตซึ่งชวนกันนั้น พากันเหิรข้ามลำเนาแนว บ่าแลบรรพตน้อยใหญ่ ประมาณสามเดือนก็ถึงถึงกาสีกรฐ ซึ่งเป็น

เมืองของพระนางภักจามารคาเลี้ยง ที่พระโพธิสัตว์ได้เคยอยู่เสวยราชย์ แล้วแลถูกพราหมณ์ปโรหิตพูดพ้อลงพาขึ้นไปถึงเสี้ยนในเขวนั้น

ครั้นพระโพธิสัตว์มาถึง จึงพาภรรยาเข้าไปหาครีษนายประคอง แล้วคิดว่า ถ้าเราจะไปเฝ้าพระนางภักจามารคาเลี้ยงเรา นายประคองทั้งหลายไม่รู้ จักเรา ก็จักไม่ยอมให้เราเข้าไปเฝ้า อย่างกระนั้นเลย เราจักหาครีษนายประคองในที่นี้ไปก่อน คิดทำอุบายให้มารคาเลี้ยงเรา รู้ว่า เรามาอยู่ณที่นี้เถิด ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงไปเก็บดอกไม้ต่าง ๆ มาร้อยเป็นพวงมาลัย ส่งให้นางสุวรรณคีรีภรรยาแล้วบอกว่า ทูกรเจ้าผู้มีพักตร์อันเจริญ เมืองนี้เป็นเมืองที่อยู่ของมารคาเลี้ยงเรา แลเราก็เคยได้เสวยราชย์อยู่ในเมืองนี้ ถ้าหากว่าเราจะเข้าไปในราชธานีเวคิน พวกอำมาตย์ทั้งปวงเขาจำเราไม่ได้ เพราะเหตุที่เราได้พลัดพรากไปจากเมืองสันกาลนาน ที่ไหนเขาจะยอมให้เราเข้าไป อนึ่งถ้าพราหมณ์ปโรหิตที่ประทุษร้ายเรารู้เข้าใช้ ก็จักมาทูลขี้นมาเราให้ถึงแก่ความตาย เพราะเหตุนี้ พะยังมิเข้าไปจักรอยู่ก่อน ฝ่ายเจ้าเป็นกุมารวิหิง รุนอาชเข้าในราชวังได้ เจ้าจึงถือเอาพวงดอกไม้ที่ร้อยนี้ เข้าไปขายให้พระนางภักจาผู้เป็นมารคาเลี้ยงของเรา เมื่อพระนางภักจาเห็นพวงมาลัยนี้ ก็คงจะรู้ว่าเป็นผู้มีพร้อยเจ้าจึงเข้าไปในวันนั้น

นางสุวรรณคีรีมีพวงดอกไม้แล้ว ก็เข้าไปในพระราชธานีเวคินร้องขายดอกไม้ย่นกันนั้น ๆ ครั้นพระนางภักจาเทวได้ฟังเสียงนางสุวรรณคีรี

ร้องขายคอกไม้ จึงเรียกเข้าไปถามว่า เจ้าขายอะไร นางจึงทูลว่า
ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าขายพวงคอกไม้ ครั้นพระนางภิจาตรัสว่า
เราจะซื้อพวงคอกไม้ นางก็ถวายแล้วทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
พระแม่เจ้าจงรับไว้ทรงเบิก กุศลเจ้า พวงคอกไม้มีราคาเท่าไร ข้าแต่
พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าเป็นคนยากจนมาแต่เมืองอื่น แล้วแต่พระแม่เจ้า
จะประทานเถิด

พระนางภิจาเทวี รับพวงคอกไม้มาพิจารณาแล้ว จึงดำริว่า
พวงคอกไม้ นามนี้ เหมือนดังฝีมือพระวนาวนราชผู้เป็นบุตรเลี้ยงเรา
ร้อยกรอง ครั้นดำริหัดจนแล้ว ก็ทรงระลึกถึงพระวนาวนราชบุตรเลี้ยง
จึงพระราชทานทรัพย์พันกหาปณะให้แก่ นางได้รับทรัพย์ค่าคอกไม้
แล้ว ก็ลาออกมาจากราชนิเวศน์ จึงส่งทรัพย์ที่ได้นั้นให้พระภักดา
พระโพธิสัตว์จึงเอาทรัพย์นั้นมาซื้อสิ่งของทั้งหลายมีเข้าสารเป็นต้น มา
เลี้ยงนายประคตที่ไถชาศรียอynn

อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงให้นางสุวรรณคีรีภรรยาไปอยู่กับ
หญิงชวีรังที่เคยเข้าช้ถวาย ครั้นนางสุวรรณคีรีชวีรังได้ ก็แล้ว จึง
เข้าไปช้ถวายพระนางภิจาในราชนิเวศน์ ด้วยเสียงอันไพเราะ ว่า
พระวนาวนราชมีกิริยาอาการเหมือนคนที่ยากจน เทียวทนทกขเวทนอาอยู่
ในป่า ดูกคนกำพร้าที่เลวทรามคนหนึ่ง ครั้นมาถึงเมืองแล้วก็ยังหา
ที่พักมิได้ พระวนาวนราชผู้สามีของเรานี้ มีเทียวกรากกรำอยู่ในป่า
ย่อมเป็นคนอนาถา อุปมาถึงนายพรานที่เทียวอยู่ในป่าก็ปานกัน พระ
วนาวนราชนี้มาพลัดพรากจากพระมารดาด้วยเหตุใด อนึ่งมารดานั้น

ก็มีใคร่ลงบทร บทรผู้เดียวเป็นผู้รับความทุกข์ ครั้นมาถึงเมืองนี้
แล้วก็ยังไม่มีที่อยู่อภัย ต้องไปอาศัยนายประตุน้ำกรณานัก เมื่อ
นางสุวรรณคีรีนั้นขับถวายพระนางภักจาด้วยเสียงอันไพเราะอยู่โดยอาการ
อย่างนั้น

พระนางภักจาเทวโคฟังเสียงขับดังนั้น จึงตรัสว่าเสียงเพลงขับนี้
ไพเราะยิ่งนัก จึงมีพระเสาวนิตรัสซึกว่า เจ้ามาขับถึงขอพระวนวน
ราชกุมารด้วยเหตุอะไร พระวนวนราชกุมารนั้นเป็นบุตรของเรา เจ้ารู้
หรือว่าบุตรของเรานั้นอยู่ณที่ใด ครั้นนางสุวรรณคีรีทูลประพจน์เหตุให้
ทรงทราบ ก็มีพระทัยโสมนัสยินดีเป็นที่ยิ่ง จึงมีพระเสาวนิตให้
หาอำมาตย์ทั้งหลายเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงพากันไป
รับพระวนวนราชบุตรเรามาด้วยวาทของพร้อมทั้งนายประตุน้ำกรณานัก
อาศัยอยู่นั้น

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระเสาวนิตแล้ว ก็ไปสู่สำนักพระโพธิสัตว์
ประครองอัญชลีแล้วทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวตา ขอเชิญพระองค์เสด็จขึ้น
ทรงวอ ข้าพระองค์ทั้งหลายจะนำไปเฝ้าพระราชมารดา พระพุทธเจ้าข้า
พระโพธิสัตว์ได้ทรงฟังจึงเสด็จขึ้นประทับวอ แวคล้อมไปด้วยบริวารเป็น
อันมาก ครั้นถึงภายในพระราชนิเวศน์ จึงลงจากวอดำเนินไปด้วยเท้า
ตรงไปเฝ้าพระราชมารดากราบกรานแล้วนั่งอยู่ณที่ควร ถิ่นนางสุวรรณ
คีรีภรรยา

ฝ่ายพระนางภักจามารดาเลี้ยงได้เห็นพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระ
โสมนัสยินดีทรงเข้าสวณกอดพระโพธิสัตว์ รุมพิตแล้วปริเทวนาการ

ครั้นว่า บุกรพ็ยบุตร เมื่อมารดาได้ฟังเข้าว่าหายไ้ ก็เข้าใจว่า
 เจ้าคงตกเหว มีเหตุที่ประหนึ่งว่าแตกทำลายไ้ไป ไม่อาจดำรงคน
 อยู่ไ้ ร้องไห้จนไม่เป็นสมปกติแลมีจิตอันฟุ้งซ่านปานประหนึ่งว่าจะ
 เป็นบ้า บรรดาจะตายตามเจ้าไป ไม่มีความปรารถนาที่จะอยู่เป็นคน
 บุกรพ็ยบุตร ใครเป็นผู้ประทุษร้ายทำให้เจ้าตกเหว เหตุไฉนเจ้า
 จึงไม่ตาย แลหายไ้สิ้นกาลนานถึงเพียงนี้ เจ้าจงบอกเล่าให้มารดา
 ฟังตามจริงทุกประการ

พระโพธิสัตว์จึงเล่าความตามจริงว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พราหมณ์
 ปโรหิตพล่ลงชิงข้าพเจ้า แล้วให้ข้าพเจ้าขึ้นนั่งบนย่าแบกพาขึ้นไปบน
 บรรพต ครั้นถึงเหวแห่งหนึ่งจึงทิ้งข้าพเจ้าลงไปในเหว ด้วยอำนาจ
 บุญข้าพเจ้าจึงไม่ตาย ในลำคายนั้น มีเทพศาสสององค์มาก่ออกองไฟให้
 สว่างแล้วให้ข้าพเจ้าแสดงธรรมให้ฟัง แล้วยกข้าพเจ้าขึ้นไว้บนปากเหว
 ข้าพเจ้าจึงมาเมืองนี้ไม่รู้จักทางจึงหลงไปวนเวียนอยู่ในป่า ครั้นไปถึง
 สระโบกขรณีก็ลงไปอาบนำชำระกาย แล้วยกม้าน้ำเก็บผักขีวเฝ้าขั้ววิโรค
 เป็นอาหาร ขณะนั้นพวกกุมภคิณต์พากันมาจับข้าพเจ้า ผูกคองนำไป
 เฝ้าพระยาภิรมเมืองโกลาส พระยาภิรมก็ให้เฝ้าบนค้ำจ้งของข้าพเจ้า
 ไว้ในเรือนจำถึง ๓ ปี แล้วยกข้าพเจ้าออกให้แสดงธรรมให้ฟัง แล้ว
 มีความเลื่อมใสประทานนางสุวรรณคีรีผู้เป็นธิดาให้เป็นภรรยา แลมอบที่
 อุปราชให้ข้าพเจ้า ครั้นต่อมาข้าพเจ้าระลึกถึงมารดา ข้าพเจ้าจึงได้กราบ
 ลาพระยาภิรมว่าจะไปเยี่ยมมารดา พระยาภิรมก็จัดแจงทำขั้วแลหา
 ให้แล้วมอบธิดาให้มากับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทั้งสองพากันขึ้นมาทางอากาศ

ครั้นเห็นอ้อนงักพากันลงมาอาศรัยอยู่ที่อาศรมพระทนายส บังเอิญเกิดไฟไหม้อาศรมเลยไหม้ บุกทางทุ่งสน ข้าพเจ้าทั้งสองจึงพากันลาพระทนายสพากันเคียวกินขบถา ครั้นเวลาแตรร้องงักพากันเข้าพักอาศรัยใต้ร่มไทร มีกยคนหนึ่งออกมาไล่จะจับกินเป็นภิกษา ข้าพเจ้าทั้งสองพากันวิ่งหนีมันก็พลัดกันไปคนละทาง ภายหลังได้ไปพบกันที่อาศรมพระทนายสอีกองค์หนึ่งจึงพักอยู่ทนน ๗ วัน แล้วพากันลาพระทนายสมาถึงเมืองพระมารดาในกาลนี้

พระนางภิจาเทวีได้ทรงสตั๊กก็เกิดความสงสาร ไม่สามารถจะกลืนอัสสขลไว้ได้ทรงกรรแสงแล้วตรัสว่า กูกรพ้อขี้นขุท พรหมณ์ปโรหิตนั้นครั้นประทุษร้ายเจ้าแล้ว ก็กลับมายอกแก้มหาชนแลมารดาว่า เจ้าเป็นผู้ว่ายากห้ามไม่ฟัง เมื่อวิ่งไปวิ่งมาทางโน้นทางนี้ก็ตกลงไปในเหว มารดาได้ฟังดังนั้นก็สำคัญว่าจริง จึงร่ำร้องไห้แล้วบริจาคนัตถกถก และรักษาศีลอุทิศส่วนบุญไปให้ ด้วยสำคัญใจว่าบุตรเรายายแล้วดังนี้ ตรัสดังนั้นแล้ว จึงให้หาตัวอำมาตย์คนเก่าทั้งหลายเข้ามาเฝ้า แล้วมีพระเสาวนีย์ให้จับพรหมณ์ปโรหิตพร้อมทั้งบุตรภรรยา มาลงพระอาญาพันหนึ่งแล้วให้จำไว้ในเรือนจำ แล้วให้พิพากษาโทษที่ปโรหิตได้ทำแก่พระราชบุตรนั้น

อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พรหมณ์ปโรหิตผู้นี้ เป็นผู้มิจิตต์ประทุษร้ายต่อพระราชเจ้านายของตน การที่ทำนั้นประสงค์จะปลงพระชนม์ให้ตกนัย ควรฆ่าพรหมณ์ปโรหิตนี้เสีย พร้อมทั้งลูกแลเมียแลญาติเฝ้าพันอุทงหลายให้ สิ้นเสี้ยนหนาม

อำมาตย์^๒หนึ่งออกความเห็น^๑ว่า พราหมณ์^๓ปโรหิต^๔นี้^๕ได้^๖ทั้งพระ
ราชา^๗ลงใน^๘แหว แต่พระราชา^๙นี้มี^{๑๐}ได้^{๑๑}ถึง^{๑๒}แก่^{๑๓}ความ^{๑๔}ตาย เพราะเหตุ^{๑๕}นั้น
ควร^{๑๖}เรา^{๑๗}ทั้งหลาย^{๑๘}จะ^{๑๙}ทั้ง^{๒๐}พราหมณ์^{๒๑}ปโรหิต^{๒๒}นี้^{๒๓}ลงใน^{๒๔}แหว^{๒๕}บ้าง แล้ว^{๒๖}เอา^{๒๗}ไฟ^{๒๘}คลอก
พวก^{๒๙}ญาติ^{๓๐}ของ^{๓๑}ปโรหิต^{๓๒}เสีย^{๓๓}ให้^{๓๔}หมด^{๓๕} ไม่^{๓๖}ควร^{๓๗}เลี้ยง^{๓๘}พวก^{๓๙}พ้อง^{๔๐}คน^{๔๑}ทรยศ^{๔๒}อีก^{๔๓}ต่อไป
อำมาตย์^{๔๔}ทั้งหลาย^{๔๕}วินิจฉัน^{๔๖}เห็น^{๔๗}พร้อม^{๔๘}กัน ก็^{๔๙}ให้^{๕๐}กระทำ^{๕๑}ตาม^{๕๒}ถ้อย^{๕๓}คำ^{๕๔}
ของ^{๕๕}อำมาตย์^{๕๖}นั้น แล้ว^{๕๗}นำ^{๕๘}ความ^{๕๙}ทูล^{๖๐}พระราช^{๖๑}เทวี ให้^{๖๒}ทรง^{๖๓}ทราบ^{๖๔}ตาม^{๖๕}ที่
ได้^{๖๖}ทำ^{๖๗}แล้ว^{๖๘}นั้น

จำ^๑เดิม^๒แต่^๓นั้น^๔มา พระนาง^๕กัจจา^๖เทวี^๗ก็^๘ให้^๙อภิ^{๑๐}เษก^{๑๑}พระ^{๑๒}โฬสี^{๑๓}ศั^{๑๔}ว์^{๑๕} ขึ้น^{๑๖}
ครอง^{๑๗}ราช^{๑๘}สม^{๑๙}บัติ^{๒๐}กับ^{๒๑}นาง^{๒๒}สุ^{๒๓}วรรณ^{๒๔}คี^{๒๕}รี^{๒๖}เทวี พระ^{๒๗}โฬสี^{๒๘}ศั^{๒๙}ว์^{๓๐} ก็ได้^{๓๑}ถึง^{๓๒}ถึง^{๓๓}ถวัล^{๓๔}ย์^{๓๕}
ราช^{๓๖}ย์^{๓๗}อยู่^{๓๘}กา^{๓๙}สิ^{๔๐}กร^{๔๑}ฐ^{๔๒}พร้อม^{๔๓}ด้วย^{๔๔}นา^{๔๕}ฏิก^{๔๖}ถิ^{๔๗}หุ^{๔๘}ณ^{๔๙}ี^{๕๐}พ้อง^{๕๑}ทั้ง^{๕๒}หลาย^{๕๓}อัน^{๕๔}เป็น^{๕๕}บริ^{๕๖}พา^{๕๗}ร^{๕๘}ประ
ค^{๕๙}ง^{๖๐}ทั้ง^{๖๑}ว่า^{๖๒}ท้าว^{๖๓}ม^{๖๔}ช^{๖๕}วาน^{๖๖}อัน^{๖๗}เส^{๖๘}วย^{๖๙}ทิ^{๗๐}พย^{๗๑}สม^{๗๒}บัติ^{๗๓}ใน^{๗๔}เท^{๗๕}ว^{๗๖}โลก^{๗๗}ณ^{๗๘}ั้น^{๗๙} เมื่อ^{๘๐}พระ
โฬสี^{๘๑}ศั^{๘๒}ว์^{๘๓}ได้^{๘๔}เส^{๘๕}วย^{๘๖}ราช^{๘๗}สม^{๘๘}บัติ^{๘๙}อยู่^{๙๐}กับ^{๙๑}นาง^{๙๒}อ^{๙๓}ค^{๙๔}ม^{๙๕}เห^{๙๖}สิ^{๙๗}สุ^{๙๘}วรรณ^{๙๙}คี^{๑๐๐}รี^{๑๐๑}นั้น ก็^{๑๐๒}พากัน
เอา^{๑๐๓}ใจ^{๑๐๔}ใส่^{๑๐๕}ปฏี^{๑๐๖}ย^{๑๐๗}ัต^{๑๐๘}พระ^{๑๐๙}ราช^{๑๑๐}เทวี^{๑๑๑}มา^{๑๑๒}ร^{๑๑๓}คา^{๑๑๔}เล^{๑๑๕}ย^{๑๑๖} เป็น^{๑๑๗}นิ^{๑๑๘}จ^{๑๑๙}กาล^{๑๒๐}มิ^{๑๒๑}ไ^{๑๒๒}ช้า^{๑๒๓}ค

อยู่^๑มา^๒วัน^๓หนึ่ง พระ^๔ราชา^๕โฬสี^๖ศั^๗ว์^๘ทรง^๙ระ^{๑๐}ล^{๑๑}ก^{๑๒}ถึง^{๑๓}มา^{๑๔}ร^{๑๕}คา^{๑๖}ของ^{๑๗}ตน^{๑๘}ชน^{๑๙}มา
จึง^{๒๐}ไป^{๒๑}เฝ้า^{๒๒}พระ^{๒๓}นาง^{๒๔}กัจ^{๒๕}จา^{๒๖}มา^{๒๗}ร^{๒๘}คา^{๒๙}เล^{๓๐}ย^{๓๑}แล้ว^{๓๒}คร^{๓๓}ั^{๓๔}ส^{๓๕}ว่า ข้า^{๓๖}แต่^{๓๗}พระ^{๓๘}แม่^{๓๙}เจ้า ข้า^{๔๐}พ^{๔๑}เจ้า
จะ^{๔๒}ขอ^{๔๓}ลา^{๔๔}ไป^{๔๕}เเย^{๔๖}ม^{๔๗}เเย^{๔๘}อน^{๔๙}มา^{๕๐}ร^{๕๑}คา^{๕๒}ที่^{๕๓}เม^{๕๔}ือง^{๕๕}โก^{๕๖}ฏ^{๕๗}ิน^{๕๘}ค^{๕๙}ร พระ^{๖๐}นาง^{๖๑}กัจ^{๖๒}จา^{๖๓}จึง^{๖๔}ถาม^{๖๕}ว่า
ค^{๖๖}ุ^{๖๗}กร^{๖๘}พ^{๖๙}่อ^{๗๐}ผู้^{๗๑}เเย^{๗๒}ย^{๗๓}ค^{๗๔}ร เจ^{๗๕}้า^{๗๖}จ^{๗๗}ก^{๗๘}ไป^{๗๙}โดย^{๘๐}อย่าง^{๘๑}ไร ข้า^{๘๒}แต่^{๘๓}พระ^{๘๔}แม่^{๘๕}เจ้า ข้า^{๘๖}พ^{๘๗}เจ้า
จ^{๘๘}ก^{๘๙}ไป^{๙๐}แต่^{๙๑}ผู้^{๙๒}เเย^{๙๓}ย^{๙๔}ค^{๙๕}ว ค^{๙๖}ุ^{๙๗}กร^{๙๘}พ^{๙๙}่อ^{๑๐๐}ผู้^{๑๐๑}เเย^{๑๐๒}ย^{๑๐๓}ค^{๑๐๔}ร ถ้า^{๑๐๕}เจ^{๑๐๖}้า^{๑๐๗}จ^{๑๐๘}ก^{๑๐๙}ไป^{๑๑๐}เม^{๑๑๑}ือง^{๑๑๒}โก^{๑๑๓}ฏ^{๑๑๔}ิน^{๑๑๕}ค^{๑๑๖}ร
เจ^{๑๑๗}้า^{๑๑๘}จ^{๑๑๙}ง^{๑๒๐}ค^{๑๒๑}ระ^{๑๒๒}เ^{๑๒๓}ตรี^{๑๒๔}ยม^{๑๒๕}พ^{๑๒๖}ล^{๑๒๗}นิ^{๑๒๘}ก^{๑๒๙}ร^{๑๓๐}ร^{๑๓๑}ัก^{๑๓๒}ษ^{๑๓๓}า^{๑๓๔}ต^{๑๓๕}ว^{๑๓๖}ไป^{๑๓๗}ด^{๑๓๘}้วย^{๑๓๙}เ^{๑๔๐}เก^{๑๔๑}ต^{๑๔๒} จ^{๑๔๓}ก^{๑๔๔}ไป^{๑๔๕}แต่^{๑๔๖}ผู้^{๑๔๗}เเย^{๑๔๘}ย^{๑๔๙}ค^{๑๕๐}วหา^{๑๕๑}ค^{๑๕๒}ว^{๑๕๓}ไม่
ข้า^{๑๕๔}แต่^{๑๕๕}พระ^{๑๕๖}แม่^{๑๕๗}เจ้า ข้า^{๑๕๘}พ^{๑๕๙}เจ้า^{๑๖๐}จ^{๑๖๑}ก^{๑๖๒}ไป^{๑๖๓}เเย^{๑๖๔}ม^{๑๖๕}มา^{๑๖๖}ร^{๑๖๗}คา^{๑๖๘}แต่^{๑๖๙}ผู้^{๑๗๐}เเย^{๑๗๑}ย^{๑๗๒}ค^{๑๗๓}วก่อน ถ้า^{๑๗๔}มา^{๑๗๕}ร^{๑๗๖}คา
ของ^{๑๗๗}ข้า^{๑๗๘}พ^{๑๗๙}เจ้า^{๑๘๐}ยัง^{๑๘๑}มี^{๑๘๒}ชี^{๑๘๓}วิต^{๑๘๔}อยู่ ข้า^{๑๘๕}พ^{๑๘๖}เจ้า^{๑๘๗}จ^{๑๘๘}ึง^{๑๘๙}จะ^{๑๙๐}ยก^{๑๙๑}พ^{๑๙๒}ล^{๑๙๓}นิ^{๑๙๔}ก^{๑๙๕}ร^{๑๙๖}ไป^{๑๙๗}ค^{๑๙๘}่อ^{๑๙๙}อยู่^{๒๐๐}ท^{๒๐๑}ธ^{๒๐๒}ี^{๒๐๓}เม^{๒๐๔}ื่อ^{๒๐๕}ภ^{๒๐๖}าย^{๒๐๗}หล^{๒๐๘}ง

ครั้นพระโพธิสัตว์ตรัสดังนี้แล้วจึงตรัสฝากอัครมหาเสนาว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าขอฝากนางสุวรรณศรีไว้กับพระแม่เจ้า พระแม่เจ้ามีความรัก ข้าพเจ้าฉันใด ขอจงมีความรักใคร่นางสุวรรณศรีฉันนั้นเถิด ตรัสดังนี้แล้วก็แปลงเพศเป็นพ่อค้า เมื่อพระนางภิกษุมารดาเลี้ยงแสนาง อัครมหาเสนาไว้ให้อยู่ พระองค์ก็เสด็จลงจากปราสาทไปหาพวกพ่อค้าเกวียน แล้วบอกว่า เราจักไปทำการค้าขายกับท่านทั้งหลายในเมืองโกฏินคร

พ่อค้าเกวียนทั้งนั้นตกลงแล้ว ก็จับเกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เต็มด้วยสินค้า พระโพธิสัตว์ไปประมาณเกวียนหนึ่งก็ถึงเมืองโกฏินคร แล้วพักเกวียนไว้ภายนอกเมือง พวกนั้นจำหน่ายสินค้าทั้งปวง ฝ่าย พระโพธิสัตว์ออกจากที่พักเกวียนแล้วไปนั่งอยู่ที่ท่าน้ำ

ในขณะนั้น หญิงทั้งหลายทั้งปวงคือหญิงที่ตกน้ำหญิงแพศยา หญิงเฒ่าแก่ หญิงแม่หนุ่ม พวกนั้นมาขายน้ำที่แม่น้ำนั้น แต่ฝ่ายนาง วลีกาเทวีมารดาของพระโพธิสัตว์นั้น มาสู่ท่ายายหลังหญิงทั้งปวง ครั้นมาดงก็ยืนอยู่ริมแม่น้ำนั้น

พระราชโอรสโพธิสัตว์เห็นมารดาของตนจึงคิดว่า หญิงผู้นี้มีลักษณะ ทรวดทรงอันงาม ไม่เหมือนกับหญิงสามัญทั้งปวง ควรเราจะไต่ถามดู ให้รู้เหตุ คิติดังนี้แล้วจึงเรียกร้องว่า ทูกรแม่ เชิญแม่มาข้างนี้ หน่อยเถิด ครั้นนางวลีกาเทวีเข้าไปใกล้แล้วจึงถามว่า ทูกรแม่ พระราชาผู้ครองเมืองนี้ทรงพระนามชื่อไร นางจึงถามว่า ท่านมาแต่ เมืองไหน จึงมาถามถึงพระนามของพระราช ทูกรแม่ ข้าพเจ้า

มาแต่เมืองไกล ท่านมาถามถึงพระนามของพระราชินีเพื่อประโยชน์
อะไรหรือ คุณแม่ ข้าพเจ้านี้อยากจะรู้ว่า พระยาโกมลราชแลนาง
วลิกาเทวี มีอยู่ในเมืองนี้หรือจะอยู่ในเมืองใด เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้า
จึงได้ถามถึงพระนามของพระราชินี เพราะเหตุอะไร ท่านจึงมาถาม
ถึงท่านทั้งสองนั้น คุณแม่ เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าอยากจะรู้ว่าครว
ของท่านทั้งสองนั้น จึงได้มาถามถึงท่าน คุณแม่ พะยาโกมลราช
นั้นเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนี้ แต่ฝ่ายนางวลิกาเทวีนั้นคือตัวเรานี้

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น ก็ไม่สามารถจะกลั้นความโศกไว้ได้
จึงวิ่งเข้าไปกอดเท้ามารดาแล้วร้องไห้ปริเวนาการ นางวลิกาเห็นดังนั้น
ก็มีความสงสารยิ่งนัก จึงซักถามว่า ท่านร้องไห้ดังนี้ด้วยเหตุอะไร
ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้านี้เป็นบุตรของท่าน คุณแม่ พะยาโกมล
ราชของเรามิได้มี โฉนท่านจึงมาว่าตัวท่านนี้เป็นบุตรของเราเล่า
ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าจะเล่าให้ฟัง ขอพระแม่เจ้าจงฟังคำของข้าพเจ้า
แล้วพระโพธิสัตว์ก็ทรงเล่าความ ตามคำที่เทพดาได้บอกเล่านี้ให้ฟัง
ตั้งแต่ต้นจนถึงปริโยสานที่สุด

นางวลิกาเทวีได้ฟังดังนั้น ก็รู้ชัดว่าเป็นบุตรของตน นางจึง
สวมกอดพระโพธิสัตว์แล้วร่ำไห้ ร้องไห้ว่าพรหมต่าง ๆ แล้วเล่า
ความว่า คุณพ่อผู้เป็นบิดา เมื่อเจ้าอยู่ในท้องมารดา เจ้าคลอด
จะออกมารดาก็ได้ รู้ชัดว่าเจ้าจะคลอด เมื่อขณะเจ้าคลอดออกมาแล้ว
มารดาก็ได้บินเสียงเจ้าร้องไห้ เมื่อมารดาวิชาคืออยู่อย่างนั้นแล้ว ครั้น
ได้ฟังเขาบอกว่าบุตรเป็นท่อนไม้ มารดาก็สลบไปไม่เป็นสมประสงค์

ขณะนั้น หญิงทั้งหลายที่มาอาบนํ้าด้วยกัน ได้เห็นนางวลิกา
สวมกอดพระโพธิสัตว์ทั้งนั้น ก็นำความไปกราบทูลพระเจ้าโกมลราชว่า
นางวลิกาเทวีกระทำความสังวาสกับมาณพหนุ่มน้อย พระเจ้าโกมลราช
ก็ทรง สดกับทรงพระพิโรธเป็นกำลัง ประท้วงอสรพิษที่มีผู้มาประหาร
ลงที่ชนคางฉนั้น จึงตรัสบังคับอำมาตย์ทั้งหลายว่าเจ้าทั้งหลายจง
ไปจับมาณพหนุ่มน้อยกับนางวลิกาเทวี มาโยยตีจำจองไว้ในเรือนจำ
ให้จงได้

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็ไปจับพระโพธิสัตว์กับ
พระมารดามาโยยตี แล้วจำด้วยเครื่องจำห้ประการ นำไปขังไว้ใน
เรือนจำ

ฝ่ายพวกพ่อค้าที่มากับพระโพธิสัตว์ได้รู้เหตุการณ์นั้น ก็พากันรีบหนี
กลับไปเมืองกาสิกรัฐ ทูลประพฤติเหตุแห่งพระโพธิสัตว์ให้พระนาง
ภิกษาแลนางสุวรรณคีรีทรงทราบ

พระนางทั้งสองได้ทราบเรื่อง ก็พากันทรงพระกรรแสงพิโรธ
ด้วยด้อยคำมีประการต่าง ๆ แล้วปรึกษากันว่า เราควรจะคิดผูกเป็น
ปณณาส่งไปเมืองโกฏินคร ครั้นปรึกษากันดังนี้แล้ว ก็จารึกพระ
ราชสาส์นเพื่อจะส่งไปเมือง โกฏินคร ในพระราชสาส์นนั้นว่า ข้าแต่
มหाराชเจ้า ข้าพเจ้าทั้งสองคือมารดาแลธิดา เป็นหม้ายอยู่ทั้งสองคน
ถ้าพระองค์ทรงแก่ปณณาส่งได้ ข้าพเจ้าทั้งสองจักไปกราบไหว้ยอมเป็น
บาทบริจาริกาของพระองค์ ถ้าพระองค์ทรงแก่ปณณาส่งไม่ได้ ข้าพเจ้า
ทั้งสองก็จักไม่ไปเป็นบาทบริจาริกา ครั้นจารึกพระราชสาส์นแล้ว จึง

มอบให้อำมาตย์ที่เป็นบัณฑิตมีปัญญาสามคนถือไป แล้วกระซิบสั่งข้อ
ปฤศนาไปกับอำมาตย์ที่ถือราชสาสน์นั้น

อำมาตย์ราชบัณฑิตทั้งสามรับพระเสาวนีย์แล้ว ก็เชิญพระราชสาสน์
ไป ครั้นถึงเมืองโกฏฐนครจึงให้นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าโกมลราชว่า
จะขอนำพระราชสาสน์เข้าไปถวาย ครั้นพระเจ้าโกมลราชพระราชทาน
โอกาสรับสั่งให้หา จึงพากันนำพระราชสาสน์เข้าไปเฝ้า พระเจ้า
โกมลราชทอดพระเนตรเห็นราชทูตทั้งสามนาย จึงตรัสถามว่า ท่าน
ทั้งหลายเป็นราชทูตมาแต่เมืองไหน ราชทูตทั้งสามทูลว่า ข้าพระองค์
ทั้งหลายมาแต่เมืองกาลิรัฐ จึงมีพระราชดำรัสถามว่า พระราช
สาสน์นั้นว่ากระไร ราชทูตทั้งสามจึงถวายราชสาสน์ พระเจ้าโกมลราช
ไต่ทรงทราบพระราชสาสน์ดังนั้น ก็มีพระทัยโสมนัส แล้วมีพระราช
ดำรัสว่า เรายังสองคนคือบิดากับบุตร เจ้านายของพวกท่านทั้งสองคน
คือมารดาภิธิดา ผักกับปลาว่าก็พอกันกัน ก็แต่ว่าในข้อปฤศนานั้น
มีเนื้อความว่ากระไรเล่า

ราชทูตทั้งสามเมื่อจะกราบทูลข้อความในปฤศนา จึงกล่าวเป็น
พระคาถา ดังนี้ว่า

ก็ อนโต ชาลิตี ทณฺหที่ปํ
ก็ อนโต มุเข ชาลิตเ อกฺกิ
ก็ รตฺตมุเข สุกา เจว
ปณฺหิตเห วิชานี ๑

ความว่า ประทีปค้ำที่โพลงรุ่งเรืองในภายใน (เทียนลุกในไส้) ไต้แกอะไร ไฟที่โพลงรุ่งเรืองภายในปาก (ไฟลุกในปาก) ไต้แกอะไร นักแซกเข้าปากแดง ไต้แกอะไร ปลูกนาทั้ง ๓ นั้นคนที่เป็นบัณฑิตจึงจะรู้

พระเจ้าโกมลราชกับราชบุตร ได้ฟังข้อปลุกนานั้นแล้ว ต่างก็รำพึงคิดข้อความในปลุกนานั้น พระเจ้าโกมลราชคิดแล้ว จึงทรงแก้ว่า เทียนลุกในไส้ นั้น ไต้แกมะพร้าวไฟที่มิ่งออกออกมาแต่ภายในราชทูตทั้งสามทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ที่ทรงแก้ นั้น หาถูกตามปลุกนาไม่ พระพุทธเจ้าข้า

ในลำดับนั้น พระยาภักตพลราชบุตรจึงแก้ ในข้อปัญหาต่อไปว่า ไฟลุกในปากนั้น ใช้ช้อนโกลไต้แกฝักระสือ ราชทูตทั้งสามจึงทูลว่า หากตรงปลุกนาไม่ พระราชบิดากับพระราชบุตรก็จงบัญญัติไม่รู้ว่าจะแก้ไขประการใดต่อไป

ขณะนั้น พระเจ้าโกมลราชจึงให้ประชุมหมู่อำมาตย์ ข้าราชการเก่าใหม่พร้อมกัน แล้วมีรับสั่งให้ แก่ข้อปลุกนานั้น พวกอำมาตย์ทั้งหมดก็ไม่สามารถจะแก้ได้ จึงตรัสแก่พวกราชทูตว่า คุณร่ท่านทั้งสาม พวกเราทั้งปวงเป็นบุรุษไม่สามารถจะแก้ปลุกนาของลัทธิได้ เรามีความละอายยิ่งนัก เพราะเหตุนี้แหละ เราจะตั้งใจคิดปลุกนาทั้งสามข้อให้ออกจงได้ ท่านทั้งหลายจงยับยั้งอยู่ก่อน ตรัสดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้เฝ้ากลองไปเที่ยวชักชวนร้องชาวพระนครว่า ถ้าผู้ใดสามารถแก้ปลุกนาของกษัตริย์หญิงหม้ายทั้งสองได้ เราจะให้ทองพันตำลึง

แก่ผู้^๕นั้น แต่ให้^๕เทวตัก^๕ลง^๕บ่าว^๕ร้อง^๕ไป^๕ทั้ง^๕ภายใน^๕แล^๕ภายนอก^๕พระนคร^๕
 หนึ่ง^๕ถึง^๕๗^๕วัน^๕ ก็^๕ไม่^๕มี^๕ผู้^๕ใด^๕จะ^๕รับ^๕แก้^๕ปฤ^๕ศ^๕นา^๕นั้น^๕ได้^๕ พระเจ้า^๕โกมล^๕ราช^๕
 จึง^๕สั่ง^๕ให้^๕อำมาตย์^๕ข้าราชการ^๕ทั้ง^๕หลาย^๕ ทั้ง^๕ผู้^๕น้อย^๕ผู้^๕ใหญ่^๕มา^๕ประชุม^๕พร้อม^๕กัน^๕
 แล^๕ มี^๕พระ^๕ราช^๕คำ^๕รัส^๕ว่า^๕ เรา^๕ทั้ง^๕หลาย^๕พิจารณา^๕ใคร^๕จะ^๕รว^๕ญ^๕นัก^๕แล^๕
 ก็^๕ไม่^๕เห็น^๕อุบาย^๕ที่^๕จะ^๕แก้^๕ปฤ^๕ศ^๕นา^๕นั้น^๕ได้^๕ บั^๕ค^๕นี้^๕จะ^๕ทำ^๕ประ^๕การ^๕ใด^๕ ท่าน^๕ทั้ง^๕หลาย^๕
 จึง^๕พากัน^๕วินิ^๕ฉัย^๕ตรว^๕จ^๕ตรา^๕ใน^๕กาล^๕นี้^๕

อำมาตย์^๕ข้าราชการ^๕ทั้ง^๕หลาย^๕ก็^๕มี^๕ได้^๕ทุก^๕ประ^๕การ^๕ใด^๕ ต่าง^๕ก็^๕พากัน^๕
 อัญ^๕ชล^๕ให้^๕มอ^๕กับ^๕หน้า^๕หนึ่ง^๕อยู่^๕ พระเจ้า^๕โกมล^๕ราช^๕ก็^๕ทรง^๕พระ^๕พิ^๕โรธ^๕ แล^๕
 ตรัส^๕บริ^๕ภาษ^๕พวก^๕อำมาตย์^๕เหล่านั้น^๕ว่า^๕ กู^๕ร^๕พวก^๕อำมาตย์^๕ชาติ^๕ชั่ว^๕ พวก^๕มึง^๕
 ก็^๕แต่^๕รับ^๕เบี้ย^๕หวัก^๕เงิน^๕เก^๕เอน^๕ แล^๕ก็^๕บริ^๕โภค^๕อาหาร^๕นอ^๕น^๕ค^๕ล^๕ม^๕หวั^๕ส^๕ย^๕าย^๕ มี^๕ได้^๕
 รั^๕จัก^๕เบ^๕อง^๕ค^๕ัน^๕เบ^๕อง^๕ป^๕ลา^๕ย^๕ช^๕้อ^๕ร^๕ร^๕ด^๕ร^๕ม^๕อัน^๕ส^๕ข^๕ม^๕บ^๕้าง^๕เล^๕ย^๕ ถ้า^๕พวก^๕มึง^๕คิด^๕หา^๕
 อุบาย^๕ที่^๕จะ^๕แก้^๕ปฤ^๕ศ^๕นา^๕นี้^๕ไม่^๕ได้^๕ กู^๕จะ^๕ให้^๕ตัก^๕ศิ^๕ระ^๕พวก^๕มึง^๕เสีย^๕ใน^๕วัน^๕พร^๕ุ่ง^๕นี้^๕เข้า^๕
 ตรัส^๕ค^๕ง^๕น^๕แล^๕ ก็^๕ไม่^๕ให้^๕พวก^๕อำมาตย์^๕นั้น^๕กลับ^๕บ้าน^๕ ให้^๕ประชุม^๕กัน^๕อยู่^๕ที่^๕พน^๕
 ม^๕หา^๕ค^๕ล^๕ใน^๕ที่^๕อง^๕พระ^๕โรง^๕ พวก^๕อำมาตย์^๕เหล่านั้น^๕กลั^๕ม^๕ร^๕ว^๕ณ^๕กับ^๕เป็น^๕ก^๕ำ^๕ล^๕ง^๕
 จึง^๕ปร^๕ึก^๕ษ^๕า^๕กัน^๕ว่า^๕ มา^๕ณ^๕พ^๕ห^๕น^๕ม^๕ัน^๕ย^๕ที่^๕เป็น^๕ช^๕ู้^๕ของ^๕นาง^๕ว^๕ล^๕ิกา^๕เท^๕ว^๕ี^๕ มี^๕ว^๕ร^๕ร^๕ณ^๕
 ผิ^๕ว^๕พ^๕ร^๕ร^๕ณ^๕แล^๕ร^๕ู^๕ร^๕าง^๕อัน^๕ง^๕ค^๕ง^๕าม^๕ เห็น^๕จะ^๕มี^๕ข^๕ณ^๕ญ^๕า^๕สา^๕ม^๕า^๕ร^๕ท^๕ที่^๕จะ^๕แก้^๕ปฤ^๕ศ^๕นา^๕ได้^๕
 คร^๕ัน^๕ปร^๕ึก^๕ษ^๕า^๕เห็น^๕พร^๕้อม^๕กัน^๕แล^๕ว^๕ จึง^๕กร^๕ว^๕ย^๕ท^๕ล^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕เ^๕็น^๕น^๕ให้^๕พระ^๕เจ้า^๕โกมล^๕
 ราช^๕ท^๕ร^๕ง^๕ท^๕ร^๕าย^๕

พระเจ้า^๕โกมล^๕ราช^๕ได้^๕ท^๕ร^๕ง^๕ส^๕ค^๕ั^๕บ^๕ จึง^๕ตรัส^๕ว่า^๕ ถ้า^๕ค^๕ัน^๕น^๕เจ้า^๕ทั้ง^๕หลาย^๕
 จ^๕ง^๕ไป^๕พา^๕มา^๕ณ^๕พ^๕ห^๕น^๕มา^๕ เรา^๕จะ^๕พิ^๕จาร^๕ณ^๕า^๕คร^๕ู^๕ร^๕าง^๕หน้า^๕ตาม^๕ัน^๕ก^๕่อน^๕ อำมาตย์^๕
 ทั้ง^๕หลาย^๕รับ^๕พระ^๕ราช^๕โอง^๕การ^๕แล^๕ว^๕ ก็^๕ไป^๕ถ^๕อ^๕ค^๕พระ^๕ไพ^๕ธ^๕ี^๕ส^๕ัก^๕ว^๕่อ^๕ก^๕จาก^๕เค^๕ร^๕อง^๕จำ^๕

ราชการัว่า คุกรมาณพญัเจริญเจ้าสามารถจะกล่าวแก่ปัญฺดาของ
 หญิงหม้ายทั้งสองได้หรือไม่ ข้าแต่สมมติเทวราช ข้อปัญฺดาของ
 หญิงหม้ายสองคนเท่านั้น พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย แม้ปัญฺดา
 ของชนทั้งหลายพันหนึ่ง ข้าพระองค์ก็สามารถจะแก้ถวายได้ พระ
 พุทธเจ้าข้า คุกรมาณพ ถ้าจริงอย่างนั้น เราจะหาหญิงสาวที่มีรูป
 งามๆ มาให้เจ้า ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์สามารถจะกล่าว
 แก่ได้จริงทั้งที่ได้ถวายบังคมทูล พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าโกมลราช
 เห็นว่าพระโพธิสัตว์ศรีธรรมบิรมันคง จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำชำระกาย
 ด้วยน้ำหอม แลให้นั่งงาษาใหม่อันงามสะอาด แลให้นั่งฉณาสันธิ
 สมควร จึงตรัสถามข้อปัญฺดา ตามในปัญฺดาที่นางพระยาทั้งสอง
 ถามมานั้น

ในลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ถือพัทวาลวิชนัน้อยณราชบัลลังก์ ประ
 กูทั้งว่าจะแสดงธรรมด้วยพระพุทธลีลาส ครั้นได้สดับพระราชปุจฉา
 ก็นั้น เมื่อจะกล่าวแกข้ออรรถปัญฺดา จึงกล่าวพระคาถาว่า

อนโต ชลิตโต จ นาม ธมฺมธโร ปณฺหิโต จ

ปญฺญาช ชลิตโต ธีโร เอสา ชลิตคฺคิ นาม

มุขช ชลิตคฺคิ นาม สมณา จ สัตถรา

ยํ มุขเน อภิสปฺปิ ตํ ยถามุขํ วตฺตติ

รตฺตมุขี สุกิ นาม มุขโต ธมฺมํว สวติ

มุขเน ธมฺมํ เทเสนฺโต เตน โส ธมฺเมน ปณฺหิโต ฯ

ความว่า บัณฑิตผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ผู้โพล่งด้วยปัญญาความรอบรู้เรียกว่าประทีปมีไฟอันโพล่งในภายใน ไท้แก่ปฤศนาที่ว่าเทียนลุกในไส้ เป็นข้อที่ ๑ สมณพราหมณ์ทั้งหลายแข่งด้วยปากอย่างไร ย่อมเป็นไปตามปากอย่างนั้น เรียกว่าไฟโพล่งในปาก ไท้แก่ปฤศนาข้อที่ว่าไฟลุกในปาก เป็นข้อที่ ๒ บัณฑิตผู้แสดงธรรมด้วยปาก ย่อมยังธรรมให้ไหลออกจากปาก เรียกว่านักปราชญ์เพราะธรรม ไท้แก่ปฤศนาข้อที่ว่านกแซกเท้าปากแดง เป็นข้อที่ ๓

ครั้นพระโฬิสต์ว์กล่าวแก่ปฤศนาทั้ง ๓ ข้อจบลงแล้ว ราชบริพารทั้งหลายมีอำมาตย์เป็นต้น อีกทั้งชนชาวพระนครทั้งหลาย ต่างคนก็ร้องซ้องสาธุการ เสียงสาธุการประมาณแสนหนึ่งนั้น ก็เอิกเกริกไปในโกฏิมหานคร ราชทูตทั้งสามคนก็ประนมกรให้สาธุการชมเชยพระโฬิสต์ว์

ในลำดับนั้น พระเจ้าโกมลราชก็ทรงพระปริทาสมนัส จึงตรัสว่าเราจะให้พัสดุสิ่งละสิ่งๆ คือ ช้าง ๔ เชือก ม้า ๔ ตัว โค ๔ ตัว รถ ๔ คัน ภริยา ๔ คน ทาสชาย ๔ คน ทาสหญิง ๔ คน บ้านส่วย ๔ ตำบล เงิน ๔ พันตำลึงให้เป็นรางวัลแก่ท่าน

ในขณะนั้น ราชทูตทั้งสามจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระราชเทวีทั้งสองได้มีพระเสาวนิตสั่งมาว่า ถ้าพระองค์ทรงแก่ปฤศนา ลำพังพระองค์ไ้ จะมาถวายอภิวันทนย์ยอมเป็นบาทบริจารทั้งสองนาง ถ้าพระองค์ไ้ ไปรทให้บัณฑิตผู้ใดแก่ปฤศนาได้ไ้ ขอพระองค์ไ้ส่งด้วยบัณฑิตผู้นั้น ให้ไปกำหนดการวิวิธมงคล พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าโกมลราชได้ทรงฟังก็ทรงพระสรวล จึงตรัสถามพระ
โพลีสัตว์ว่า คุณมาณพผู้เจริญ เจ้าอาจะไปเมืองกาสิกรัฐได้หรือไม่
ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์สามารถจะไปได้ พระพุทธเจ้าข้า คุณ
มาณพผู้เจริญ เจ้าต้องการเอาอะไรไปบ้างเล่า ฯ ข้าแต่สมมติเท
วราชเจ้า ถ้าพระองค์ให้เสนาที่พร้อมด้วยองค์ ๔ ไปด้วย พระเกียรติยศ
ของพระองค์ก็จะปรากฏเป็นอันดี ทั้งจะได้ข้อยกกันสองพระมเหสีที่จะไป
รับมาถวายนั้นด้วย พระพุทธเจ้าข้า ฯ คุณมาณพ คำที่เจ้าพูดนี้เป็น
การจริง เราจะให้เสนามองค์ ๔ ไปกับเจ้าด้วย

ขณะนั้น พระโพลีสัตว์เห็นเป็นโอกาส จึงกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่
สมมติเทวราช แต่ข้าพระองค์เที่ยวเสาะหาหญิงอันเป็นที่รักเป็นที่เจริญ
ใจมาถึง ๗ ปีแล้ว ฟังมาได้เห็นนางวลิกาหญิงแก่นั้นเป็นที่พอใจในกาลนี้
เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอรับพระราชทานพานางวลิกาหญิงแก่นั้นไปด้วย
พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าโกมลราชก็ทรงโปรดพระราชทาน แล้วตรัส
ว่านางวลิกาเป็นชาวในรัชชนยธรรมเนียมก็ จะได้คู่แฉนางมเหสีทั้งสอง
นั้นด้วย จึงโปรดให้ไปถอนนางวลิกาตัวมาจากเรือนจำ แลให้เสน
ามองค์ ๔ มาประชุมกันหน้าพระลาน แล้วพระราชทานนางวลิกาตัว
พร้อมทั้งเสนามองค์ ๔ ให้ไปกับพระโพลีสัตว์

พระโพลีสัตว์นั้น เมื่อได้รับพระราชทานสมความปรารถนาแล้ว จึง
ดำริห์ว่า เราจักพาเอาพลรบเหล่านั้นไปเมืองเราก่อน แล้วจักกลับ
มาทำยุทธสงครามต่อภายหลัง ดำริห์ดังนี้แล้ว ก็ถวายบังคมลาพา
นางวลิกาผู้เป็นมารดาออกจากพระราชนิเวศน์ ครั้นออกมาภายนอกแล้ว

จึงกระทำความเคารพกราบกรานมารดา แล้วพามารดาพร้อมด้วยเสนา
มืองค์ ๔ ออกจากเมืองไป

ฝ่ายมหาชนทั้งหลายมีพวกอำมาตย์เป็นต้น เมื่อได้เห็นพระ
โพธิสัตว์กราบกรานมารดากังนั้น ต่างก็พูดกันว่า มาณพทมน้อย
ผู้มีไช่ชายชู้ของนางวลิกาเทวี ชรยคนทั้งสองนี้จักเป็นแม่ลูกกัน
เป็นมั่นคง เรามีความพิศวงยิ่งนัก

พระโพธิสัตว์นั้น ครั้นไปถึงเมืองกาสิกรฐ ก็ให้พวกพลนิกร
ทั้งหลายพักอยู่ภายนอกพระนคร แล้วพานางวลิกามารดาเข้าไปใน
พระราชนิเวศน์

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น รู้ว่าเจ้านายของตนมาถึง
แล้วก็มีความยินดี พากันมาคอยเฝ้าอยู่ตามหม่อมตามคณะ นางภิจาเทวี
กับนางสุวรรณศิริริ้วขาว ก็พากันมาต้อนรับด้วยความยินดี นางสุวรรณ
ศิริริ้วว่าแม่ผัวมา ก็เข้ากราบเท้านางวลิกาเทวี แล้วบอกว่า ข้าแต่
พระแม่เจ้า ข้าพเจ้านั้นเป็นสวไลย์ของพระแม่เจ้า นางภิจานันต์เล่าก็ทัก
ทายเป็นวาทย์ตามฐานผู้ใหญ่ แล้วเข้าไปสวมนกอดพระโพธิสัตว์ มีพระ
เสาวนตรีสว่า คุณกรพ่อนผู้เป็นปียบุตร เมื่อแม่ได้ทราบข่าวว่า พ่อ
ไปต้องโทษถูกจำจอง หทัยของแม่ก็แตกทำลาย มีแต่ร้องไห้เศร้า
โศกปริเทวนาการทุกคืนทุกวัน มิได้มีความสุข มีแต่ระทมไปด้วย
ความทุกข์เป็นเบื้องหน้า ต่ออีกขึ้นได้จึงได้มีราชสาส์นผูกผูกคนาส่งไป
แก้ไข แต่ก็ยังมีวังพระทัยว่าพ่อจะพ้นทุกข์ การที่พ่อกลับมาถึงเมือง
ไค้โดยสวัสดิ์ ก็พร้อมทั้งพลนิกรแลมารดาของพ่อนี้ แม้มีความยินดี

เป็นที่ยังหาสิ่งที่จะเปรียบมิได้ แต่นี้ไปให้พ้อมีความสุขทุกทิวาราตรีกาล
แล้วนางก็มีเสาวนิตามถึงสุขทุกข์ของนางวลิกาแลบุตร ครั้นเจรจา
ปราสาถึงสุขทุกข์ซึ่งกันแลกันแล้ว นางทั้งสามก็พากันขึ้นสู่ปราสาท
ปราสาท

ในลำดับนั้น พระวนานราชโพธิสัตว์ จึงมีพระราชดำรัสให้เลี้ยง
กุฬนิกายที่มากับพระองค์ด้วยโภชนาหาร แลพระราชทานเสื้อผ้าตาม
สมควรแก่ฐานันดรศักดิ์ ให้พักอยู่โดยควรแก่ความสำราญ แล้ว
มีรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลาย มีเสนาบดีเป็นต้น ทรงตรวจตรา
หม่อมพลจตุรงค์เสนาโยธาทหาร เพื่อจะเสด็จยাত্রาทัพไปเมืองโกฏินคร
ทำการยุทธสงครามกับพระยาภักทวิราช มีพระสุรสิงหนาทตรีเศวต
จตุรงค์เสนาท้าวบาทพระคาถาว่า

หตุติ อสุสา รดา ปติ

เนกมา จ สมาคตา

ตโต สญฺจีสหสฺसानิ

จิปฺปมายนฺตุ สนนฺทุชา

นีลวตฺถา ชราเนเก

อณฺเณ โลหิตอณฺเณหิสา

จิปฺปมายนฺตุ สนนฺทุชา

ตโต นาคสหสฺसानิ

สฺวณฺณเกจฺเจ มาตงฺเก

เสนา สนนฺนาหยนฺตุ จ

พฺราหฺมณา จ สมาคตา

โยธินอ จารุทสฺसानา

นानาวณฺณเนหิ อลงฺกตา

ปีตาเนเก นิวาสิตา

สฺวทฺธานเนเก นิวาสิตา

นानาวณฺณเนหิ อลงฺกตา

โยชยนฺตุ จตุทฺทส

เหมกปฺปนิวาสเส

อรุพเห คามนิเขภิ	โตมรงกุสปาณิกิ
จิปุปมายนตุ สนนทฐา	หตุถิขนุเชหิ ทสฺสิตา
ตโต อสสฺสทสฺสทานิ	โยชยนตุ จตุททส
อาขานิเย จ ชาติยา	สินฺธเว สัมพาหเน
อรุพเห คามนิเขภิ	อินฺทริยา จาปธาริกิ
จิปุปมายนตุ สนนทฐา	อสุสปีฏฺเฐ อลงฺกตา
ตโต รตสทสฺสทานิ	โยชยนตุ จตุททส
อโยสุกตเนมิโย	สุวณฺณจิตฺตโรโกขเร
อาโรปนตุ ธเช ตตฺถ	จมนฺนิ กวฺจจฺจนิ จ
วิปฺปลาเลนตุ จ จาปานิ	ทพฺพหฺมมา ปาหารโน
จิปุปมายนตุ สนนทฐา	รเถสุ รรราชินิ ฯ

ความว่า พลช้าง พลม้า พลวาชรด พลยทวรเคียรเท้า อีกทั้ง
ชาวคามนิคมชนบท แลพราหมณ์ปโรหิตาจารย์ทั้งหลาย จึงมาประชุม
ตามหน้าที่ให้พร้อมเพรียงกัน

ในลำดับนั้น พวกพลโยธอาหารประมาณหกสิบหมื่น ล้วนแต่ผูก
สอกกล้วยเครื่องสรรพคัสตราวุธขบถกัณฑ์ ประดับกายด้วยเครื่องอลังการ
มีเพศต่าง ๆ กัน แลทงงามวิจิตรควรที่จะทักนา บางหมู่ประดับกายาด้วย
เสื้อผ้าแต่ล้วนเขียว บางหมู่ประดับด้วยเสื้อผ้าอันเหลืองล้วน บางหมู่
ประดับกายด้วยเสื้อผ้าแต่ล้วนแดง บางหมู่ประดับด้วยเสื้อผ้าอันขาว
สอาด พวกนี้รีบมาประชุมตามประกาศโดยเร็วพลัน

๕
ขัณฺณสาชาก

ในลำคัมนี้ พลช้างทั้งหลายหมื่นสี่พัน อันเกิดในมาตังคระกุล
ประคัยด้วยหัตถาลังการแล้วด้วยทอง มีผ้าตาข่ายปกกระพองเป็นคัน
ทั้งมีนายหัตถาจารย์ประคัยกายอยู่ประจำคอ มีอถอชอครำคำมสุวรรณ
พลคชสารทั้งปวงนั้น ล้วนเร็วแรงร้ายคำรณ ต่างก็มาพร้อมกัน
ตามประกาศ

ในลำคัมนี้ พลอิศวราชหมื่นสี่พัน เป็นสินธวาชานย์โดยชาติ
มีกำลังสามารถอันรวดเร็วไม่ทอดอัย มีนายอิศวราจารย์แต่งกายถือแห
อยู่ประจำตัว ต่างก็มาประชุมกันตามหน้าที่ตามกำหนด

ในลำคัมนี้ พลราชรถหมื่นสี่พัน กำลังแห่งรถนั้นล้วนแล้วด้วย
โลหะ มีบัลลังก์แล้วด้วยทองงามวิจิตร มีธงชายปักประจำตัวทุกคัน
ตัวรถนั้นแต่ล้วนหุ้มด้วยเกราะหนัง สามารถจะป้องกันสรรพศาสตราวุธ
มีนายสารณังในเบื้องหน้าประคัยอยู่ทั่วทุกรถ ต่างก็มาประชุมพร้อมกัน
หมดในที่นั้น

ครั้นหมู่ตรงคเสนามาประชุมกันพร้อมในวันที่เจ็ดแล้ว พระวนา
วนราชไพริศัศว จึงมีพระราชดำรัสสั่งอำมาตย์ผู้ใหญ่ว่า ท่านจงยก
พลรบเหล่านี้ไปก่อนเรา เมื่อถึงเมืองโกฏินครแล้วจงล้อมไว้ ให้แน่นหนา
แล้วส่งข่าวสาส์นมาถึงเรา เราจะยกโยธาหาญตามไปต่อภายหลัง

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็พากันรีบยกกองทัพ
ไปเมืองโกฏินคร ครั้นถึงจึงให้ล้อมเมืองด้วยเครื่องคชทั้งหลายมีพลช้าง
เป็นคัน แล้วส่งพระราชสาส์นมาถวายพระไพริศัศวตามมีรับสั่ง

พระวนนราชโพธิสัตว์ได้ทรงฟังพระราชสาส์นดังนั้น ก็เสด็จไปหาพระมารดาทั้งสองแลพระมเหสีแล้วตรัสว่า พระแม่ภักจาเทวีแดเจ้าสุวรรณคีรี ต้องไปเมืองโกฏินครด้วยกัน เพราะว่าข้าพเจ้าเห็นพระราชบิดาส่งมาเพื่อจะให้พาท่านทั้งสองไปเฝ้า อนึ่งเล่าข้าพเจ้าก็ได้รับคำสั่งมาโดยมั่นคง เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจะไม่พูดคำมั่ว แต่พระราชมารดา วลีกาเทวี ทรงอย่าสำเร็จราชการในเมืองนี้ จนข้าพเจ้าจะกลับมา ตรัสดังนั้นแล้วก็กราบไหว้พระมารดา พาพระมารดาเลี้ยงและนางมเหสีออกจากพระนคร แวกล้อมด้วยจระตึงคเณนา ทั้งเบื้องซ้าย เบื้องขวา เบื้องหน้า เบื้องหลัง เสด็จขึ้นประทับณค่อมงคลดหัตถิ ซึ่งเป็นบรมราชพาหนะ อันสามารถจะย้ายเสนาฝ่ายปรักษ์ให้ปราชาัย ประทับณภายใต้เศวตฉัตร อันแวดงด้วยข่ายเงินแลข่ายทองข่ายแก้วมณี พร้อมด้วยพลโยธินประกอบด้วยรูปแลเสียงอันกึกก้อง ทั้งกำลังแห่งฤทธิแลกำลังความกล้าหาญ สามารถจะทำลายฟันขลุ่ยพิ และย้ายเขาจักรวาลให้ภินทนาการแหลกทำลาย พระวนนราชโพธิสัตว์นั้น งามไปด้วยบรมราชพาหนะ คือ หม้อพหลพลนิกาย แลงามไปด้วยพระสิริวิลาสทุกท้าวสักกเทวราชเสด็จออกจากเทวนคร

ในกาลเมื่อพระวนนราชโพธิสัตว์ เสด็จยาตราทัพออกจากพระนครนั้น บรรดาเทพาทิทั้งหลาย คือ เทพดาทริภุชชะพระนคร แลอารักษ์เทพดา ภูมเทพดา ต่างก็พากันอุโฆสนาการเฝ้าร้องว่า อกรท่านทั้งหลายผู้เช่นเรา เพพกาเหล่าใด ที่สิ่งสถิตอยู่บรรพตแลพินดินแม่น้ำคงคาแลอากาศก็ดี เทพกาเหล่าใด ที่อยู่รักษารัฐสีมา

แวนแคว้นอื่นก็ เทพดาทั้งหลายเหล่านั้น จึงมาประชุมพร้อมเพรียง
กัน บัดนี้พระวนาวราชโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระนคร พร้อมด้วย
จตุรงคเสนายากรเป็นชนก จะไปทำยุทธสงครามแก่กษัตริย์ในเมือง
โกฏินคร เราทั้งหลายจงพากันตามเสด็จไป เพื่อจะได้ช่วยพิทักษ์
รักษาพระโพธิสัตว์ แลเหล่าจตุรงคเสนาทั้งปวง ให้ปราศจากภัยอันตราย
เทพดาทั้งหลายได้ฟังอุโฆสนาการดังนั้น ต่างองค์ก็มาพร้อม
เพรียงกัน พากันแวดล้อมพระวนาวราชโพธิสัตว์ ในเบื้องหน้าแล
เบื้องหลัง ทั้งเบื้องซ้ายแลเบื้องขวา ทั้งช่วยอภิบาลรักษาไปในกองทัพ
วิธิมหาราชของเทพเจ้าทั้งหลาย กับทั้งแสงอาวุธหอกดาบของโยธาทาณ
ก็รุ่งโรจน์โชติฉานการสว่างไป ในหมู่พลพลนิกายทั้งปวง

พระวนาวราชโพธิสัตว์นั้น แวดล้อมไปด้วยอริศรียศแลโยธา
หาญบริวารยศอันใหญ่หลวง ด้วยประการฉะนี้ ฉะนั้นพระพักตรเฉพาะเมือง
โกฏินคร เสด็จยาตราทัพไปโดยล่ำค้ำมรรคา ชาวคามนิคมชนบทตาม
สถลมารค ต่างก็พากันตกใจหนีไปจากที่นั้นๆ ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถ
มาแลดูมาทว่าสักคนเคี้ยว ด้วยอำนาจานุภาพพระโพธิสัตว์แลอานุภาพ
เทพดาทั้งหลาย ครั้นถึงเมืองโกฏิมหานครก็ให้หยุดพลตั้งค่าย แล
ปลูกพลับพลาที่ประทับอยู่นอกเมือง แล้วให้ราชทูตนำพระราช
สาส์นเข้าไปถวายพระเจ้าโกมลราช ในพระราชสาส์นนั้นว่า คุณกรท้าว
โกมลราช ตัวเราเป็นบุตรนางวลิการาชเทวี มีนามว่าวนาวราช
ถ้าพระองค์ทรงเชื่อใจให้เสด็จคืนแก่เรา ถ้าไม่ทรงเชื่อ จงยกโยธา
หาญยกออกไปทำยุทธหัตถีชนช้างคู่สมกับ

ท้าวโกมลราชไ้ทรงทราบราชสาส์นดังนั้น ก็มิพระสออันแห่งผาก
แลมีความสํกึ่งตกพระทัยกลัวยเป็นกำลัง จึงรีบสั่งให้หาพระยาภัก
วลีราชบุตรชนมาเฝ้า แล้วตรัสปรึกษาว่า บุตรพ่อผู้เป็นบิษุบุตร บัคน
มีกษัตริย์องค์หนึ่งยกพลมาล้อมพระนครของเรา แล้วมีราชสาส์นมาว่า
เป็นบุตรนางวลีการาชเทวี มีนามว่าวนาวนราช จะมาทำยุทธสงคราม
ชนข้างกับเรา ทวีปคานไ้แล้วก็แก่เจ้าชราแล้ว ไม่สามารถจะออกไป
สู้รบไ้ ส่วนตัวเจ้าเล่าก็ยังพึ่งรุ่นหนุ่ม ที่ไหนจะออกไปสู้รบกับเขาไ้
อนึ่งเล่า เขาก็มีโยธาหาญอันมากมายเป็นหลายเท่า เจ้าจะคิดอย่างไร
จะมอบราชสมบัติให้เขา หรือเจ้าจะออกรบ

พระยาภักทวลีราชไ้ทรงฟังคำปรึกษาตรัสดังนั้น ถึงคราวที่จะสัน
ชนมายเพียงเท่านั้น ก็บังเอิญให้เกิดความโสมนัสขึ้นคิดในการที่จะทำ
ยุทธสงครามเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา บุตร
นางวลีการานั้นมีเมื่อไร ไ้มีอยู่แต่ไหน พระราชานั้กล่าวคำที่
มาหาทศาย ข้าพระองค์จะขอพวกพลนิกายออกไปทำยุทธสงครามกับ
พระราชานั้ ข้าพระองค์ไ้คำวิห้มานานแล้ว ว่าจะไปทำสงคราม
รบพระราชามืองอื่น บัคนพระราชามืองอื่นมาทำรบ ก็เป็นการสมคิด
ของข้าพระองค์แล้ว ข้าพระองค์มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง ขอพระราชบิดา
อย่ามีพระทัยครันคร้าม แลอย่าทรงพระปรีวิตกเศร้าเสียพระทัยเลย
การที่จะทำยุทธสงครามนั้ เป็นภาระธุระของข้าพระองค์ ข้าพระองค์
จะรีบฉลองพระเดชพระคุณจนกว่าจะหาชีวิตไ้

ท้าวโกมลราชได้ทรงสดับ ก็ค่อยเฝ้าพระทัยหาความปรีวิติ
จึงทรงมอบพลนิกายทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง ทั้งอาณานิธิ์ได้คชาให้
พระราชบุตรออกทำยุทธสงครามตามปรารถนา

ครั้นรุ่งเช้า พระยาภักทวลีราชก็ถวายบังคมลาพระราชบิดา ออก
จากพระราชนิเวศน์ เสด็จขึ้นประทับณคณมณฑลคชาสาร มีพลนิกาย
เป็นบริวารแวดล้อมโดยรอบ เสด็จยาตราออกทัพออกจากพระนคร พวก
พลพลนิกบิลลือเสียงโห่ร้องก้องสนั่น ฉะนั้นพระพิภตรัตนไปยังค่าย
ของพระโพธิสัตว์

ฝ่ายพระวณวราชโพธิสัตว์นั้น ครั้นทอดพระเนตรเห็นกองทัพ
ยกตรอกออกมา ก็แต่งพระองค์เสด็จขึ้นทรงประทับณคณมณฑลคชาสาร
พร้อมด้วยพลโยธาหาญแวดล้อมเป็นชนัด ทรงใส่คชาสารพระที่นั่งตรง
ไปยืนณที่ใกล้พระยาภักทวลีราชแล้วตรัสประภาษพ็ว่า คุณพระยา
ภักทวลีราช ไฉนท่านจึงอหังการยิ่งนัก ความตายจักมีแก่ท่านใน
วันนี้แล้ว ท่านจงกลับเข้าไปหาบุตรภรรยา บอกลาเสียให้เรียบร้อย
แล้วจึงออกมารบกับเราเถิด

พระยาภักทวลีราชได้ฟังดังนั้นทรงพระโกรธยิ่งนัก แลไปเห็นพระ
โพธิสัตว์ก็ทำได้ จึงตรัสบริภาษว่า คุณราชันย์ไทยพระยาโจร กุ
หมายว่าใครที่ไฉนมาเล่า มึงจะมาปล้นเมืองกูหรือ มึงจะสิ้นชีวิต
ในวันนี้แล้ว กูจะไม่ให้มึงกลับไปถึงเมืองมึงได้อีก มึงอย่าหมาย
ว่าจะรอดชีวิตเลย ตรัสบริภาษดังนี้แล้ว ก็ใส่ช้างที่นั่งตรงไป

ในขณะนั้น พวกพลทั้งหลายก็เข้าต่อຍທກັນไกลหล พลช้าง
ก็เข้ารบกับพลช้าง พลม้าก็เข้าต่อຍທກับพลม้า พลรถก็เข้าต่อสู้
กับพลรถ พลขรเกิรเท้าก็เข้ารบกับพลเกิรเท้าเป็นหมู่ ๆ กัน

ในลำคยนั้น ช้างที่นั่งของพระวนาวนราชโพธิสัตว์เป็นราชพาหนะ
มีกำลังกล้าว่องไวยิ่งนัก ทั้งฉลาดในการที่จะต่อຍທซึ่งไชย เข้าประภา
ไค้ทำก็แทงช้างพระยากันหวลวิราช กตขยด้วยงาทั้งสองให้ล้มลง
ทันใดนั้นโยธหาญของพระวนาวนราชโพธิสัตว์ ก็ตรงเข้าไปตักพระคย
พระยากันหวลวิราช ให้ศิรัษะนั้นขาดตกลงณพื้นปฐพี

ขณะนั้น พวกพลพลโยธยของพระยากันหวลวิราช ก็พากันสยง
กลัวมรณภัย ต่างพากันวิ่งหนีเข้าข้างในรบไปทุกเหตุคนนั้นแต่พระนางกัณห
ลิมาราชเทวีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า บัดนี้ พระราชบุตรของพระแม่เจ้า
ออกไปต่อຍທนาการ ถึงซึ่งปราชัยสิ้นพระชนม์ชีพเสียแล้ว พระนาง
กัณหลิมาราชเทวีไค้สยคยทั้งนั้น คยมีพระทัยแตกทำลาย ระทมไป
ด้วยความโศกแทนพระชนม์ชีพะวางวายลงทันที จึงวิ่งเข้าไปกราบทูล
พระราชสามีให้ทรงทราบ

พระเจ้าโกมลราชไค้ทรงสยคย ก็สยคยตกพระทัย มีพระเชพระ
ในพระคยอนแห่งผาก มีพระเสโทอินไหลอาบพระองค์ ทรงพระอาลัย
ในบิราชบุตรคยมีพระองค์นั้นขาดตกลง ทรงพระกรรแสงปริเทวนาการ
รำลึกพระราชบุตรด้วยบาทพระคาถาว่า

กณหวลวิราช ธิสุวา

สี่สฉินโนทานิ มโต

กสฺส มุขํ ปสฺสิสฺสสามิ

ปจฺจามิตฺตาทานิ อวณฺณิ

โก มยุห์ นาโถปี นตฺถิ มหุลลิกา ชราทานิ
 ปุพฺพเพปี น ภยามิหิ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต
 ทิสาสฺ อิทานิ มยุห์ ทุพฺพโลทานิ อวณฺณิ
 ยนฺนุนาหิ สนฺติกํ คจฺฉิ ตสฺส เสตตตฺติ ทมฺมิ
 เอกเสณ ชิวํ ลเภ ภทฺเท มยํ วิสํ ภูณฺณเม ๑

ความว่า เราได้เคยเห็นหน้าพระยากัณ्हวลีราชบุตร บัดนี้พระยากัณ्हวลีราชบุตรก็มีเคียรอันขาดสิ้นชีพเสียแล้ว เราจะเห็นหน้าใครอีกเล่า แต่จะไปเยี่ยมมิตรทั้งหลายจะหาที่ไหน ใครจะเป็นที่พึ่งของเราก็ไม่มี บัดนี้เราก็มีกายอันแก่ชราแล้ว ถ้าเหมือนแต่ก่อนเราก็มิได้มีความกลัว เกี่ยวกับกิตติศัพท์เลื่องลือไปว่าเราทุพลภาพ ข้าศึกจึงมากุมั่นได้ อย่างกระนั้นเลยเราจะไปเฝ้าถวายเศวตฉัตรแก่พระยาวานรวราช ขอแต่ชีวิตไว้เท่านั้น บุกรเจ้ากัณ्हลิมามีพัศตรอันเจริญหรือเราทั้งสองนี้ จะพากันกินยาพิษตายเสียก็

พระเจ้าโกมลราชกับพระมเหสี ทรงพระอาลัยโศกเศร้ากำสรวลถึงพระยากัณ्हวลีราชบุตร คุณมีพระเหตุอันแตกทำลาย พุ่มฟ่ายด้วยพระอัสสัซลเนตร ทรงพระโสภาคฐเทวศประกอบไปด้วยความทุกข์โศก

ฝ่ายพระยาวานรวราชโพลิตตัวนั้น ครั้นทรงชนะสงครามแล้ว จึงมีรับสั่งให้ราชทูตเข้าไปในเมือง ให้ทูลพระเจ้าโกมลราชว่า พระยากัณ्हวลีราชบุตรของพระองค์ ออกมาทำบุญทานการ ถึงซึ่งอุปราชัย

ตายเสียในท่ามกลางสงครามแล้ว บัดนี้พระองค์ท่านจะออกไปรบหรือ
ประการใด ถ้าไม่ออกไปรบก็จงออกไปถวายบังคม มอบเศวตฉัตร
เสียในกาลนี้

ราชทูตรับพระราชโองการแล้ว ก็เข้าไปในพระนคร ทูลความ
ตามพระราชดำรัสนั้น ให้พระเจ้าโกมลราชทรงทราบ พระเจ้าโกมล
ราชได้ทรงทราบก็มีพระหฤทัยอันสั่นไหวหวั่น จึงทูลขอพระราชสาส์น
นั้นว่า ตัวเราชราภาพแล้วไม่สามารถจะออกไปต่อยุทธ์ได้ เราขอ
ไปเฝ้าถวายราชสมบัติ ราชทูตจึงนำความนั้นมากราบทูลพระโพธิสัตว์
ให้ทรงทราบ

พระวนาวนโพธิสัตว์ได้ทรงสดับ จึงมีรับสั่งให้พระราชมารดาเลี้ยง
แลพระมเหสี ไปประทับอยู่ณค่าย ๆ ละองค์ ส่วนพระองค์เองนั้น
เสด็จประทับอยู่ณค่ายค่านทิกษรพา

ฝ่ายพระยาโกมลราชนั้น ครั้นทูลขอพระราชสาส์นไปแล้ว จึงมี
รับสั่งให้ราชบริพารถือเครื่องราชบรรณาการ แล้วเสด็จออกจากพระนคร
ตรงไปยังค่ายค่านทิกษรพา ครั้นถึงจึงตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า พระ
ราชาเสด็จอยู่ณที่ใด พวกอำมาตย์ทูลว่า พระราชาซึ่งประทับอยู่ณค่าย
นี้ยังหนุ่มนัก พระองค์ผู้ใหญ่ไม่สมควรจะเข้าไปเฝ้า จึงเสด็จไป
ถามที่ค่ายค่านทิกษรพาเถิด พระเจ้าโกมลราชเสด็จไปยังค่ายทิก
ษรพา แล้วตรัสถามโดยนัยนั้น อำมาตย์ทั้งหลายทูลว่า พระ
องค์จึงเสด็จไปถามที่ค่ายทิกษรพาเถิด ครั้นเสด็จไปถามที่ค่ายทิก
ษรพา พวกอำมาตย์ก็ทูลว่า จึงเสด็จไปถามที่ค่ายทิกษรพาเถิด พระ

เจ้าโกมลราชก็เสด็จไปที่ค่ายณทิดคือกร แต่เสด็จวนเวียนไปมาทั้งนี้ ก็มีพระสรีรกายอันเห็นกเห็นชอบ จนพระเสโทไหลอาบพระองค์ ทรงลำบากพระกายยิ่งนัก ทั้งประกอบไปด้วยความทุกข์ความโศกแลความกลัว ทรงพระกรรแสงร่ำว่าพรณไปตามทางที่เสด็จนั้น

ฝ่ายพระวนานโพธิสัตว์ เห็นพระราชบิดาทรงลำบากพระองค์ทั้งนั้นแล้ว จึงเสด็จออกจากค่ายทิดยวพาไปท่อนับ เชิญพระราชบิดาให้ทรงประทับณราชอาสน์อันวิจิตรขัณฑ์ ส่วนพระองค์นั้นประทับณอาสน์อันต่ำ แล้วถวายบังคมพระราชบิดา ทรงพระกรรแสงพลาญทูลถามว่า พระองค์ทรงรู้จักกระหม่อมฉันหรือไม่ ครั้นพระราชบิดาตอบว่าข้าพเจ้าไม่รู้จัก จึงตรัสซักถามว่า บุตรนางวลิกาเทวีมีหรือไม่ พระราชบิดาตอบว่า บุตรของนางวลิกาเทวีนั้นเป็นท่อนไม้ จึงตรัสถามว่า หญิงมนุษย์ที่คลอดบุตรเป็นท่อนไม้นั้น พระองค์เคยได้ยินได้เห็นมาบ้างหรือไม่ ตรัสตอบว่า เรายังไม่เคยได้ยินได้ฟัง แต่ไม่เคยได้เห็นแต่ก่อนเลย จึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นพระองค์ก็เป็นคนพาล มีปัญญาเขลา ไม่ทรงพิจารณาใคร่ครวญให้แน่นอน มาลงโทษพระแม่ของกระหม่อมฉันแสนสาหัส มิได้มีความเมตตากรุณาอย่างเลย มาเป็นไปได้ถึงเพียงนี้ ด้วยอำนาจแห่งความหลง

ขณะนั้น ท้าวโกมลราชก็เกิดความพิศวงทรงสังเวช แลทรงสังเกตเห็นว่า พระโพธิสัตว์นั้นเป็นราชโอรสของพระองค์ จึงตรัสถามว่า คุณกรมหาราช ไฉนพระองค์จึงได้ตรัสดังนี้ พระโพธิสัตว์จึงเล่าความจำเริญแต่ของกัน จนเทพบุตรได้เล็งรักษามา ให้พระราช

บิณฑาทนทวาย แล้วทูลว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อ ก็จงถามนาง
 กัณห์ลลิตาอันเป็นชายาที่รักของพระองค์เถิด ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง
 ก็ทรงพระดำสรวปรีเทวนาการ เมื่อจะให้พระโพลีสัตว์ออกโทษที่ได้
 ฝึกมาแล้วนั้น จึงกล่าวพระคาถาว่า

ทุกกณฺณจ หิ โน ปุตุต ญฺนหจํ กตํ มยา

กณฺหลลิตาย วจนา มาตุยา โทสํ กโรมิ

มม โทสํ ขมตุ ตาต มา อาฆณฺฑิ พนฺธาเปถ ฯ

ความว่า คุณรพณ์ผู้เป็นบุตร พระบิดานมาหลงเชื่อคำของนาง
 กัณห์ลลิตา จึงได้ลงโทษมารดาของเจ้า อันนี้ก็เป็นกรรมอันชั่วร้ายที่
 บิดาได้ฝึกมาแล้ว เจ้าจงออกโทษเสียเถิด อย่าผูกอาฆาณูปิคาเลย

ท้าวโกมลราชกล่าวคาถามาโทษดังนี้แล้ว จึงตรัสชวนพระ
 โพลีสัตว์ว่า คุณรพณ์ผู้เป็นบุตร เจ้าจงมาไปในเมืองกับบิดาเถิด บิดา
 จะซักถามนางกัณห์ลลิตาในที่เฉพาะหน้าเจ้า ตรัสดังนี้แล้วก็พาพระ
 โพลีสัตว์เข้าไปในเมือง แล้วให้ประคยตกแต่งพระนครด้วยเครื่องอลัง
 การ ให้จามประคยตั้งว่าเทวนคร แล้วบ่าวร้องให้ราษฎรเล่นการมหรศพ
 ครบกำหนด ๗ วัน

ในกาลนั้น นางกัณห์ลลิตาเทวี ได้ทราบบัณฑิตนางวลิกาเข้ามา
 ในเมืองกับพระราชบิดา นางจึงปริกษาพวกทาสีของตนว่า เราสำคัญ
 ว่าบุตรนางวลิกาเทวี ที่เราให้เข้าไปฝังเสียในบ้านนั้นตายแล้ว บัณฑิต
 กลับรอดชีวิตมาได้ เราจะกระทำอย่างไรก็ ปริกษากันดังนี้แล้ว
 ก็ให้เกิดความสับสนกลัวความผิด หวากเลี้ยวต่อความตายเป็นกำลัง

จะนอนนั้นก็มิได้มีความสุข มีแต่ทุกข์โถมมันส์เป็นเบื้องหน้า จนพักตร์
เผือกเลือนกวีปริต มีรที่จักคิดประการใด มีกายอันห้วนไหวสทกสท้าน
เปรียบปานกุสศัตว์ที่ถูกกรรมกรณขบขัน

ในลำดับนั้น ท้าวโกมลราชจึงมีรับสั่งให้หาตัวนางกัณ्हลิมาเทวี
มาเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสถามว่า คุณหญิงชั่วร้ายสาธามณ
บุตรของนางวลิกาเทวีนี้นั้นมีหรือไม่ จึงให้การไปตามจริงอย่าปิดบัง

นางกัณ्हลิมาได้ฟังพระราชดำรัสดังนี้ จึงคิดว่าถ้าเราไม่รับ
ตามความจริง ก็จะถูกลงพระราชอาญาถึงสาหัส เพราะโทษที่เรา
กระทำนั้น เทพเจ้าก็ได้รับเห็นเป็นพยาน เพราะฉะนั้นเราจึงเสียตาม
จริงดีกว่า แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด นางคิดดังนี้แล้ว ก็ยกกร
อัญชลีถวายบังคมก้มพักตร์อยู่ ครั้นท้าวโกมลราชทรงซักถามอีก นาง
ก็ทูลรับว่า ข้าแต่สมมติเทวธิดา บุตรของนางวลิกาเทวีนี้นั้นมีอยู่ พระ
พุทธเจ้าข้า จึงตรัสซักต่อไปว่า บัดนี้บุตรของนางวลิกาเทวีนี้นั้นอยู่ที่
ไหน นางก็ทูลความตามอบายที่ตนกระทำนั้นให้ทรงทราบทุกประการ

ท้าวโกมลราชได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก จึงมี
พระราชโองการให้จับพวกญาติแลเหล่าทาสีของนางกัณ्हลิมามาแล้ว ให้
ขุดหลุมที่หน้าพระลาน ผู้คนเหล่านั้นมีนางกัณ्हลิมาเป็นประธานลง
เพียงคอ จึงให้เอาฟางกลบเกลี่ยข้างบน คลอกเสียด้วยไฟฟาง แล้ว
ให้เอาผาลเหล็กไปให้ค้อนขาด เอาทวารศพไปทิ้งเสียในเวจกุฎีต่าง ๆ
ครั้นให้สำเร็จโทษคนที่ชั่วร้ายแล้ว ก็เสด็จมานั่งใกล้พระโพธิสัตว์ ทรง

พระโสมนัสเบิกบานพระหฤทัย แล้วตรัสถามว่า กุณรพ่อยัยบุตร
เมื่อเขาเอาเจ้าไปฝังเสียในป่า ไฉนเจ้าจึงรอดชีวิตเป็นอยู่ได้เล่า

พระโฬิสต์ท้าวเจ้าจึงทูลว่า ข้าแต่พระราชาบิดา เมื่อเขาเอาข้าพเจ้า
ไปฝังในที่ ไฉนตนไม้นั้น เทพดาที่สถิตคอยบนต้นไม้จนทนแค้นคิด
ประหลาดใจ จึงไปชักหยิบขึ้นจากหลุม อ้อมเอาข้าพระองค์ออกจากหีบ
แล้วเลี้ยงไว้ ครั้นข้าพระองค์มีอายุได้ ๗ ปี เทพดานั้นจึงเล่าเรื่อง
ที่ข้าพระองค์คล้อยจากกรรมมารดา ถูกลูกกัณท์หลิมาวิริยา ให้ทาสี
เอาไปฝังเสียในป่า แล้วเอาท่อนไม้ทำโลหิตแทน ทูลยงให้พระ
ราชบิดาลงโทษพระมารดา ทำให้เป็นทาสีตักน้ำใช้ในโรงครัว
ข้าพระองค์ได้ฟังก็ส่งสารพระมารดา ปรารถนาจะเข้ามารับใช้การงาน
แทนพระมารดา เทพเจ้านั้นห้ามไว้แนะนำให้ไปเรียนศิลปศาสตร์ใน
สำนักพระคายน แล้วพระโฬิสต์ท้าวก็เล่าเรื่องของตน จำเดิมแต่เทพ
บุตรจุติแล้วไปเรียนศิลปศาสตร์ ทั้งได้รับความทุกข์สุขต่าง ๆ มีทั้ง
ถูกทรมานและถูกจำจองอยู่ในเรือนจำเป็นอาทิ จนถึงทำการบุญสงเคราะห์
มาพระยาภิรมย์ทูลให้ตั้งชื่อบุตรว่า ทรวงบรรยายตั้งแต่ต้นจนถึง
ที่สุด ทั้งที่ใดกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ให้พระราชาทรงทราบถนัด
ทุกประการ

ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง ก็ให้เกิดความสงสารสลดพระหฤทัย
จนพระเนตรทั้งสองนองไปด้วยพระอิศุสชลธารา เข้าสวมกอดพระโฬิสต์
จูมพิศแล้วทรงพระโศการำรำพรณโดยประการต่าง ๆ

ปัญญาสาตก

ในลำคายนัน ชาวนางในทั้งหลายมีพระสนมเป็นต้น ได้เห็นพระราชาทรงพระกำสรด ไม่สามารถที่จะกลั้นความโศกได้ ต่างคนก็พากันร้องไห้ปริเทวนาการเสียงสนั่น อาการนั้นประจักษ์กันว่าไม่วางอินต้องลมพายุอย่ามิ เสียงร้องไห้ปริเทวนาการจึงมีไปถึงพระราชนิเวศน์ ต่างคนก็พากันส่งสารถึงเวชพระโพลีสัตว์ทุกถ้วนหน้า

ในลำคายนัน พระโพลีสัตว์เห็นชนทั้งหลาย มีพระราชบิดาเป็นประธาน พากันปริเทวนาการอยู่ตงันัน จึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ชนเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ ย่อมจะได้รับทุกข์บ้าง ได้ประสบสุขบ้างเป็นธรรมดา ผู้ที่ทุกขลุ่มจมทุกข์ได้รับความสุข ผู้ที่อกุศลอุปถัมภ์ก็ได้รับความทุกข์ ผู้ใดกระทำความดีให้แก่เขา เรายกย่องคิดตามผู้นั้นไป คุพระเถรเจ้าผู้เป็นช่างเย็บจีวรณัน พระโพลีสัตว์จึงนำโอกิตนทานมาเล่าถวายว่า

อดีต เอโก มหาเถโร ๑ ล ๑ ทั้งได้สัทธมา ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีพระมหาเถรองค์หนึ่ง เย็บปะจีวรเก่าอยู่ด้วยเข็ม ปลายเข็มไปแทงถูกตัวเส้นตาย พระมหาเถรนั้นก็นึกได้รู้ ฝ่ายเส้นครันตายแล้ว ก็ไปเกิดในตระกูลพรานเนื้อ ครันเจริญวัยขึ้นก็ถ่อออกไปในป่า เพื่อประโยชน์จะฆ่าเนื้อมาเป็นอาหาร พระมหาเถรนั้นเที่ยวสวนทางมา ครันเห็นนายพรานเข้าก็มีความกลัว จึงหนีเข้าซ่อนอยู่ถ่มพุ่มไม้ ในป่า นายพรานนั้นครันมาถึงที่พุ่มไม้นั้น จึงคิดว่าพระมหาเถรเห็นเราถ่อหอกมา เห็นจักมีความกลัวเรา อย่างกระนั้นเลยเราจักทิ้งหอกนเกลี้ยก่อน แล้วจะคอยจับพระมหาเถรต่อภายหลัง นายพราน

คิดกันแล้ว ก็พุ่งหอกนั้นเข้าในพุ่มไม้ หอกนั้นก็ไปปักอกพระมหา
เถรตาย เป็นทั้งนเพราะอำนาจกรรมที่พระมหาเถรเคยชั่วร้าย ปลายเข็มไป
แทงถูกตัวเส้นตาย

พระโพธิสัตว์นำเอาเรื่องนี้ทานั้น มาเล่าถวายเป็นอุทาหรณ์แล้ว
จึงทรงนำเรื่องนิทานอื่นอีกมาเล่าถวายว่า

อดีตกาล กิร เอโก นโว ภิกขุ ฯลฯ ทั้งได้สัพพมา ใน
อดีตกาลล่วงแล้ว มีภิกษุชาวขุใหม่รูปหนึ่ง เป็นผู้มีความฉลาดในการ
วาดเขียน อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุนั้นหุงน้ำมันเพื่อประสมสีเครื่องเขียน
ไ้เห็นแมลงวันตัวหนึ่งตกลงไปตายอยู่ในที่หุงน้ำมันนั้น จึงคิดว่า
แมลงวันนั้นไม่ควรจะมาตายเลย ฝ่ายแมลงวันนั้น ครั้นตายแล้วก็
ไปเกิดในครรภ์พระอัครมเหสี เมื่อฉันทศกมาศก็คลอดจากพระครรภ์
กุมารนั้นเจริญวัยขึ้นโดยลำดับ ภายหลังก็ไ้ครองราชสมบัติแทนพระ
ราชบิดา จึงทรงปฏิบัติภิกษุรูปนั้น กระทำให้เป็นชู้ตันทนยถของ
ราชตระกูล อยู่มาวันหนึ่ง จึงมีรับสั่งให้ภิกษุชู้ตันทนยถเขียนรูปพระ
อัครมเหสี ภิกษุนั้นก็เขียนรูปหญิงเหมือนพระอัครมเหสีทุกอย่าง แล้วทำ
น้ำยาล้างให้หยดลงไปติดอยู่ในที่คั่งแห่งของลับ ที่ค่านั้นก็มีสีฐาน
คล้ายกันกับไขไฟ ไปติดอยู่ที่ของลับของรูปเขียนพระอัครมเหสี พระราชา
ไปทอดพระเนตรเห็นไขที่ลับของรูปเขียนดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก
จึงมีรับสั่งให้เอาภิกษุชู้ตันทนยถ ไปใส่ลงในกระทะน้ำมันที่กำลังเดือดพล่าน
อยู่ ภิกษุนั้นก็ถึงแก่ความตาย

พระโพธิสัตว์นำเรือนนิทานนั้นมาเล่าถวายแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่มหา
 ราชเจ้า ชนเชื่อว่าเวรแล้ว ย่อมติดตามบุคคลผู้ถูกผูกเวร ประจักษ์ว่า
 แยกอันตามเบียดเบียนพิศอกโคไช้ แลลงเกี่ยวอันตามกระตบเท้าของโค
 ไช้ฉนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลที่ไม่มีโทษเลย ก็อาจถึงซึ่งทุกข์
 มีการทำเป็นต้นได้ ดุจข้าพระองค์เป็นตัวอย่าง ใช่แต่เท่านั้นหากมิได้
 ขอพระองค์ทรงฟังองค์ท่านอื่นอีก ก็ข้าพระองค์จะนำมาเล่าถวาย
 ดังต่อไปนี้ว่า

อดีตสมัย หิ เอภา กุมาริกา ๑ ล ๑ ในอดีตกาลที่ล่วงมาแล้ว
 มีนางกุมาริกาผู้หนึ่ง บวชเป็นนางปริพพาชิกามาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก
 ทั้งเป็นผู้รักษาศีลบริสุทธิ์ ไม่มีค่างพร้อยมาทว่านอัยหนึ่ง กรายเท่า
 จนถึงนางนั้นแก่เจ้าชรา อยู่มาวันหนึ่งนางปริพพาชิกานั้น ไปอาบน้ำ
 ที่ท่าน้ำ ครั้นอาบน้ำแล้วก็ขึ้นมาผลัดผ้าหนึ่งจึงปิดผ้าจะตาก ในผ้านั้น
 มีลูกปลาเล็กตัวหนึ่งติดอยู่ก็เลยตาย นางปริพพาชิกาก็ได้รู้ว่าลูกปลา
 เล็กนั้นถูกปิดผ้าตาย ฝ่ายลูกปลานั้นครั้นตายแล้วก็ไปฟ้องพระยายมว่า
 ข้าแต่ महाराज เจ้า นางปริพพาชิกานั้น ทำข้าพเจ้าให้ตาย ฝ่ายนาง
 ปริพพาชิกานั้น เมื่อถึงอาบขี้ก็ทำกาลกิริยา ไปถึงวิสัยของพระยายม
 พระยายมจึงถามว่า บุกรหมึงต่อยลามาก เจ้าเป็นผู้เบียดเบียนทำลูก
 ปลานให้ตายมิใช่หรือ นางปริพพาชิกาก็ไม่รับแล้วพูดว่า ข้าพเจ้าบวช
 มาตั้งแต่เด็ก มิได้เคยเบียดเบียนทำสัตว์ใดให้ตายเลย ทั้งไม่เคย
 ให้ทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ลูกปลาจึงพูดว่า ท่านจงระลึกดูก่อนเถิด
 วันหนึ่งท่านไปอาบน้ำที่ท่าน้ำ ข้าพเจ้าเข้าไปติดอยู่ในกลีบผ้าหนึ่งของท่าน

ครั้นท่านชนจากท่านน้ำก็ผลัดผ้าถุงแล้วบิดผ้า ทำข้าวพเจ้าซึ่งคักอยู่ใน
 กลีบผ้านี้ให้คาย จริงหรือไม่ขอให้คนดู นางปริพพาชกานักได้
 แล้วขอขมาโทษลูกปลานี้ว่า เรามีไก่แก่งทำท่านให้คายเลย แล
 เราก็มิไ้รู้ว่าท่านคาย เพราะเราบิดผ้าถุง ครั้นนางให้ลูกปลา
 อกโทษแล้ว แล้ก็นางก็เป็นอันพ้นจากกรรมวิบากนั้น

พระโพธิสัตว์นำเอาหินต่าง ๆ มาเล่าถวายให้เห็นเป็นอุทาหรณ์
 ถึงนั้นแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่มหาราชาเจ้า สัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวอยู่ใน
 วิภังสสารนี้ ย่อมมีเวรเป็นธรรมดาอย่างนี้แล

ท้าวโกมลราชโคตรทรงสดับเรื่องต่าง ๆ ถึงนั้นแล้ว ระลึกถึงโทษ
 ที่คนทำแก่นางวลิกาเทวี จึงตรัสถามว่า ยัคนางวลิกามารดาของเจ้า
 อยู่ที่ไหน บิดาจะขอขมาโทษ ให้มารดาเจ้าออกโทษแก่บิดายัง

พระโพธิสัตว์ทูลว่า พระนางวลิกามารดาข้าพระองค์นั้นอยู่รักษายา
 เมืองกาลสิกรัฐ แต่พระมารดาเลี้ยงก็ย้านางสุวรรณคีรีอยู่ที่กองทัพ
 ทูลถึงนั้นแล้วก็ส่งอำมาตย์ทั้งหลายให้เฝ้าขอไปรับพระราชมารดามาแต่
 เมืองกาลสิกรัฐ แลให้รับมารดาเลี้ยงมาพร้อมกันในโกฏินคร ครั้น
 พระราชบิดาขอขมาโทษที่ผิดพลั้งมาแก่นางวลิกาเทวีแล้ว พระโพธิสัตว์
 ก็เริ่มทำการอธิบายพระราชมารดาทั้งสองทั้งนางวลิกาเทวีไว้ในที่
 อัครมเหษีหนึ่ง แล้ทั้งนางภิกษุมารดาเลี้ยงให้เป็นอัครมเหษีที่สอง
 ครั้นสำเร็จการอธิบายแล้ว ส่วนพระองค์ก็ทูลลาภยัตยทั้งสาม
 พานางสุวรรณคีรีไปครองเมืองกาลสิกรัฐ มีสมัญญาภิธานว่า พระเจ้า
 วนวนราชบรมกษัตริย์ พระองค์ก็ประกอบไปด้วยพระยศแลอำนาจ

อันยิ่งใหญ่นั้น แลไปทั่วทุกชนบททั่วปทศพิธราชธรรมจรรยา
พระราชทานโอวาทแก่พระราชอาเลมหาชนทั้งหลาย ซึ่งมาแต่นครทั้งสิบ
ให้ตั้งอยู่ในสุริยธรรม แลให้รักษาศีลบำเพ็ญทานการกุศล ส่วน
พระองค์เองนั้น ก็ทรงบำเพ็ญในกุศลสุริยธรรม แลให้สร้างโรงงาน
๖ ตำบลคือ ที่ประคองเมืองทั้ง ๔ ที่ค้ำ แลที่ท่ามกลางเมือง ๑ แลใน
พระราชนิเวศน์ ๑ ทรงบริจาคน้ำนึ่งห่มแลโภชนาหารอีกทั้งเงินแลทอง
สิ่งของทั้งปวง แจกยากผู้มีความต้องการทุกถ้วนหน้า ทั้งพระราชทาน
สุราปานแก่นักเลงสุราทั้งหลาย ใครปรารถนาสิ่งใดก็พระราชทานสิ่งนั้น
ให้สำเร็จความปรารถนา เพราะเหตุนี้ พระโอรสธำมรงค์ได้ประพันธ์
พระคาถาว่า

ตโต รตยา วิวสเน	สุริยสุสุคณมนิ ปติ
อด วนาวนราชา	หตุณิชนชวรคโต
มหติยา เสนาย จ	มหติยา นาฏกาหิ
ปรีวาเรหิ ปรีวุโต	ทานคัคิ ทาตุมปาคมิ
โส จ อาณานิเปติ ราชา	มา จ กิณจิ วิเหตถ
อิธาคเต วณิพพเถ	ตปเปถ อนนปานิเนน
โกชนิ โกชนตุณิ	วตุถกามานิ วตุถานิ
โสณุทานณฺจ สุราปานิ	สมุมมาเทว ปเวจฺจถ
สุวณฺเณรตนณฺจาปี	ทาสทาสีโคมहिสนฺจ
เสนาสนยานวาคิ	สพฺพณฺจ ททาติ ราชา ฯ

ความว่า ครั้นเวลารุ่งสว่าง พระอาทิตย์ส่งรัศมีสว่างแจ้งแล้ว
พระวนวนราชโอรสก็พร้อมพระฤทธิอันผ่องแผ้ว เสกชั้นทรงบรม
ราชาภิเษก แวดล้อมไปด้วยเสนาโยธาทาญแลนางนาฏกิติดีเป็นอันมาก
แล้วมีพระราชโองการมิให้ราชบริพารใดเยือกเยิบพิท้ำปรมพวกบารก
วณิกคนกำพร้าอนาถาอันเยือกเยิบกันมารับพระราชทาน ทรงบริจาค
อันปานาหารให้พวกวณิกเป็นอันอื้อมหนำแล้ว ทรงบริจาคโภชนะ
แก่ผู้ที่ต้องการโภชนะ ทรงบริจาคสุราขานแก่นักเลงสุราทั้งหลายแล้ว
ทรงบริจาคสรรพพืชทั้งปวงคือ แก้วแหวนเงินทอง ทาสกรรมกร
ทาสีทาส ช่างไม้โคกระบือ ยวดยานคานหาม โดยสมควรแก่พระ
ราชศรัทธาแล้วก็เสด็จกลับเข้าสู่พระราชนิเวศน์สถาน

พระวนวนราชโอรสก็ ทรงบำเพ็ญบุญทั้งหลายมีบริจาคทาน
เป็นอันไคยนิยมนั้นเป็นนิตยกาล ครั้นสิ้นพระชนมายุสังขาร ก็ขึ้นไป
ยังเกิดในดาวดึงส์พิภพ ชนทั้งหลายที่ไปปฏิบัติตามโอวาทของพระ
โอรสก็ล้วน สิ้นชีพิตักษัยอันก็ไปเกิดในสุคติภพ

สตฺตา อิมํ สมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมนราสภ
ศาสดาทรงนำอภินิหารมาตรัสเทศนาถึงแล้ว จึงตรัสว่า คุณ
ภิกษุทั้งหลาย นางจิณฺฆมาฉวนิกานี้ ได้ทำความเพียรเพื่อจะฆ่าตถาคต
ในอดีตกาลทั้งนี้แล้ว มีพระพทธานิสงฆ์แล้ว จึงทรงประกาศถึงเทศนา
ครั้นจบพระปริยัติเทศนาแล้วก็ทรงประมวลชาตกว่า นางกัณฺโถลีมาเทวี
ในกาลนั้น กลียาติมาคือนางจิณฺฆมาฉวนิกาในกาลนี้ พระยาภัณฑวิราช

๘๘

บัญชาชากก

ผู้เป็นบุตรของนางกณฺธิมาในกาลนั้นกลีบชาติมาคือสัปยัยปริพพาชก
เทพบุตรผู้เลี้ยงรักษาวรรณวนโพธิสัตว์ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือ
ชานนทพทออุปฐาก คายสผู้เป็นอาจารย์ของวรรณวนโพธิสัตว์ในกาลนั้น
กลีบชาติมาคืออริยกัณฺธิสปลังขวุตมาจารย์ กาลยัณฺธิทริยวรรณวน
โพธิสัตว์ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือฉันทนิกาย นางกาลยัณฺธิภรรยา
กาลยัณฺธิในกาลนั้น กลีบชาติมาคือนางมาติกา มาตา พรหมณ์ผู้ปโรหิต
ที่ลงวรรณวนโพธิสัตว์ไปทั้งลงในแหวนในกาลนั้น กลีบชาติมาคือ
ภิกษุเทวทัต เทพบุตรทั้งสองที่ช่วยวรรณวนโพธิสัตว์ขึ้นจากแหวนใน
กาลนั้น กลีบชาติมาคือภิกษุสารีบุตรแลภิกษุโมคคัลลานทั้งสอง
พระยาภินรผู้เป็นบิดานางสุวรรณคีรีในกาลนั้น กลีบชาติมาคือภรรยา
ภิกษุ คายสที่ทำกฏใหม่ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือมหาปุณณภิกษุ
คายนทที่วรรณวนโพธิสัตว์ปลัดกัณฺธนางไปอาศัยอยู่ในกาลนั้น กลีบชาติ
อนรุทภิกษุ นางภักจาเทวีในกาลนั้น กลีบชาติมาคือมหามายาพท
มารดา นางวลิกาเทวีในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพระปชาบดีโคตมี
นางสุวรรณคีรีมเหสีของวรรณวนราชโพธิสัตว์ในกาลนั้น กลีบชาติมา
คือนางพินพาโยธรา พระยาโกมลราชบิดาของวรรณวนโพธิสัตว์
ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพระมหานามลิกยราช บัณฑิตที่เป็นขีวาว
ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพททบิณฑิในกาลนั้น ฝ่ายวรรณวนราช
โพธิสัตว์ในกาลนั้น สดับขึ้นประวัตินี้มา คือตกคาคคผู้สืมาสืมพท
ในกาลนั้นแล

จบวรรณชากก

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ไสภณเพ็ชรรัตนากร

คำขอลงนราชนิพนธ์ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑